

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

УДК 351.851:378.1(477)

НОВАК Валерій Миколайович
МЕХАНІЗМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. М. Новак

Науковий керівник: доктор наук державного управління, професор, заслужений працівник освіти України С.М. Домбровська

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Новак В. М. Механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут» – Харків, 2026.

У дослідженні запропоновано розв'язання актуального завдання з розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Досягнення визначеної мети зумовило вирішення наступних завдань, а саме охарактеризовано сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства, та систематизовано зарубіжний досвід регулювання обігу інформації з метою захисту дітей в сучасному суспільстві. Надано оцінку організаційному механізму інформаційних комунікацій сучасного суспільства і окреслено методичні основи формування механізмів управління інформаційною безпекою дітей. Визначено напрями управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства, та обґрунтовано стратегічні напрями удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Об'єктом дослідження є державна інформаційна політика, а предметом дослідження виступають механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття

цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі формування механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Автором вперше: запропоновано модель управління інформаційною безпекою, що включає в себе основні елементи системи управління, які взаємодіють на основі рівневого принципу прийняття та реалізації управлінського рішення, процесного підходу до комунікації, виявлених факторів ризикової поведінки та типів ризику, де модель орієнтована на синхронізацію ресурсів суб'єктів управління з активізацією управлінського потенціалу соціальних інститутів юридичної відповідальності, експертизи та громадянської участі для оптимізації соціальних ризиків через узгодження спрямованості та швидкості управлінського впливу;

В дисертації удосконалено: особливості впливу медіа-технологій на систему управління інформаційною безпекою, що полягає як у розширенні зони ризику, так і у зміні управлінських ресурсів суб'єктів управління, через особливості, які зумовлені безальтернативністю використання медіа-технологій, емансипацією інформаційних потоків, темпоральним

скороченням презентації та споживання інформаційного сигналу (контенту), доступністю інформації, доместикацією медіатехнологій, а також розширенням технологічних можливостей контролю, комунікацій суб'єктів керування та агрегування ними даних, та управління інформаційною безпекою, як цілеспрямованого впливу соціальних інститутів на фактори ризикової поведінки для зниження ймовірності шкоди від інформації щодо здоров'я та розвитку цієї соціальної спільності, специфіка управлінського впливу якого обумовлена типом ризику, що визначає необхідні управлінські ресурси, статусом суб'єкта ризикової поведінки, що вказує на рівень управлінського рішення, функціоналом соціального інституту як суб'єкта управління, де закладено уявлення про суб'єкт-об'єктну природу ризикової поведінки та її фактори; типологія ризиків, що включає інституційні ризики; рівневий принцип розробки та реалізації управлінських рішень.

Таки чином, у дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання з розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства. За результатами проведеного дослідження зроблені обґрунтовані висновки.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства, організаційного механізму інформаційних комунікацій сучасного суспільства, управління ризиками інформаційних комунікацій.

ABSTRACT

Novak V. M. Mechanisms of Information Communications in Modern Society.

Dissertation for the degree of Doctor of Science in Public Administration, specialty 25.00.02 - Mechanisms of Public Administration. – National aerospace university "Kharkiv Aviation Institute" – Kharkiv, 2026.

proposes a solution to the pressing task of developing theoretical foundations and substantiating scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of information communications in modern society.

Achieving the defined goal necessitated solving the following tasks: characterizing the essence and vulnerability of new forms of information society communication, and systematizing foreign experience in regulating information circulation to protect children in modern society. An assessment of the organizational mechanism of information communications in modern society is provided, and methodological foundations for forming mechanisms for managing children's information security are outlined. Directions for managing risks in information communications of modern society are defined, and strategic directions for improving the mechanisms of information communications in modern society are substantiated.

The object of the study is state information policy, and the subject of the study is the mechanisms of information communications in modern society.

The methodological basis of the work consists of general scientific research techniques and special methods based on modern scientific principles of management, economic, and related sciences. The systemic approach formed the basis of the research methodology, whose methodological specificity is determined by its orientation towards revealing the integrity of the object and the mechanisms that ensure it, towards identifying various types of connections within a complex object, and consolidating them into a single theoretical picture.

The author used a number of scientific methods, including: the hypothetical deductive method for forming the methodology of the dissertation research, which allowed for the formulation of a research hypothesis and the construction of heuristic models for forming mechanisms of information communications in modern society.

The information base of the dissertation research included regulatory legal acts, works by foreign and domestic scholars, Internet resources, statistical information from the State Statistics Service of Ukraine, and other central

executive bodies.

The scientific novelty of the obtained results lies in solving the scientific problem of developing theoretical foundations and substantiating scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of information communications in modern society.

For the first time, the author has: proposed an information security management model that includes the main elements of the management system, interacting on the basis of a multi-level principle of managerial decision-making and implementation, a process approach to communication, identified factors of risky behavior and types of risk, where the model is oriented towards synchronizing the resources of management subjects with the activation of the managerial potential of social institutions of legal responsibility, expertise, and civic participation to optimize social risks through the alignment of the direction and speed of managerial influence.

The dissertation has improved: the features of media technologies' influence on the information security management system, which consists both in expanding the risk zone and in changing the managerial resources of management subjects, due to features caused by the lack of alternatives in using media technologies, the emancipation of information flows, the temporal reduction of information signal (content) presentation and consumption, information accessibility, domestication of media technologies, as well as the expansion of technological capabilities for control, communication among management subjects, and their data aggregation; and information security management as a purposeful influence of social institutions on factors of risky behavior to reduce the probability of harm from information regarding the health and development of this social community, the specificity of whose managerial influence is determined by the type of risk, which defines the necessary managerial resources, the status of the subject of risky behavior, which indicates the level of the managerial decision, the functionality of the social institution as a subject of management, where the understanding of the subject-object nature of risky behavior and its factors is embedded; the typology of

risks, including institutional risks; and the multi-level principle of developing and implementing managerial decisions.

Thus, the dissertation presents a solution to an important scientific problem concerning the development of theoretical foundations and the substantiation of scientific and applied recommendations for improving the mechanisms of information communications in modern society. Based on the conducted research, substantiated conclusions have been drawn.

Keywords: public administration, public administration mechanisms, mechanisms of information communications in modern society, organizational mechanism of information communications in modern society, risk management of information communications.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Формування дієвих механізмів публічного управління у сфері національної безпеки в умовах впливу цифрових технологій: Монографія: С.М. Домбровська, Н.М. Карпеко, С.Г. Порока, В.М. Новак: НАУ «ХАІ», 2026. 257с.

Статті у фахових наукових виданнях з державного управління:

2. Палюх В. В., Новак В. М. Вразливості інформаційних комунікацій в умовах гібридних загроз: механізми державної протидії. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2025. Вип. 2(23). С. 102-107. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27296/1/14.pdf>

3. Новак В. М. Механізми державного протистояння вразливостям інформаційно-комунікаційних систем в умовах гібридної війни. Вісник

Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 1(18). С. 364-374. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27837/1/Novak231%20%281%29.pdf>

4. Новак В. М. Трансформація механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережеских комунікацій. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 2(11). С. 579-588. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27792/1/Novak.pdf>

5. Novak V., Burtovyi R. Resource potential of social institutions in the state information security management system in Ukraine. Public administration and state security aspects. 2025. Vol.2/2025. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27615/1/Novak.pdf>

6. Novak V. Risks of information communications and mechanisms for their regulation under martial law conditions. Public administration and state security aspects. 2023. Vol.2/2023. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27745/1/NovakP232.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Новак В., Мамка О., Місюра А. Захист критичної інфраструктури України, як складова національної стійкості. Національна стійкість (резилієнтність) як ключовий елемент національної безпеки: архітектура, виклики та шляхи посилення : матеріали І-ї Міжнародної науково-практичної конференції (ІваноФранківськ, 27 листопада 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. доц. Л. С. Мосора. ІваноФранківськ : ІФНТУНГ, 2025. С.163-166

8. Новак В. М. Державна політика захисту інформації. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика»ю Черкаси. 2025. С.110-

112.

9. Новак В. М. Інформаційна безпека суспільства в сучасних умовах. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2025 року) / упоряд. Д. В. Починок. Київ 2025. С.177-179.

10. Новак В. М. Інструментарій забезпечення цифрової безпеки суспільства. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 19 лютого 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. 200 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	19
1.1 Динаміка розвитку амбівалентних тенденцій для комунікації	19
1.2 Сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства	38
1.3. Специфіка ризиків та уразливостей мережевих комунікацій	56
Висновки до першого розділу	67
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	71
2.1. Методичні основи механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства	71
2.2 Зарубіжний досвід регулювання обігу інформації з метою захисту дітей в сучасному суспільстві	90
2.3. Оцінка організаційного механізму інформаційних комунікацій сучасного суспільства	106
Висновки до другого розділу	123
РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	128
3.1 Методичні основи формування механізмів управління інформаційною безпекою дітей	128
3.2 Моделювання напрямів управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства	147
3.3 Стратегічні напрями удосконалення механізмів	164

інформаційних комунікацій сучасного суспільства	
Висновки до третього розділу	176
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	203

ВСТУП

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена сетевізацією поширення інформації в сучасному суспільстві. Однією з основних його характеристик є активна експансія мережевих інформаційних технологій, що неминуче супроводжується становленням нових форм соціальності та засобів життєдіяльності, зокрема комунікації, як квінтесенція, суті людської взаємодії. Найбільш яскравим проявом впровадження цих технологій є мережа Інтернет, яка нині суттєво змінює характер комунікацій. Виникли небачені раніше форми мережевої комунікації, які якісно змінюють форми суспільної комунікації і являють собою соціокультурні новації, здатні впливати на життєві світи індивідів і функціональність суспільства в цілому. Формується нова комунікаційна культура, в якій людина, маючи доступ до новітніх технологій, стає актором, що впливає не лише на свою життєдіяльність, а й на розвиток структур та функцій суспільства. У зв'язку з цим і з теоретичної, і з практичної точки зору важливим є розгляд вразливостей сучасних комунікацій, включаючи як уразливості у вигляді наростання дисфункціональної складності Інтернету, так і вразливості індивідуальних і колективних акторів, що діють у мережі.

Як джерело нових уразливостей суспільства розглядається сама природа складних систем, які набувають властивостей саморефлексії. Комунікаційні новації багато в чому пов'язані з технічним розвитком, при цьому вразливості комунікацій виявляють себе найбільш значуще саме в умовах мережевого суспільства з підвищеним значенням інформації, і життєдіяльність людини залежить від необхідності її відбору. Особливо важливо проаналізувати вплив уразливостей мережевих комунікацій на формування спільностей для людей у контексті знаходження гуманних способів співіснування індивідів.

Інформація, маючи безліч значень, кардинально змінюючи форму і

канали доставки, втрачає статус орієнтовних відомостей і стає джерелом небезпеки. Антонімічною опозицією безпеки є загроза, тому реальність інформаційної безпеки зумовлена реальністю інформаційних загроз.

Декларовані стратегічні завдання забезпечення інформаційної безпеки дітей гостро потребують якнайшвидшого вирішення та впровадження ефективних комплексних механізмів управління, адекватних викликам інформаційної ери. Трагічні події останніх років пов'язуються фахівцями з негативним впливом інформації на особистість та свідчать про соціальне значення інформаційної безпеки.

Значний внесок у розвиток знань у сфері інформаційного суспільства зробили такі вчені, як Д. Белл, А. Берг, З. Бжезинський, Д. Блюменау, Е. Брандман, П. Браун, Н. Вінер, М. Кастельс, Б. Ківі, Е. Масуда, Д. Тапскотт, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер, Г. Хакен, Ю. Харари, К. Шеннон та ін.

Різним аспектам механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства присвятили свої праці українські автори, серед яких можна виділити Л. Антонову, О. Валецьку, О. Власюка, В. Голобуцького, В. Горбуліна, А. Гуза, С. Белая, О. Данільяна, А. Дегтяря, Ю. Древалю, С. Домбровську, В. Ковальчук, Б. Кормич, В. Костюка, О. Кохановського, О. Крюкова, В. Ліпкана, С. Луценка, О. Радченко, Я. Романовського, О. Сенченко, В. Степанова, В. Торічного, В. Тогобицьку, В. Шведун, Е. Щепанського та інших.

У той же час категорії, закономірності, принципи, методи, концепції, моделі, системи, класифікація у сфері інформаційного забезпечення безпеки сучасного суспільства практично не розроблені. Дослідники зосереджують увагу переважно на окремих проблемах, а питання перетворення України на ефективну державу з точки зору інформаційної безпеки ще не стало предметом всебічного науково-практичного вивчення, що, у свою чергу, потребує системного аналізу ролі та місця інформаційного забезпечення в державному управлінні інформаційною безпекою як частини забезпечення національної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0112U002587), що розробляється Національним університетом цивільного захисту України. Конкретно дисертантом проаналізовано заходи вдосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

охарактеризувати сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства;

систематизувати зарубіжний досвід регулювання обігу інформації з метою захисту дітей в сучасному суспільстві;

оцінити організаційний механізм інформаційних комунікацій сучасного суспільства;

окреслити методичні основи формування механізмів управління інформаційною безпекою дітей;

визначити напрями управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства;

обґрунтувати стратегічні напрями удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Об'єкт дослідження – державна інформаційна політика.;

Предмет дослідження – механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними

наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичні моделі формування механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта, а також:

провести структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи інформаційних комунікацій сучасного суспільства;

визначити ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства;

впровадити: статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта;

прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку;

теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства, уточнити їх функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили

нормативно-правові акти, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розвитку теоретичних засад та обґрунтуванні науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

запропоновано модель управління інформаційною безпекою, що включає в себе основні елементи системи управління, які взаємодіють на основі рівневого принципу прийняття та реалізації управлінського рішення, процесного підходу до комунікації, виявлених факторів ризикової поведінки та типів ризику, де модель орієнтована на синхронізацію ресурсів суб'єктів управління з активізацією управлінського потенціалу соціальних інститутів юридичної відповідальності, експертизи та громадянської участі для оптимізації соціальних ризиків через узгодження спрямованості та швидкості управлінського впливу;

удосконалено:

особливості впливу медіа-технологій на систему управління інформаційною безпекою, що полягає як у розширенні зони ризику, так і у зміні управлінських ресурсів суб'єктів управління, через особливості, які зумовлені безальтернативністю використання медіа-технологій, емансипацією інформаційних потоків, темпоральним скороченням презентації та споживання інформаційного сигналу (контенту), доступністю інформації, доместикацією медіатехнологій, а також розширенням технологічних можливостей контролю, комунікацій суб'єктів керування та агрегування ними даних;

управління інформаційною безпекою, як цілеспрямованого впливу

соціальних інститутів на фактори ризикової поведінки для зниження ймовірності шкоди від інформації щодо здоров'я та розвитку цієї соціальної спільності, специфіка управлінського впливу якого обумовлена типом ризику, що визначає необхідні управлінські ресурси, статусом суб'єкта ризикової поведінки, що вказує на рівень управлінського рішення, функціоналом соціального інституту як суб'єкта управління, де закладено уявлення про суб'єкт-об'єктну природу ризикової поведінки та її фактори; типологія ризиків, що включає інституційні ризики; рівневий принцип розробки та реалізації управлінських рішень;

набуло подальшого розвитку:

універсальні компоненти світових практик забезпечення інформаційної безпеки: змістовний (ціннісний, світоглядний) та процедурний (технології оцінки інформації та обмеження її обігу з метою захисту дітей), де разом з цими компонентами виділено закономірності динаміки затребуваності ресурсів соціальних інститутів;

управлінський потенціал інституту громадянської активності, що полягає у можливостях моніторингу, збору та обробки громадської думки з метою конкретизації критеріїв шкоди, виявлення та формування соціального консенсусу щодо них та щодо технологій оцінки шкоди, а також з метою соціального масштабування уваги до проблем інформаційної безпеки, до якої відносяться гнучкість організації, оперативність реакції, висока затребуваність технологічних можливостей комунікування та інтеграції форм активності, стійкість мотивів представників інституту перед деформацією.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Теоретичні та практичні напрацювання автора дисертаційного дослідження використано в роботі Міністерства енергетики України (довідка

про впровадження №25/1.1-10.1 -20906 від 10.12.2025).

Змістовні пропозиції автора дослідження використано в практичній діяльності Департаменту державного контролю у сфері захисту інформації та кіберзахисту ДДК Адміністрації Держспецзв'язку (довідка про впровадження віж 06.01.2026, №11/04/01-22/2026/1Д)

Особистий внесок здобувача. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (м. Черкаси, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2025 р.); III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації» (м. Черкаси, 2025 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України (м. Київ, 2025 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях – 1 колективній монографії, 5 статтях в наукових фахових виданнях, із них 2 статтях – в зарубіжному виданні, – 4 тезах конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 5,85 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 206 сторінок. Обсяг основного тексту становить 182 сторінки. Список використаних джерел включає 192 найменування.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Динаміка розвитку амбівалентних тенденцій для комунікації.

Останні 10-15 років відрізняються зростанням числа локальних і глобальних криз різноманітних сфер життя, що впливають на функціональність соціальної системи та її елементів, нових соціологічних та управлінських теорій, що з ускладненням соціальних систем, та становленням мережевий структури сучасного суспільства збільшують його ризикогенність у глобальному масштабі.

Сучасне суспільство зазнає масштабних структурно-функціональних змін, свідченням чого є системні кризи глобального значення, протестні рухи та інсценовані в мережевих комунікаціях конфлікти, поширення ідеологічних течій радикального та екстремістського напрямку. Зростає нестабільність, а вразливості ускладнюються і збільшуються в числі, торкаючись функціональності традиційних і сучасних мережевих комунікацій. Відбуваються зіткнення традиційних форм соціальності та кардинально нових реальностей, включаючи реальність віртуальну. Уразливості індустріального модерну (зокрема, нерозвиненість технологій, дегуманізація культури капіталістичних відносин) і вразливості рефлексивного модерну входять у складні взаємодії, також впливаючи характер комунікації [72].

Нелінійна, складна динаміка розвитку сучасного суспільства призводить до того, що лінійні прогностичні методи втрачають свій зміст та функціональну значимість. Виявляються реалії у вигляді «нормальних аварій», під якими соціолог Ч. Перроу позначає нові соціальні вразливості, потенційні катастрофи і нещасні випадки, що є наслідком взаємодії між людиною і складними технічними системами, при цьому «серйозні інциденти неминучі». Вони підвищують ступінь уразливості як індивіда, а й суспільства

та її підсистем загалом. При цьому невідомо, чи відбудеться катастрофа: «нормальні аварії» можуть проявити себе у вигляді «раптом-подій» (Ж. Дерріда), а можуть залишитись лише потенційно небезпечною ситуацією. На думку Перроу, поява нових уразливостей такого штибу в сучасному світі частішає у зв'язку з трьома основними факторами: концентрацією енергії, накопиченням населення в зонах ризику і зосередженням економічної та політичної влади [27]. Водночас «нормальні аварії» є неминучою потенційною побічною дисфункціональністю складних систем, вони – продукти комунікативної діяльності людей, зокрема те, що стосується традиційної нерівності у розподілі благ і влади.

Тим не менш, це, перш за все, системне явище, саме тому природна вразливість складного суспільства не може бути повністю елімінована – але при цьому її можна деякою мірою мінімізувати за рахунок заходів, орієнтованих на прийняття адекватних новим соціальним викликам і розуміння властивостей сучасного відкритого мережевого соціуму та його комунікативних якісному вирішенні традиційних завдань та розосередженні концентрацій влади і потенційно небезпечних енергій, а також кооперації елементів та акторів систем безпеки, у тому числі пересічних громадян. Саме тому дуже актуальною є аналіз уразливостей у суспільстві, в якому комунікації та інформації стають значущими чинниками соціальної динаміки: може сприяти розробці реальних заходів, які призводять до нейтралізації потенційно небезпечних умов існування людства. Зупинимося на деяких найбільш ілюстративних амбівалентних тенденціях соціального розвитку, що проявилися в різних аспектах людської діяльності і є «нормальними аваріями» – за допомогою них ми зможемо розпочати аналіз уразливостей сучасних комунікацій, зрозуміти їхню природу [140].

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років є яскравим прикладом становлення «нормальних аварій», неминучих заумов взаємодії людини із складними системами «нормальних аварій». Мануель Кастельс, автор теорії мережевого інформаційного суспільства, називає світову кризу

вкрай симптоматичним явищем, що свідчить про значні трансформації в структурі суспільства, початок руху соціальних «тектонічних плит», дисфункціональність у процесах комунікації.

Причини кризи кореняться, за М. Кастельсом, у технічному оновленні інструментарію фінансових систем, що спричинило ускладнення, прискорення та підвищення ризикованості фінансових операцій: з'явилися нові фінансові продукти та інструменти (деривативи, ф'ючерси, опції), секуляризоване, воно разом із національною політикою дерегуляції та лібералізації економік викликало безконтрольне рух потоків капіталу у світі: слабкий контроль над торгівлею цінними паперами та фінансовим сектором сприяли появі все більшої кількості брокерів, які практикують ризиковане кредитування для отримання максимального особистого доходу [135].

У свою чергу глобальна автоматизація фінансових процесів поставила власну логіку функціонування повністю над потребами суспільства, що призвело до того, що різні актори стали існувати в різних реальностях без перетину цілей, ускладнюючи можливість і суб'єктивну потребу в комунікації між ними в принципі. Внаслідок цього комунікації між учасниками фінансово-економічних процесів, що представляють домінуючі групи ринку, в тому числі державними інститутами та контролюючими органами, на всіх рівнях значно ускладнилися, взаємодії між акторами стали мати вразливий характер. Між учасниками глобальної фінансової системи проявляється неузгодженість, комунікації між ними стали дисфункціональними, були продиктовані егоїстичними інтересами та пріоритетом отримання вигоди для себе.

Відсутність довіри учасників фінансово-економічної системи один до одного стало природною вразливістю такої практики, справжні мотиви тих чи інших акторів виявилися завуальованими. Масштабна сек'юритизація всіх організацій, ділових угод і майна, що відбулася, у свою чергу, перетворила фінансову оцінку в основний показник ефективності підприємств, урядів і навіть економік країн, що призвело до контингентності – низці не кращих

рішень, прийнятих у відриві від багатьох факторів, зокрема, що ігнорують мережевізацію соціуму. Погіршило ситуацію і прагнення прагматизму, постійному зростанню прибутку, а також ризикогенне придбання значно більшої кількості товарів і послуг, ніж цього могли собі дозволити господарства, зокрема, за рахунок інсценування за допомогою кодів сигніфікацій спонукань до взяття кредитів, що, як правило, здійснюється за допомогою мережевих комунікацій [133].

Таким чином, комунікації у сфері споживчої поведінки набувають якості «нормальних аварій», проявляють себе амбівалентно та складно. Індивіди намагаються якнайвигідніше використовувати свої особисті ресурси, у зв'язку з цим проявляється тенденція до якісної зміни ролі споживача з пасивного в активного - здійснює відбір рішень, коментує, радить, рекомендує, пропонує свої варіанти. Прагнення більше встигнути за короткий проміжок часу призвели до інтенсифікації комунікацій, зокрема мережевих, але зв'язки між споживачами в такому контексті служать для задоволення інсценованих потреб, скоріше є своєрідною грою кодів сигніфікацій. Адже при цьому вони недостатньо критично оцінюють інсценовані товаровиробниками відкладені наслідки, роблячи парадоксальним чином своє життя ще більш вразливе: відбулися збільшення числа іпотечних кредитів, зростання кредитування на великі суми грошей, одночасно з цим, засилля мікrokредитів стало основою життя, нормою без оцінки збільшення вразливості [147]. Подібні практики породжують у свою чергу, «нормальні аварії» – зокрема у вигляді фінансово-економічної кризи, і призводять до перетворення комунікацій у такому контексті на елемент ірраціонального спектаклю (Г. Дебор).

«Нормальні аварії» потенційно виникли в усьому світі і в системі праці та зайнятості. соціальних комунікацій у XXI столітті Вчений вважає важливим сигналом кардинальних змін у сучасному суспільстві трансформацію структури та формату праці та трудових відносин, а також зайнятості у всьому світі породили безліч вразливостей. Розглянемо зміни у

комунікаціях через призму деяких із них, згаданих М. Кастельсом як основні чинники, які впливають на зміни у сфері праці [145].

Масово впроваджуються технічні нововведення в організації, відбувається автоматизація виробництва з використанням інформаційних технологій контролю та управління. У зв'язку з цим підвищується ефективність виробництва за рахунок автоматизації таких операцій, які раніше вимагали великих фізичних і часових витрат. Крім того, прагнення автоматизації стимулює розвиток наукомістких виробництв та затребуваність наукових кадрів.

У той же час, необхідно бачити уразливості соціальної сфери – зникають багато професій, змушуючи працездатних індивідів шукати і проходити професійну перепідготовку. Працівники характерних для індустріального модерну професій змушені змінювати спеціальність або значно трансформувати свою працю з використанням нових технологій. Впровадження високих технологій в організації в цілому не призвело до скорочення робочих місць, хоча багато професій дійсно зникли: у ХХІ столітті остаточно не затребуваними виявилися такі фахівці ручної, неавтоматизованої роботи, як ткачі, свічники, кушніри, лудильники гужівники, деталі на заводах, креслярі та багато інших [148]. Більше того, у багатьох сферах все частіше люди замінюються на проекції – наприклад, у багатьох аеропортах міст Європи замість реального співробітника стійки інформації чи касира, який видає талони на посадку, ми знайдемо відповідні автомати чи проекції роботів-помічників. Комунікації за таких умов стають гібридними, роботизованими, ставлять користувачів у рамки заданих машині алгоритмів і можуть народжувати нові вразливості. Ті індивіди, які не освоїли нові технології, беспорядні при спробі отримання автоматизовані послуги, що потребує відповідних заходів щодо навчання та передбачає адаптаційний період.

У зв'язку з використанням інноваційних технологій принципово важливими ефективною роботи є такі критерії, яким відповідати можуть в

повному обсязі люди, тобто, в повному обсязі можуть бути «віртуозами плюралізму» (П. Бергер), у результаті ускладняється взаємодія, колективна робота і комунікації між особами, які володіють новими засобами і не адаптувалися до них, народжуються нові нерівності та форми соціальної роз'єднаності, соціальні «ексклюзиви». Можна визначити такі вимоги, що висуваються за таких умов перед сучасними працівниками [140].

По-перше, необхідна відповідність ритму комунікацій, що прискорюється: навички швидкого освоєння технологій, що постійно вдосконалюються, для функціонування в нових умовах і рефлексії до постійно мінливого середовища, а також так звана «стресостійкість» і прийнятність постійного потенційного включення до трудового процесу за допомогою нових мобільних засобів зв'язку.

По-друге, затребувана більш висока кваліфікація представників багатьох професій. До того ж, одночасно зі зникненням сотень професій виникло безліч нових спеціальностей, що вимагають високого рівня освіти та абсолютно нових форм і способів комунікації в рамках мережевих інтеракцій високої інтенсивності – це маркетологи, системні адміністратори, розробники програмного забезпечення, фахівці з інформаційної безпеки, біоінженери, космогеологи, з цифрової реклами, штучного інтелекту, супутникового зв'язку, інженери робототехніки та фахівці з взаємодії, краудфандери, фахівці з термоядерними реакціями. Тенденція до якісної урбанізації сприяє виникненню потреби у проектувальниках «розумних» міст. Урбанізація призводить до необхідності пошуку нових рішень продуктового постачання у межах міського простору – так з'являються урбофермери, які культивують овочі та фрукти у міських умовах – наприклад, на дахах будинків та клумбах. Збільшена вразливість екологічної обстановки в усьому світі народжує такі професії, як еколог, фахівець із екологічних катастроф, екологічний менеджер. Також у зв'язку з розвитком медицини та генетики стають затребуваними молекулярні дієтологи та генетики-програмісти (біоінформатики), які виявляють та «виправляють»

генетичні проблеми та спадкові захворювання.

Характер завдань нових професій потребує щільної мережевої взаємодії глобальної професійної спільноти та глибокого залучення до віртуального простору – на тлі необхідності підвищення кваліфікації. Так, загальний рівень освіти населення у всьому світі зростає. Зазначені тенденції характерні й в Україні [132].

Тим не менш, в такому контексті виникають нові нерівності, від яких страждають особи з низькою кваліфікацією, вони є «анклавами», що визначаються М. Фуко як «місце без місця, що існує саме по собі і закрите в собі». Комунікація їх мешканців із зовнішнім світом практично не відбувається.

Більше того, віртуалізація сучасного життя призводить до того, що змінюється вигляд і традиційних професій, з'являються нові відгалуження, гібридні форми: йдеться, наприклад, про юристів у сфері віртуального права, які спеціалізуються на питаннях купівлі-продажу та захисту віртуальної власності. Традиційні спеціальності також перетворюються з урахуванням нових потреб суспільства та індивідів, а також реалій, що ґрунтуються на глобальному мережевому характері соціальної взаємодії. Як наслідок, міцніє не лише особиста, а й професійна потреба все більшої кількості людей у комунікації у мережевому форматі – і постійна присутність у мережевому комунікаційному просторі стає нормою.

У зв'язку з цим все більше потрібні відкритий доступ до знань і скорочення часу навчального процесу. Розвивається онлайн-освіта: основам нових професій можна навчитися онлайн, багато курсів безкоштовні і доступні кожному, хто підключений до мережі Інтернет - це позитивний вектор. Але в сучасних умовах вони практично не можуть освоюватися без використання нових комунікаційних засобів [125]. Розвиток дистанційної освіти також передбачає вразливість через її амбівалентність: так, доступ до знань нерівномірний, а в умовах розвитку екзистенційної потреби в постійному оновленні даних у зв'язку з постійним зростанням значення

інформації, з'являються суттєві розриви в рівні доступу до соціоекономічних благ загалом.

Кастельс М. у зв'язку з розвитком подібної нерівності виділяє два основні типи сучасних представників ринку праці: «самопрограмовані (інформаційні) працівники» та «працівники загального типу (багатофункціональні, «виконавці»)). Дуальна структура ринку праці, на думку соціолога, пов'язана зі структурними умовами інформаційної економіки., що нині в контексті економіки низькокваліфікованих послуг, являється джерелом стратифікаційних процесів, що спостерігаються в суспільстві [189].

Співзвучна цій ідеї концепція появи представників нового соціального класу, названих її авторами Еге Елліотом та Дж. Уррі «глобалами». Вони адаптуються до високої швидкості і складності, постійно перебуваючи в мобільних електронних мережах і, за зауваженням деяких дослідників, мають ряд переваг для отримання матеріальних благ перед тими, хто не зумів або не бажає пристосуватися до мережевих комунікацій. Готовність до мобільності, пов'язаної з перманентним пошуком «кращого життя», сприяє розвитку цієї тенденції та розширює соціальні мережі індивіда. Кастельські «інформаційні» працівники в силу більшої включеності до інформаційних потоків схильні мати якості, характерні, за Елліотом і Уррі, для «глобалів» [190].

На нашу думку, що склалася стратифікація, обумовлена мережевою комунікацією, може частково зумовлюватися якістю доступу до інформації та інформаційним технологіям: «виконавці» рідше мають матеріальну та інфраструктурну можливість якісного і постійного доступу до мережі Інтернет, що представляє основну інформаційну базу сучасного суспільства. З іншого боку, можлива і відсутність суб'єктивної потреби в доступі до мережі та мережевих комунікацій, продиктована зокрема ризикофобією, страхом нового, та/або характером праці та способу життя, соціальним та культурним контекстом.

Відносні відкритість та простота доступу до віртуальної інформації, яка активно використовується у реалізації робочих завдань у сучасному суспільстві, амбівалентні. З одного боку – прискорюється процес пошуку інформації, вона стає доступнішою, дозволяє порівнювати безліч поглядів на одну проблему, знижується потреба витрачання на це значного обсягу ресурсів. З іншого боку, ці властивості сприяють зростанню потреби в удосконаленні засобів забезпечення інформаційної безпеки. У зв'язку з цим ускладнюється завдання дотримання та реалізації прав і свобод людини, зокрема щодо збереження конфіденційності інформації [162].

Іншим чинником сфери зайнятості, що впливає на розвиток мережевих комунікацій, є емансипація жінок, рух до рівноправності між чоловічою та жіночою працею, у зв'язку з чим відзначимо деякі наслідки.

Змінюється традиційне уявлення про сім'ю – нині вважається соціально прийнятним ігнорування жінкою запропонованої їй ролі матері та «хранительки вогнища» з домінуванням локальної комунікації та її фокусування на кар'єрі, що сьогодні передбачає різні мережеві комунікації. Як наслідок, знижується народжуваність та скорочується кількість дітей в сім'ї. Крім того, жінка скорочує свій час перебування в декреті і в цілому схильна менше здійснювати комунікації з дітьми, що є вразливістю для виховання та соціалізації дитини, веде до розхитування необхідних для психо-емоційного здоров'я людини глибоких емоційних зв'язків.

Інший аспект, пов'язаний з емансипацією жінок, виникає нова трудова етика: у деяких суспільствах вважається коректним і обов'язковим дотримання конкретного співвідношення числа жінок і чоловіків в органах влади. Це, з одного боку, загалом позитивна тенденція, що становить запровадження соціальних гарантій, можливості особистого та професійного розвитку жінки. Зростає відкрита комунікаційна активність, громадянське залучення жінок, готових відстоювати свої права у боротьбі проти дискримінації та за поліпшення соціальних умов життя [135]. З іншого боку – жінки постійно піддані латентній віктимізації, у них народжується

настановний «синдром жертви», внаслідок чого комунікація між жінкою та чоловіком у робочому середовищі розвивається парадоксально: спрощаючись із формальної точки зору при тенденції збільшення соціально-правової захищеності жінок, вона ускладнюється. Міжгендерна комунікація на робочому місці постійно критично оцінюється з точки зору ймовірності сексуальних домагань, характер цих практик розширюється. У вирішенні судів за даними питань переважає суб'єктивне сприйняття жертви, при цьому частішає інсценування злочину.

Ще один фактор, що впливає на ускладнення комунікацій у трудових процесах, пов'язаний з відповідною логікою глобалізації, що проявляється в деяких країнах і союзах держав елімінуванням жорстких національних кордонів, спричинило наступні явища. З одного боку, загалом динамічніше розвиваються професійні комунікації, зокрема, у науковій сфері, відбувається прагнення спрощення і прискорення обміну ідеями за рахунок розвитку «невидимих коледжів». Крім того, надається більша свобода вибору для людини, в тому числі, в аспекті можливостей щодо покращення рівня життя, соціальної мобільності. З іншого боку, як і раніше, розвивається експансія транснаціональних корпорацій з концентрацією влади над потоками товарів масового споживання, що Дж. Рітцер позначив як «глобалізація ніщо». Стверджується глобальний ринок, але вибір залишається обмеженим, номінальним, а споживач легко маніпулюється [172].

Крім того, рух до звільнення від кордонів сприяє інтернаціоналізації виробництва, що концентрує виробничі потоки. Цей процес, у свою чергу, оголив наступний пласт вразливостей.

З одного боку, інтернаціоналізація процесу виробництва товарів та послуг знищила тисячі робочих місць у розвинених країнах у зв'язку з автоматизацією або перенесенням виробництва в країни, що розвиваються. Водночас, з'явилися сотні тисяч нових робочих місць у країнах з економікою, що розвивається: у сумі в першій декаді XXI століття робочих місць на мануфактурному виробництві у світі виявилось більше, ніж будь-коли.

В Україні в цілому знизився рівень безробіття, хоча деякі дослідники вказують на чинник її штучного стримування. Наприклад, відкриття нових автомобільних заводів іноземних марок у регіонах призвело до появи кількох тисяч нових робочих місць різної кваліфікації, що позитивно позначилося на динаміці зниження безробіття у період загальносвітової рецесії. За даними Державної служби зайнятості України станом на січень 2021 року офіційне безробіття в Україні становило 5,8% - це один з найнижчих показників реєстрованого безробіття в країні за минулі 10-15 років. Ці цифри залишаються суттєво меншими, ніж у країнах Євросоюзу, де безробіття коливається в районі 10%, досягнувши в жовтні 2022 року рекордного показника за весь час існування ЄС (10,7%), і найбільше торкається молоді – цей тренд продовжується рости [16].

Таким чином, за останні 10-15 років відбулося зрушення у світовій структурі безробіття: у країнах з економікою, що розвивається, а також в Україні, ситуація стабілізується, тоді як розвинені країни досягають часом рекордно критичних позначок, зростає частка незайнятої молоді, яка стає вразливою. Це зовсім нова тенденція. Хоча, при розвитку можливостей для покращення якості існування рівень життя жителів країн, що розвиваються, не покращився – зокрема, у зв'язку з дорогим медичним обслуговуванням та обмеженнями соціальних благ у приватному секторі, тобто ігноруванням традиційних завдань та викликів.

Ще одна вразливість стосується зростання невдоволення населення розвинених країн, пов'язаного з відсутністю адекватних заходів щодо усунення проблем зайнятості. Це призводить до кризи довіри до влади, пошуку нових форм консолідації та мережевої комунікації для задоволення соціальних завдань, а також експансії тіньової трудової сфери. Виробничі системи розвиваються у всьому світі, але на тлі цього розвивається і слабшає фокус, спрямований на вирішення проблем та завдань гуманістичного штибу, орієнтування на людину та її потреби, у тому числі соціокультурні. Традиційні соціальні виклики та завдання виявляються невирішеними, що

стає реальним джерелом соціальної нестабільності в умовах відсутності ефективних каналів комунікації, щоб заявити про потреби владних інститутів [21].

Додамо, інтернаціоналізація виробництва призводить до того, що розвиваються, прискорюються та інтенсифікуються мережеві комунікації між працівниками однієї корпорації, що у різних країнах, але ці процеси стосуються представників висококваліфікованої праці, що також призводить до нових нерівностей, одночасного існування в одній реальності груп, що використовують різні канали та засоби.

Відносне підвищення проникності національних кордонів призводить до зростання мобільності людей. У зв'язку з цим розвиваються такі вразливості.

Перше. Інтенсифікуються і прискорюються міграційні процеси з розвитком «хабів» з найбільш розвиненою інфраструктурою, посиленням нерівностей у порівнянні з зонами, що відстають з розвитку. Майже 250 млн. мігрантів, і вони становлять частину глобальної робочої сили, що впливає на різні країни в різній мірі. Міграційні потоки, які ведуть до концентрації у світових «хабах» – зосередженнях життєвого благоустрою, стали неконтрольованими, масовими та спонтанними, роз'єднують соціум, сприяють появі нових уразливостей у комунікаціях, особливо представників різних культур [24].

Друге. Зростає мультиетнічність населення, у зв'язку з чим виникає проблема співіснування та комунікації між індивідами, що у різних соціокультурних і часових середовищах. Інтенсифікація міграційних процесів породжує нові комунікаційні амбівалентності як позитивні, так і негативні ефекти. Зокрема, це сприяє демократизації окремих регіонів, поліпшенню функціонування інститутів захисту права і свободи людини, поширенню зрозумілих більшості смислових кодів і мовних засобів, створює можливість зниження етнічних нерівностей, позначається на соціальній мобільності з тенденцією зростання.

З іншого боку, концентрація мігрантів у вузлових містах світу підвищує соціальну напруженість, адже найчастіше це низькокваліфіковані робітники з повною відсутністю розуміння місцевої культури, сплески вираженої агресії. Крім того, межі між «чужими» та «своїми» постійно розмиваються, що несе як соціальні блага, так і проблеми для функціонування культурних зразків.

Зіткнення культур, які стали нормою, завжди відбуваються соціально болісно. Наприклад, відзначено зростання ксенофобії в країні. Дані Європейського соціального дослідження (ESS) вказують на те, що в Україні рівень ворожості до мігрантів вищий, ніж в інших містах Європи. В офіційних звітах та заявах звучать резонні пояснення такої ескалації. Здебільшого молоді мігранти, які приїжджають працювати в Україну, не володіють мовою, не знайомі з українським законодавством, що призводить до зростання ксенофобії та міжнаціональних конфліктів, порушення прав самих мігрантів, до криміналізації міграційної сфери та тіньового ринку праці. У той самий час, зростає невдоволення як із боку основної етнічної групи, а й представників меншості: дедалі частіше проявляється реакція на «виключеність» із загальної системи, яка дозволяє користуватися благами і ресурсами нарівні з іншими членами суспільства, вираження як релігійного фундаменталізму та розвитку соціальних протестів [50].

Третє. У зв'язку з можливостями мобільних бездротових пристроїв та мережі Інтернет, зростає гнучкість робочої сили, зникає просторово-географічна залежність від конкретного місця роботи, що полегшує трудові комунікації, знижує витрати, дає більше можливостей для збільшення частки життєвого часу людини, присвяченого власному розвитку та термінів роботи, реалізації та реалізації авторських прав. Доступність і розповсюдженість нових технологій викликала зростання кількості трудящих вільних професій, людей, які працюють не за наймом, швидкості обміну інформаційними даними [53].

Сучасна демографічна ситуація також може розглядатись як

«нормальна аварія», що впливає на вразливість комунікацій.

Сучасна молодь має низку специфічних характеристик. Зупинимося на тих із них, які амбівалентно впливають на характер комунікацій у сучасному суспільстві та здатні форсувати появу низки нових «нормальних аварій». З одного боку, зростання народжуваності в країнах, що розвиваються, створює нові можливості для соціально-економічного розвитку. У деяких із цих країн фіксуються демографічні вибухи, пов'язані з модернізаційним ривком у національній економіці та зростанням рівня життя. Наприклад, чисельність алжирської міської молоді зросла останні 20 років вдесятеро. У Єгипті чисельність молодих людей у віці 20-24 років з 1920 по 2020 роки зросла майже втричі. Народжуваність зростає і в Африці на південь від Сахари, Пакистані, що, ймовірно, може означати таке: через 20 років у цих регіонах можна буде побачити прояви активності молоді, що створює потенціал для економічного, соціального та культурного розвитку. З іншого боку, виникають наступні ефекти [56].

Розвивається нестабільність ринку праці, поширення гнучкого графіка роботи, можливості дистанційного заробітку, швидка адаптованість до мінливих умов, а також необтяженість зобов'язаннями – це призводить до того, що молоді мають порівняно багато вільного часу. З цих же причин, а також будучи технічно найбільш просунутою частиною населення і представляючи найактивніших користувачів мобільних засобів зв'язку, молодь надзвичайно мобільна. Крім того, вона є загалом найменш консервативним прошарком населення різних країн, але в той же час сучасне суспільство стало свідком і ідеологічного «повернення до коріння» молодих іммігрантів у західних країнах, тобто прояву традиціоналістського консерватизму у формі ісламського екстремізму. Загалом молодь у всьому світі найчастіше виявляє радикалізм. Молоде покоління схильне до показних ірраціональних, спонтанних, необдуманих дій для підтвердження своєї значущості. Посилює вразливість молоді і те, що її представники недостатньо критичні і часто є мішенню злочинних дій. Зрештою, сприятливі соціо-

економічні умови періоду, що прийшов на їх дитинство, а також багато в чому інсценований диктат консьюмеризму призводять до того, що вона більш потрібнательна до матеріальних умов власного життя і сконцентрована на швидкому задоволенні своїх бажань [61].

Всі ці риси сприяють зростанню числа вразливостей комунікацій молодих людей, які самі, через вікові та контекстуальні особливості, також виступають у ролі їхніх джерел.

Урбанізація також впливає на встановлення, підтримку та розвиток соціальних зв'язків амбівалентно, сприяючи розвитку мережевих комунікацій. Останнє десятиліття виявилось охарактеризованим найпотужнішою хвилею урбанізації історія людства. Якщо тенденції збережуться, то 2/3 населення планети стануть міськими жителями до 2030 року, 3/4 – до середини століття. Комунікаційні технології призвели до більшої концентрації людей в обмеженій кількості місць на Землі, звідки з рештою планети можна взаємодіяти за допомогою телекомунікаційних комп'ютерних мереж та швидких систем передачі даних, до розвитку соціальної мобільності, збільшення темпу життя людей. Поширюється така тенденція: успішні молоді люди воліють планують життя в центрі міста проживання в передмісті, адже саме тут концентрується спілкування «в барах, клубах для дозвілля, ресторанах і нічних клубах», основні бізнес-центри зосереджені саме в центрі – так, місце роботи стає територіально ближче, при цьому зберігається присутність соціальних світів [62]. Це дійсно зручніше, швидше, простіше, дає більше можливостей для розвитку та встановлення контактів, пошуку балансу між роботою та дозвіллям, особистим розвитком.

У суспільстві урбанізація включає у собі як міста, а й «регіони-метрополії», про що говорить М. Кастельс, звертаючи увагу ресурсний чинник як основний у розвитку тенденції. За спостереженнями вченого, створюється нова просторова архітектура з глобальних мереж, що з'єднують регіони-метрополії з іншими регіонами світу. Затверджується прямий зв'язок

між технологічними змінами у суспільстві та еволюцією його просторових форм, зокрема, такої форми, як регіон-метрополія.

Такий регіон виникає в результаті двох взаємопов'язаних процесів: децентралізації великих міст у бік області та об'єднання існуючих раніше міст-центрів, які інтегруються завдяки комунікаційним можливостям, що з'явилися. Це нова просторова форма, оскільки в одній просторовій одиниці вміщуються одночасно міські та сільські райони, відкриті простори та густонаселені житлові території, безліч міст на території уривчастої сільської місцевості [70]. Такі регіони мають кілька центрів та не відповідають традиційній логіці розмежування центральних міст та їх передмість. Кожен із цих центрів несе свою функцію. У XXI столітті регіон-метрополія стає універсальною міською формою. Просторова структура стала поліцентричною і водночас ієрархічною, оскільки кожен із районів виконує власну функцію. Така форма стала можливою завдяки мережевій взаємодії – ключовою просторовою рисою суспільства мережових структур, мережна взаємодія локально та глобально. У свою чергу, процеси урбанізації та розширення міст-метрополій сприяють збільшенню та прискоренню руху інформаційних потоків та, з одного боку, числа контактів і актів комунікації, створюючи інформаційні «хаби» у великих містах. Але крім технічно обумовленої зручності та фізичної близькості до матеріальних, фінансових, культурних, людських та інформаційних потоків, вони проявляють себе амбівалентно.

Розглянемо деякі амбівалентні наслідки урбанізації, що ускладнюють мережеві комунікації, які є фактором як кращих, так і погіршення вирішення даних проблем [75].

Перше. Ще сильніше загострюється проблема співіснування людини з природою та довкіллям, ускладнюються соціальні комунікативні завдання екологічного виховання та економії невідновлюваних ресурсів. Мережеві комунікації в такому контексті стають одними з вирішальних факторів створення та розвитку векторів інваєроменталістської поведінки, його роль у

вирішенні екологічних питань значно зростає. Нові форми мережевої консолідації мають суттєвий потенціал впливу на реалізацію завдань інвайроменталістського штибу, але можуть стати платформою для розвитку інсценованих ситуацій ризикофобій.

Друге. Зростає загроза індивідуалізації людей та соціальної атомізації. Індивіди, проживаючи в одній локальності, можуть не перетинатися, існувати в різних соціокультурних світах або занурюватись у віртуальну реальність. Зрештою, може народжуватися суспільство «мережевого індивідуалізму». У новій книзі «Моральна сліпота» З. Бауман та його співавтор Л. Донскіс висловлюють побоювання з приводу можливої втрати спільності в все більш індивідуалістичному світі: «Відносини, в які вступають індивіди один з одним, нині описуються як «чисті», тобто «без зобов'язань», [70] Поява і розвиток «чистих відносин» широко оцінюються як гігантський крок інтерпретовано як свободу від обмежень особистого вибору, до яких призводять усі зобов'язання. Основна відмінність мереж – цю назву дано сьогодні замість старомодних ідей спільноти, що вважаються старомодними, означає право на одностороннє припинення відносин. На відміну від громад, мережі поєднані між собою індивідуально, так само індивідуально змішуються і «розбираються», і покладаються на бажання індивіда їх зберегти як єдину, хоч і хитку, підставу.

Третє. Як наслідок, невирішена проблема непристосованості до мультикультуралізму локальних співтовариств, зокрема, корінних жителів, веде до спонтанних зіткнень представників різних культур, зростання недовіри один до одного та роз'єднаності соціуму, розривах у соціальних комунікаціях – що легше реалізується в умовах саме експансії мережевих комун.

Четверте. Слідом за руйнуванням глибоких емоційних стійких зв'язків, які не можуть бути компенсовані мережевими комунікаціями, через міграцію з рідних малих міст і сіл до мегаполісів і раннім (до повноліття) відривом від сім'ї виникає травматизація особистості, ускладнюється самоідентифікація

членів соціуму[72].

З цього випливає, що міське життя сприяє інтенсифікації числа комунікацій та соціальних контактів, але характер соціальних зв'язків ускладнюється. Незважаючи на технічне вдосконалення засобів комунікації, а також зростання доступності інформації та збільшення швидкості обміну нею, ці процеси не обов'язково сприяють розвитку соціальної спільності, впливаючи на якість спілкування амбівалентно, можуть бути фактором послаблення стійких відносин. У таких умовах мережеві комунікації можуть стати як джерелом покращення ситуації, фактором адаптації комунікації до урбанізації, так і нести у собі латентні ризики.

Глобалізація, Що фактично набуває форми глокалізації, все частіше проявляє себе амбівалентно для комунікацій. Змінні умови сучасного світу змушують дослідників розглядати глобалізаційні процеси з нових позицій, зокрема:

зміщується фокус з економічної детермінованості на соціальні та культурні фактори;

явища розглядаються з гуманістичної точки зору, що затребуване актуальним порядком денним [85].

Глобалізаційні процеси З. Бауман поділяє на негативні та позитивні прояви (зокрема, пов'язані з правом та політикою). Технічно детермінована теорія «глобального села» М. Маклуена поступається більш точно відбиває складний характер розвитку сучасного соціуму з появою анклавних просторів концепціям «глокального села», глокалізації, глолокаланклавізації, появи «третьох просторів» за рахунок знецінення локальних культур – нових, зокрема гібридних, форм соціальної реальності, насамперед, підкреслюється ризикогенність даних явищ та особливостей розвитку суспільств. Так, паралельно до того процесу планетарного масштабу, який виник у бізнесі, фінансах, торгівлі та потоках інформації, йде і процес «локалізації», закріплення простору. У сукупності два тісно взаємопов'язані процеси - глобалізації та локалізації - призводять до різкої диференціації умов

існування населення цілих країн, регіонів та різних сегментів цього населення. Мережа Інтернет сприяє розвитку не тільки глобального співтовариства, але й груп безпосереднього спілкування, у тому числі етнічних – вони присутні у віртуальному комунікативному просторі поза національними кордонами, приватно, закрито для інших груп, проте, являючи собою зразки порівняно злагоджено комунікуючих спільнот, об'єднаних досить стійкими скріпами, які дбайливо ставляться до свого суспільства [91].

Розглянуті нами такі явища сучасності, як світова фінансово-економічна криза та зміна споживчої поведінки, трансформація в системі праці та зайнятості, нові демографічні фактори, глоболокальні тенденції та зростання урбанізації виявляють себе у вигляді нових вразливостей.

1.2 Сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства

Ми з'ясували, що системна складність сучасного суспільства та комунікативні дії індивідів породжують нові вразливості, «нормальні аварії», які радикально впливають на комунікативну сферу. Розглянемо причини, пов'язані зі змінами в інфокомунікаційній системі, зокрема зі зростанням її вразливості.

За Д. Беллом, «інформаційна епоха» орієнтовно виникає в 1945-1950 рр.: для постіндустріального суспільства характерно те, що на тлі індустріальних технологій зростає роль і значення інтелектуальної технології, що базується на інформації, що набуває сили соціальної зміни.

У запропонованій 1983 року Є. Масудой концепції («Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство») інформація трактується лише як економічна категорія та благо. Зростання кількості інформації та комунікативних актів, швидкості автоматизованості їх виробництва та обробки, на

думку дослідника, означало б суспільний прогрес. Дані процеси несуть низку очевидних благ і переваг, але й містять у собі безліч вразливостей [133]. Наприкінці ХХ століття справді відбувається максимізація виробництва, і саме через інформаційний капітал, а також завдяки можливостям нових інформаційно-комунікаційних засобів, але, по-перше, інформація відіграє набагато більшу роль і має потужну силу в порівнянні з епохою зародження інформаційного суспільства, а по-друге, що головне – її вплив на соціум і людину в таких умовах проявляє себе неоднозначно. У суспільстві, у якому мережеві комунікації стали поширеними, зростає число «нормальних аварій» і конфліктів, причому, традиційні прогностичні методи лінійного спрямування в динаміці суспільства, що нелінійно розвивається, практично не працюють.

У ХХІ столітті інформаційне суспільство поступається місцем, за М. Кастельсом, «інформаційному» суспільству. Знання та інформація в сучасних умовах стають наймогутнішими ресурсами, що розповсюджуються за допомогою мережевих комунікацій – саме тому таке суспільство Кастельс називає «інформаційним» [137]. У новому, інформаційному способі розвитку джерело продуктивності полягає у технології генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації. Зрозуміло, знання та інформація є критично важливими елементами у всіх способах розвитку, оскільки процес виробництва завжди заснований на певному рівні знань та на обробці інформації. Проте специфічним для інформаційного способу розвитку є вплив знання, як головне джерело продуктивності. М. Кастельс пропонує через новий термін «інформаційне суспільство» наголосити на гіперінформаційності природи соціальних змін у сучасному світі, її соціокультурному підґрунті.

Весь сенс існування сучасного світу, на думку вченого, полягає у комунікації, і інформація стає самостійною реальністю. В інформаційному суспільстві ключовою рисою є мережева логіка його базової структури: інформаційні мережі по-новому організують та формують маркетинг у

всьому світі, що, зокрема, виявляється у зменшенні ролі національних держав, бо їхні межі перестають бути перешкодою на шляху інформаційних потоків; конкурентоспроможність агентів мережі (фірма, регіон, нація) залежить від здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях; економічна діяльність суспільства заснована на глобальному функціонуванні - капітал, працю, сировину, управління, інформація, ринки організуються в глобальному масштабі з використанням розгалуженої мережі [136]. В інформаційному суспільстві потоки інформації безперервні та постійно оновлювані. Ці потоки і рухаються мережами, утворюючи мережеві структури і, таким чином, мережеві взаємодії. Вони впливають один на одного і, сприяючи за допомогою аутопойєзису подальшому розвитку самих себе та інших складових мереж, ставлять один одного в залежність, при цьому стаючи автономними від зовнішнього управління.

Поняття «аутопойєзиса» було запроваджено у соціологічний дискурс М.М. Луманом у його праці «Суспільство як соціальна система», позначаючи здатність самоспостереження і саморефлексії, що послужило основою появи властивостей самотворення, самовідтворення, що виражають автономність соціальної системи як у структурному, і операційному рівнях. Ці явища зумовлені внутрішньо-системною невизначеністю суспільства, що нелінійно розвивається. На думку вченого, лише структурні утворення системи можуть сприяти «упорядкування хаосу». З іншого боку, це призвело до того, що комунікації набувають ризомного характеру, сприяють плюралізації смислів і правил гри, що є нові вразливості для власного функціонування [148].

За допомогою концептів «простору потоків» та «простору місць», введених ним у науковий дискурс ще 1989 року у роботі «Інформаційне місто», М. Кастельс значно розширює розуміння ефектів глобалізації та значення інформації у суспільстві. У просторах потоків, що розвиваються за допомогою інфокомунікаційних мереж, як і в місцях, існують великі вузли, які концентрують все більше капіталу, влади, інновацій на планеті. Це явище

амбівалентне: виявляється, що небагато людей у світі ідентифікують себе з єдиною глобальною, космополітичною культурою, побудованою на основі мережевих комунікацій навколо просторів потоків, більшість людей схильні до дуже жорсткої локальної ідентичності. Незважаючи на «стирання національних кордонів», у свідомості та соціальній практиці індивідів простір потоків не ліквідував значущість простору місць. «Громадянами світу» вважають лише невелика частка населення, інші асоціюють себе з певною територією. Незважаючи на те, що простори потоків перетинаються з просторами місць, культурне та соціальне значення в суспільстві визначається в термінах місць, локальностей, тоді як функціональність, ресурси та влада – у термінах потоків [146]. На думку соціолога, це фундаментальне протиріччя, що з'являється в глобалізованому урбаністичному мережевому світі: у світі, побудованому за логікою простору потоків, люди живуть у просторах місць. У зв'язку з цим виникає проблема співіснування традиційних та нових форм соціальності, у тому числі комунікаційних потоків і мереж у всьому світі, ускладнюючи функціонування соціальних комунікацій у цілому, роз'єднуючи соціум та перешкоджаючи його розвитку. Вважаємо, що така суперечність не зможе проіснувати довгий час: у суспільстві з мережевою структурою саме простори потоків стають надзвичайно потужною силою, що змушує індивідів, які живуть у просторах місць, дотримуватися логіки та діяти відповідно до простору потоків, і цей процес з кожним роком інтенсифікується. Простори місць дедалі більше існують у думках індивідів, й у століття глобальних мережевих структур практично є атавізм. На нашу думку, процес урбанізації з розвитком регіонів-метрополій має стати виходом із протиріччя між простором місць та простором потоків [137].

Тим не менш, цивілізаційно-культурні відмінності між західними країнами та рештою світу, як і раніше, значні і мають великий вплив на характер поширення глобальних тенденцій у різних локальностях, крім того, в просторах потоків переважає крен у бік вестернізації – більш розвинені

суспільства монополізують простори суспільств, що загострює проблему. та породжує нові комунікаційні вразливості. В даний час конфліктний характер західних культур та культур з високим рівнем традиціоналізму алармічно радикалізується, спільні шляхи вирішення глобальних проблем скрутні та їх пошук сильно загальмувався – міжнаціональна комунікація виявляє елементи дисфункційності, провокуючи появу нових уразливостей у національному та глобальному масштабах. На цьому фоні простежуються тенденції до свідомого опору існуванню в термінах глобальних мережеских потоків, прагнення до локалізації мікрокультур: зокрема, продовжується зростання традиційних соціальних рухів, що мають на меті збереження своєї культурної ідентичності, зростає реісламізація арабських країн, розвивається національне самовизначення цілих територій усередині однієї. Подібна ситуація є чинником роз'єднаності у світі, побудованому за логікою потоків, робить комунікації важко функціонуваними, незважаючи на технологічний розвиток глобальних мереж. Мультиетнічність і мультикультуралізм у всьому світі призводять до нових, досі слабо вирішуваних проблем. Нам представляється це особливістю «перехідного» періоду від індустріального суспільства до нового типу мережного інформаційного суспільства, в якому ми зараз перебуваємо. Так, в інформаційному суспільстві глобалізація роз'єднує не менше, ніж об'єднує, стаючи все більш амбівалентною, призводячи до ненавмисних, не підпорядкованих зовнішньому контролю, наслідків, породжує нові комунікаційні вразливості [125].

Бауман З. стверджує, що глобалізація роз'єднує, поєднуючи: розколи відбуваються з тих самих причин, що й посилення однаковості світу. Дійсно, сучасні мережескі комунікаційні технології надають можливість національним меншинам об'єднатися в ім'я відокремлення від чужих їм культур, і це лише один із проявів їхньої амбівалентної природи. Розглянемо дані технології у цьому контексті докладніше.

В основі взаємодії індивідів у мережевому інформаційному суспільстві лежить комунікація в мережі Інтернет - у віртуальному просторі, що

інтенсифікує розвиток горизонтальних мережевих зв'язків - і розвиваються нові форми комунікації. В якості нових (мережевих) форм комунікації ми пропонуємо розглядати електронно-мережові зв'язки в широкому сенсі також організаційної комунікації. Мережеві комунікації мають на увазі зародження у віртуальному просторі, в мережі Інтернет, за допомогою новітніх електронних технологій. Розвиток інфраструктури в містах і селах на тлі урбанізації також роблять внесок у полегшення доступу до мережі Інтернет [21].

В останні роки розвиток комунікаційних технологій відбувається прискореними темпами: 1995 року кількість користувачів мережі Інтернет у світі становила 40 мільйонів осіб, 2009 року – досягла 1,5 мільярда, а 2024 року вже 3 мільярди людей підключено до мережі Інтернет.

Проникнення мережі Інтернет у світі відбувається нерівномірно. У 2012 році, як випливає з карти, зображеної Міжнародним союзом електрозв'язку ООН, значна частина земної кулі охоплена мережею Інтернет: у розвинених країнах показники досягають від 80 до 100 відсотків проникнення, але при цьому темп проникнення Інтернету більший саме в країнах, що розвиваються. Тим не менш, хоча в 2018 році Інтернет-користувачі становили 1/5 населення земної кулі і менше 10% з них мали доступ до широкопasmового Інтернету, з 2000 цифрова нерівність з критерієм доступу до мережі незмінно знижується [42].

За розрахунками дослідників, до 2030 року користувачем мережі Інтернет стане кожна людина Землі, і здебільшого зростання забезпечать доступні смартфони – мобільні технічні засоби з можливістю мобільного та постійного виходу в Інтернет, ціна яких не перевищуватиме і 20 дол. США. Комунікації стають не тільки дигіталізованими та мережевими, але й бездротовими, мобільними, дистанційними, перетворюючи віртуальність на безпрецедентно значну частину реальності багатьох людей та інститутів, створюють культуру постійної включеності до мережевих комунікацій. Така світова комунікаційна тенденція простежується з 90-х років. Бездротова

комунікація з постійно зростаючим числом можливостей і функцій і вдосконаленням відповідних пристроїв стала технологією в історії комунікації, що найшвидше розповсюджується: для порівняння, в 1991 було близько 16 мільйонів користувачів мобільних телефонів, в середині 2008 року кількість користувачів перевищила 3,4 мільярда, 2,5 мільярда.

Мобільний зв'язок особливо динамічно поширюється в країнах, що розвиваються. У Китаї, Латинській Америці та Африці бідні верстви населення віддають значну частину свого заробітку на витрати, пов'язані з мобільною комунікацією: наприклад, у Південній Африці 10-15% доходу витрачається на мобільний телефонний зв'язок, хоча тарифи зберігають високі значення [44]. У країнах, що розвиваються, володіння сучасними засобами комунікації асоціюється з вищим соціальним статусом, що також сприяє зростанню частки витрат домашніх господарств на мережеву комунікацію. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), за 2020-2023 роки темпи зростання кількості абонентів мобільного Інтернету зросли на 40% у глобальному масштабі, у розвинутих країнах – на 23%, а в країнах, що розвиваються, – на 78%.

В Україні у 2023 році мобільним телефонним пристроєм володіють вже 98% населення, з них 79% мають технічну можливість виходити до мережі Інтернет за допомогою такого засобу зв'язку. Аудиторія мобільного Інтернету у великих містах України за підсумками 2024 року зросла на 35% і склала 26,7 млн. чоловік – це майже 96% всього населення. Поширення точок доступу бездротового інтернету (wi-fi) та доступні пропозиції пакетів мобільного Інтернету від найбільших телекомунікаційних операторів сприяють розвитку тенденції в Україні [41].

Подібні прояви свідчать, що виявляються такі тенденції у розвитку технологічної бази нових комунікацій: мережа Інтернет проникає дуже швидко; найшвидшими темпами йде розвиток мобільних засобів доступу; це відбувається нерівномірно; найбільш динамічна експансія відзначається в країнах, що розвиваються; користувачі схильні використовувати мобільний

Інтернет переважно для інфокомунікаційних цілей. Ці тенденції вимагають дослідження можливих уразливостей та амбівалентностей, які можуть провокувати. Для аналізу з цієї позиції важливо розглянути характерні особливості нових комунікацій.

Нові, мережеві форми комунікації здійснюються у вигляді мережі Інтернет. Особливий інтерес для нашого дослідження становлять нові форми мережевих комунікацій. М. Кастельс називає їх "масовими самокомунікаціями" ("mass self-communication"). Масовими їх дозволяє назвати той факт, що вони потенційно досягають глобальної аудиторії за допомогою пірингових мереж та підключення до мережі Інтернет. Така форма комунікації виникла разом з методиками Веб 2.0 і Веб 3.0 – кластерів технологій, пристроїв, додатків, які підтримують поширення соціальних просторів в мережі завдяки можливостям широкосмугового Інтернету, відкритому програмному забезпеченню та покращеним комп'ютерним графіком та інтерфейсом, що включає взаємодію аватарів у форматі віртуальних просторів [47].

Найбільш поширеним засобом масових самокомунікацій є віртуальна соціальна мережа "Фейсбук", кількість користувачів якої перевищила 1 мільярд. Якщо провести аналогію даного каналу комунікації з будь-яким іншим засобом комунікації та інформації, то «Фейсбук» можна вважати унікальним за чисельністю аудиторії: будь-яке інформаційне повідомлення може бути потенційно трансльовано за 1 секунду 1 мільярду людей і, враховуючи поширеність мобільних пристроїв з постійним доступом до мережі Інтернет, бути дійсно практично відразу.

Мережеві масові самокомунікації стають й в Україні дедалі більше поширеними. За даними на квітень 2024 року чисельність відвідувачів сервісів, засобів масової самокомунікації, віртуальних соціальних мереж за день досягла 8 мільйонів осіб. «Ютуб», засіб масової самокомунікації, що дозволяє кожному користувачеві чи групі користувачів ділитися будь-якими відеофайлами, самостійно завантажуючи на нього власний вміст, у 2007 році

став найпоширенішим засобом масової комунікації у світі [56].

Масові самокомунікації мають низку характерних рис, у тому числі можемо виділити такі.

Користувач є одночасно і реципієнтом, і емітентом інформації. Зміст такої комунікації поповнюється користувачами. Власні системи масової самкомунікації, які будують індивідуальні користувачі мережі Інтернет, мультимодально та інструментально базуються на абсолютно технічно і технологічно нових конкретних засобах: блоги, підкасти, «вікі-сторінки» та функції вираження схвалення/несхвалення опублікованого повідомлення («Лайк», т.п.). Зміст включає застосування і виробництво цілого різноманітного мультимедійного комплексу, що включає різні канали людського сприйняття. Воно постійно доповнюється безліччю видів текстів, відео- та аудіофайлів, зображень.

Формальні традиційні джерела офіційної інформації можуть замінюватись сторінками «Вікіпедії» (енциклопедії, що заповнюється користувачами) та сторінок і мереж (форумів, груп) соціальних, політичних чи релігійних активістів [55].

Файло-обмінники та пірінгові мережі в мережевих комунікаціях сприяють постійної циркуляції, змішування та переформатування будь-якої цифрової інформації.

Регулювання комунікацій також виробляється самими користувачами. Засоби масових самокомунікацій інтенсивно розвивають горизонтальні мережі комунікації, побудовані навколо навіть незначних, ситуативних індивідуальних і колективних ініціатив, інтересів і побажань. Доступ до мережі Інтернет, може побудувати свою інформаційну систему. Саме тому М. Кастельс називає новий спосіб спілкування «простором автономної комунікації». індивіди стають незалежними від будь-яких організацій, урядів, корпорацій, керівництва – вони справді можуть підтримувати зв'язок на власний розсуд та ділитися власними ідеями та проектами з будь-якими людьми.

З іншого боку, існує думка, вона озвучена, наприклад, М.М. Чомські, Д. Фуксом, Р. МакЧесні, що домінування носіїв корпоративних та державних інтересів у мережі Інтернет зростає [63]. Тобто свобода і автономність саме з перцепційної, нетехнологічної точки зору, можливо, існували на початку зародження нових комунікацій, але нині викликають обґрунтовані сумніви. Нові засоби комунікації вступають у складні відносини з комунікаціями у реальному житті. В інформаційному мережевому суспільстві народжується новий тип гібридного простору – простір автономії, результат взаємодії між простором потоків і простором місць, породжуючи нові амбівалентності, пов'язані з різними функціональностями та дисфункціональностями.

Суб'єктивна привабливість нових медіа для користувачів зростає. Вони стосуються змісту та способів виробництва інформації, системи її поширення та пошуку, а також суб'єктивного сприйняття та контролю режиму користування та створення інформації. До них належать, зокрема:

«спрощення до автоматизації процедур пошуку, зберігання, видачі та розповсюдження інформації;

якісна зміна ролі мереж з пасивних провідників повідомлень до організаторів управління пошуком та доставкою будь-якої інформації;

перехід від «лінійних» принципів масового виробництва та поширення інформації «по вертикалі» зверху вниз до горизонтальних індивідуалізованих форм міжпунктових прямих взаємоактивних зв'язків;

відчуття користувачами безпосередньої причетності (часто в реальності ілюзорної) до віртуального простору інформаційних потоків, інтерактивного включення в процесі їх створення, інтерпретації, переосмислення та реконструкції – завдяки цьому тексти стають плодами «інтертекстуальності», що вносить різноманітність у їхній зміст та функції;

виняткова рухливість і регульована відключення дисплейних зображень, що мають безмежні можливості варіативності для конструювання різних гіпертекстів [65].

Додамо, нові форми комунікації забезпечують можливість одночасно

як масової, так і міжособистісної і групової комунікації. В історії засобів комунікації є приклади, коли одна технологія забезпечувала комунікацію всіх трьох рівнів. Достатньо згадати радіо як засіб міжособистісної (діалог по радію), групової (використання певної частоти будь-яким відомством) та масової (традиційні радіостанції) комунікації. Принципова відмінність радіо та Інтернету в нашому контексті полягає в тому, що в першому випадку різні рівні комунікації розділені і не змішуються, тоді як в другому користувач мережі може одночасно виступати як суб'єкт і міжособистісної, і групової, і масової комунікації.

Крім того, деякі дослідники вважають, що нові комунікації стимулюють такі соціокультурні процеси, головними з яких є особлива якість спілкування – відкритість, щирість, можливість уникнення традиційного для засобів масової інформації бажання впливати, виховувати.

Насправді виявляється, що об'єктивно нові медіа проявляють себе вельми амбівалентно. Амбівалентність нових медіа полягає в наступних властивостях.

За рахунок розвитку «просторів автономної комунікації» нові медіа сприяють так званій «десинтермедіації» – новій комунікаційній моделі, що ґрунтується на зникненні або, принаймні, значному скороченні ролі оповідача, тобто журналіста. Це вияв "смерті Автора", теорії, запропонованої Р. Бартом ще в минулому столітті. Оскільки у мережевому суспільстві технічно спрощується виробництво інформації, відбувається більш тісне залучення споживача у виробництво, починає зникати різниця між виробником і споживачем, сторонній перетворюється на учасника, на виробника та використовувача [69]. Стираються класичні рольові розподіли у створенні мультимедійного повідомлення: у такому засобі масової самокомунікації, як відеоблог, наприклад, автор публікації є автором сценарію, і режисером, і оператором, і актором, і першим глядачем одночасно. Така ситуація знижує значення професіоналізму, досвіду та довго напрацьованих навичок, може негативно впливати на якість вироблених

продуктів, розмиває межі норм якості. Користувачі мережевих комунікацій, створюючи власні автономні канали комунікації, вважають, що достатньо сфотографувати за допомогою мобільного телефону резонансну подію, щоб автоматично стати професійним репортером і, більше того, бути здатним висловити думку, донести свою думку до реципієнта. Поширення блогерства, на думку деяких дослідників, сприяє появі тенденції масової дилетантизації. Проте, що у електронно-сітьових комунікаціях роль редактора може приймати він функція оцінки аудиторією (передплатниками), яка відкрито ставить знаки схвалення чи ігнорує повідомлення, що рівносильно висловлюванню відсутності інтересу до публікації, тобто її функціональної значимості.

Як наслідок виникає потреба і в «реінтермедіації», пов'язаної з необхідністю орієнтуватися в масі інформаційних потоків, але роль може відводитися як будь-якому простому користувачу, так і автоматизованим системам, що фільтрують систему. Дані механізми проявляють себе недостатньо ефективно, будучи результатом суб'єктивних або, навпаки, занадто загальних критеріїв критичності. Мережеві комунікації через відсутність ангажованих посередників можуть швидко і реалістично відбивати актуальну навколишню реальність [72]. Парадоксально, проте нові технології не створюють культуру валідної інформації. Інформація відтворюється та циркулює без критичної оцінки на правдивість. Зазначається, що в сучасному мережевому комунікаційному просторі важливіше отримати «лайки», символічні знаки схвалення та довести свою точку зору, ніж знайти істину. На наш погляд, чим більшою є доступна інформація, тим більше існує потреба в професіоналах, що сприяють її фільтрації; чим більше доступних знань, тим важливіше роль «вчителя» [85].

Деякі дослідники, зокрема, Г. Дженкінс і Д. Бойд, вважають, що мережеві комунікації перетворюють суспільство споживання, кажучи про появу культури участі. Це відбувається на горизонтальному рівні, і автору повністю не належить історія, в такому контексті «народжується Читач», в

дусі громадянського суспільства, по-друге, в ньому існує деякий тип неформального наставництва в результаті якого те, що знають найдосвідченіші учасники передається новачкам (таким чином, з'являються нові учасники «реінтермедіації», і вони неформальні) творчості, зростанню довіри одне до одного, почуття солідарності; нарешті, вони певною мірою відчують постійну соціальну зв'язок друг з одним (має значення, що думають з приводу того, що вони створили) [89].

На наш погляд, є ризик ілюзорності реальної ефективності патернів, що формуються в таких умовах, того, що суть такої взаємодії, в кінцевому рахунку, зводиться до своєрідної гри для проведення дозвілля і компенсації відчуття втоми від знеособленого масового виробництва.

Виникає безліч альтернатив комунікації як у формі, засобах, каналах, тематиці змісту, так і при виборі реципієнта, зростає кількість каналів та мережевих засобів інформації та комунікації. Відбувається те, що А. Тоффлер називав "демасифікацією засобів масової інформації". Тим не менш, насправді, в принципі люди тяжіють до певних джерел навіть за запропонованої поліваріативності, що можна припустити на підставі досліджень мереж політичних взаємодій, проведених наприкінці минулого століття вченими Хакфельдом та Дж. Спрейгом, виходячи з методів класичної роботи П. Лазасфельда, Би. Берельсона та Х. Годі, які першими у соціології вивчили поширення політичних поглядів щодо соціальних мереж [90]. Хакфельд і Спрейг виявили, що у питаннях політики прихильники тієї чи іншої партії тяжіють до спілкування саме з тими, хто відповідає їхнім поглядам, що, в результаті, призводить до того, що їхні вчинки та погляди схожі на їхнє оточення. Подібно до політичних мереж у реальному житті, соціальні мережі в Інтернеті видаються локально однорідними та дуже поляризованими, у такому контексті політична інформація використовується для підкріплення вже існуючої думки, а не обміну різними поглядами. Зрештою, є підстави вважати, що мережеві комунікації можуть фрагментувати і атомізувати споживання інформації загалом, у контексті

обговорень політики. Крім того, вони можуть до певної міри виступати в ролі фільтра кола спілкування, створюючи його при цьому синтетичним способом, що з одного боку, спрощує пошук зв'язків з формальними точками спільності, але при цьому обмежує його різноманітність та нарощування потенційно функціональних контактів, соціального капіталу, розширення кругозору та розвиток критичності [91].

Мережеві комунікації породжують нові норми етикету та етики, іноді протилежні звичним, вони входять у конфлікт із традиційними соціальними нормами, причому вони можуть бути недовговічними. Так, соціально схвалюваним і етичним вважається «додавання в друзі» в електронній соціальній мережі викладача студентом і *vice versa* – при цьому дана дія не несе в собі латентних смислів, таких, як запрошення на неформальне спілкування поза освітнім процесом, натяки на особисті симпатії, а скоріше схоже на раціональну картку. нетворкінгу, розвитку особистої мережі потенційно ефективних контактів.

Активність у засобах масової самокомунікації створює свою, відмінну від прийнятої в реальному житті, комунікативну культуру та нові смислові коди, що потребує постійної рефлексії користувачів. Виникає запас неологізмів, що постійно оновлюється, «мережевий жаргон», до яких потрібно постійно адаптуватися.

Ігноруються норми і правила граматики і пунктуації (зокрема, нехтування великими літерами та розділовими знаками прийнято у спілкуванні навіть дорослих освічених людей). Ці норми переходять і в реальне життя, особливо дітей та молодих людей.

Відбувається інтерференція стилів і жанрів, прийнятих для усного та писемного мовлення (спілкування може виглядати швидше як «потік свідомості»). Це знижує рівень культури мови, грамотності, а також ускладнює структурування та фільтрацію інформації, крім того, зникає авторський стиль – прояв культурної індивідуальності [122].

Словесні висловлювання емоцій замінюються емотиконами, «емодзі»

та кнопками-віджетами для вираження схвалення та інших емоцій (з метою економії часу). Це обмежує палітру почуттів, які можна передати багатством мови, примітивізує та формалізує спілкування, не встановлює та не розвиває глибокі контакти.

Кожна форма спілкування, підвид каналу в тому чи іншому засобі комунікації по-своєму емоційно забарвлені, символічно висловлюючи, наприклад, різні ступені близькості: так, привітання з днем народження в електронній соціальній мережі «Фейсбук» на «стіні» або в «особистих повідомленнях» відмінні і один від одного. Це сприяє появі таких латентних норм, які можуть поширюватися не на всіх користувачів, тому дії можуть бути неправильно витлумачені.

Мережеві комунікації глибоко інтегруються у реальне життя дедалі більшої кількості людей, сприяючи розвитку реальної віртуальності. Вони поширюються як віртуальна реальність, але здатні вплинути на багато сфер реальної життєдіяльності людей [123].

Більш того, змінюється суб'єктивне сприйняття засобів мережевих комунікацій. Електронні соціальні мережі стають повсякденним обов'язковим елементом життя сотень мільйонів людей менше 30 років, а мережа Інтернет перестає бути самостійним простором для багатьох користувачів, особливо, молоді. Засоби масової самокомунікації сприймається нерозривно від реальності. При цьому не надається значення тому, що віртуальне середовище підпорядковане іншим, ніж реальне життя, законам, маючи низку специфічних особливостей та вразливостей.

Мережеві комунікації можуть знижувати розвиток та підтримку загальних національних концептів, що мають виховне, соціалізоване та культурне значення, функцію спадкоємності та зв'язку між поколіннями. У реальному житті в процесі комунікації ще 20 років тому було прийнято використовувати образи, теми модних книг, фільмів та телевізійних передач, вони довго цитувалися, курсували одні й самі анекдоти. У засобах мережевих комунікації набагато важливішим інструментом для образної прикраси та

надання емоційного забарвлення мови стають так звані «меми» та інші плоди Інтернет-фольклору, «постфольклору», тобто створені самими користувачами, абсолютно будь-які образи і вирази, найбільш вдалі з яких миттєво стають популярними [125]. Це надає мережевим комунікаціям елемент автономності від зразків культурної взаємодії, що у реальному середовищі, від традиційних культурних форм, розвиває спільність Інтернет-користувачів, сприяє творчому вираженню позиції з різних актуальних питань. Але незважаючи на широке використання в мові і функціональне навантаження, більшість зразків мережевого фольклору, при цьому, мають відносно коротке життя, тобто ситуативні, застосовні лише в певному контексті і аудиторії, суто мікрофункціональні, не вкладаючись в культуру - на відміну від стійких виразів.

Мережеві комунікації відрізняються відсутністю тактильної взаємодії. З одного боку, це прискорює процес комунікації та робить його більш функціональним із формальної позиції. При цьому широка палітра почуттів та способів встановлення глибокого контакту, можливість швидкого зняття комунікативних бар'єрів, що надають фізичні дотики, не піддаються повній компенсації. Фізичні подорожі, значне число ірраціональних переміщень, лише для формально «безглузлого» спілкування, продовжують відбуватися, та його число зростає, хоча можна було обмежитися віртуальним спілкуванням. Крім того, індустрія туризму, як і раніше, розвивається – а можна було б вивчати незнайоме місто, не виходячи з дому, для цього є всі технічні засоби. У зв'язку з цим доречно згадати Джонна Уррі. У статті «Мобільності і близькості» учений наводить ряд аспектів, коли «присутність робить матеріальну подорож необхідною», посилаючись на свої колишні роботи, і навіть на праці Бодена і Шварцмана [132]. На думку дослідників, «сучасний світ не скорочує міру потреби в реальній взаємодії», «близька співприсутність включає багате, багатосарове і насичене спілкування. Це не лише слова, а й контексти, міміка, мова тіла, суспільний стан, інтонація, багатозначне мовчання, події минулого, очікувані розмови та дії, правила

зміни ролей тощо. Зоровий контакт дозволяє встановити тісний зв'язок, довіру, виявити нещирість, страх, владу, контроль. Погляд допомагає встановити та відновити довіру, нещирість та вплив».

Мережеві комунікації сприяють зниженню ролі «традиційних» ЗМІ у житті. Крім того, функції ЗМІ приймають на себе нові форми комунікації неформальних акторів, що діють в мережі Інтернет, тобто межа між окремими типами комунікації стає менш явною, актер може проявляти себе по-різному, і його ролі змінюють один одного стрімко та хаотично.

Для аналізу причин тенденції зниження ролі ЗМІ зупинимось докладніше на розгляді вразливостей традиційних комунікацій та їх вплив на трансформацію «класичних» медіа.

Вразливості «традиційної» масової комунікації, включаючи телебачення та пресу, у контексті розвитку нових технологій пов'язані з такими аспектами. «Традиційні» ЗМІ значною мірою пропонують уніфікований зміст та розраховані на вельми усередненого споживача. У разі отримання інформації через Інтернет, процес індивідуалізується [135]. Як наслідок, сучасні способи інформації сприяють демасифікації інформаційно-комунікативної сфери, що послаблює значення та функціональність традиційних каналів. Масифікований зміст виявляється у висвітленні фактів, нейтральних всім (так звані П. Бурд'є «події omnibus»), і тому «вони здатні зацікавити всіх, не торкаючись важливих тем, і навіть «готових ідей», заздалегідь засвоєних всіма. Крім того, відбувається орієнтування в основному на найменш розвиненого глядача, наслідування очікувань «найменше вимогливої публіки».

У сучасному мережевому суспільстві при розвитку технічних засобів, розповсюдженні, мобільності та доступності мережі Інтернет з'являється поліваріативність у отриманні інформації та способах комунікації. Тому «традиційні» ЗМІ програють мережевим комунікаціям у рефлексивності. Зміст контенту відстає від дійсності [137].

У той же час, спроби ЗМІ відповідати темпу мережевих комунікацій

знижують якість матеріалів, породжують «ефект структурної амнезії, котра сприяє логіці мисленням сьогоднішнім днем». Поспіх провокує відсутність інтересу до процесів, які не помічаються безпосередньо.

Понад те, інформація у традиційних засобах транслюється однобічно, допускає лише мінімальну, символічну інтерактивність. Навіть учасники, автори між собою дотримуються певного сценарію – у теледебатах, наприклад, їхня мова обмежена діями ведучого. При цьому, якщо журналісти й звертаються до аудиторії, вони обирають саме ті теми, які є найбільш емоційними, таким чином стаючи пожежниками, які ще більше роздмухують пожежу, а опитування громадської думки стають лише інструментами для формування того результату, який потрібен ЗМІ. Загалом дистанція між журналістом та аудиторією значна.

Важливо, що реальність спотворюється, не відбиваючи ситуацію повністю. У зв'язку з цим відбувається пошук альтернативних форм інформації, і мережеві комунікації за своєю функціональністю відповідають запитам всіх верств населення, претендуючи на повноту картини світу. Крім того, формується специфічна медіаекономічна система, в якій відповідно до превалюючих капіталістичних цінностей обслуговується насамперед меншість населення, зайнята у фінансовому секторі [140].

Найголовніше, що у результаті відсутні рішення традиційних викликів та заяв, ЗМІ має бути посередником між суспільством та владою, рупором соціальних потреб. Створюється ефект політичної порожнечі, хроніка події витісняє реальні проблеми, що призводять до політичних наслідків. Більше того, «викриття» явищ часто можуть бути інсценовані, сфабриковані, являють собою символами істини, ілюзіями об'єктивного обговорення можуть з'являтися «хибні театралізації» [145]. Це посилює дисфункціональність комунікацій між населенням та владою у всьому світі, загострюючи проблему кризи легітимності та довіри до традиційних соціальних інститутів.

1.3 Специфіка ризиків та уразливостей мережевих комунікацій

Дійсно, в умовах системної кризи та кризових проявів різного роду затребуваний пошук дієвих форм подолання соціальної роз'єднаності, але «класичні» мас-медіа не проявляють себе в цій ролі, віддаючи перевагу пошуку «ексклюзиву», сенсацій (трагедій, надзвичайних подій), тобто експлуатація у своїх цілях когнітивних, тим самим задовольнили публіку, викликали зацікавленість і сплеск емоцій, відрізняли б їхній контент від інших ЗМІ.

Ситуація посилюється тим, що в умовах відсутності критеріїв валідності інформації при розвитку мультिकанальності інформування, спостерігається послаблення ролі та значення експертів.

Загалом, «традиційні» ЗМІ викрито в політичній ангажованості. Вони поступаються новим технологіям незалежності. Виявляються ознаки конструювання специфічної медіаполітичної системи – симбіозу влади та ЗМІ, за якого держава визначає політичний вектор «традиційних» медіа та не втручається у їхній бізнес. Як наслідок, знижується довіра до ЗМІ [2].

Більше того, безвідповідальність по відношенню до інформації, що публікується, зростає: відбувається «витіснення інтерпретацій подій «фактоїдами» (фактоподібною лжеінформацією), скандальні орієнтації в розслідувальній журналістиці, безбарвність новин, ставка на сенсаційну привабливість замість пізнавальної. Преса починає втрачати своє значення форуму для поширення ідей та думок, перетворюючись на джерело товаризованих новин. Орієнтування на комерційний успіх змушує просуватися відповідно до «рейтингового менталітету», який не має нічого спільного з якісною журналістикою. Більше того, на думку філософа Дж. Ваттімо, пріоритет невігластва в засобах інформації небезпечний, він може провокувати комунікативні агресії в аудиторії ЗМІ.

«Традиційні» способи масової комунікації є преса, радіо, телебачення,

але під впливом мережевих комунікацій і появи нових вразливостей вони зазнають значних змін. Визначимо ряд характерних рис, які «традиційні» ЗМІ стали мати в суспільстві у зв'язку з появою мережевих комунікацій [5].

Перше. ЗМІ стали оцифрованими – в умовах такої конвергентності розвивається їхня крос-медійність і мультимедійність. Оскільки мережа Інтернет є комунікаційним каркасом повсякденного життя все більшої кількості індивідів, їхньої роботи, особистого проведення часу, основою їхнього інформування, розваги, надання та користування державними послугами, технологічною основою функціонування політики та релігії, все більше ЗМІ та продуктів культури та інформації стають оцифрованими. За результатами дослідження, проведеного Центром імені Анненберга при Південно-Каліфонійському університеті, підлітки вже не користуються традиційними пристроями для перегляду телепередач, але вдаються для цього до комп'ютерів. Телебачення, незважаючи на розвиток мережевих комунікацій, залишається найпоширенішим засобом масової інформації, але спосіб передачі інформації та його формат змінилися – зокрема, його споживання, як вважає М. Кастельс, стало індивідуалізованим та самоконфігурованим поза часом та простором [15].

Друге. «Традиційні» ЗМІ набувають дедалі більше елементів функціонування, заснованих на комунікаціях та мережевій взаємодії з аудиторією, інтерактивності.

Класичні форми масової комунікації, виробництво їхнього змісту та доставка до аудиторії базуються на можливостях мережі Інтернет, адаптуючись до нових реалій. Відбувається комбінація мережевих служб новин з інтерактивним блогінгом та електронною поштою, поширюється система «дуже простої зведеної інформації» (RSS). ЗМІ використовують блоги та інтерактивні мережі, щоб поширити свій контент та взаємодіяти з аудиторією, поєднуючи вертикальні та горизонтальні комунікації.

Третє. Вони значно диверсифікують джерела інформації, звертаючись у тому числі до неформальних ресурсів.

Невід'ємним компонентом преси, що є в мережі Інтернет, стала мережна взаємодія, синергія з іншими організаціями новин та ЗМІ. Окрім того, вони охоче використовують зйомки, зроблені мобільними телефонами простих громадян.

Четверте. «Традиційні» ЗМІ дедалі більше замінюються цифровими неформальними аналогами.

Транслявання відеопотоків у мережі Інтернет стає дедалі більш поширеною формою споживання та виробництва ЗМІ. У 2022 році 48% американців регулярно переглядали обрані самостійно відеофайли в мережі Інтернет, тоді як рік раніше частка споживачів таких аудіовізуальних продуктів становила 33% [41].

Електронні соціальні мережі, один із засобів масових самокомунікацій, для українців становлять 65% від усіх джерел офіційних новин. Аудиторія Інтернет-ресурсів постійно розширюється, починаючи випереджати традиційні медіа.

При цьому засоби масової самокомунікації здатні конкурувати з медіа у створенні соціального настрою. Саме тому нові комунікації в Україні внаслідок ухвалення законопроекту про прирівнювання блогів до ЗМІ можуть ідентифікуватися зі ЗМІ. Закони про ЗМІ наразі поширюються на інформаційну діяльність референтних груп Інтернет-аудиторії.

Ситуація, що склалася, сприяє розвитку мережевих комунікацій, які мають потенціал об'єднувати людей, які живуть у різних місцях, знижувати фізичні та формалізовані перепони, але вони, проте, не можуть зблизити між собою групи людей, у яких немає мотивації та ґрунту для цього – і вони стикаються з глибокими символічними бар'єрами. Деякі з них ґрунтуються на невирішених традиційних соціальних завданнях, інші абсолютно нові. Так, наприклад, ми все частіше бачимо, що в контексті зростання мультиетичності та мультикультуралізму взаємопроникнення інформації та термінальне взаєморозуміння в комунікації відбувається далеко не завжди. Мережеві комунікації транспарентні, інтерактивні, швидкі, але це не є

гарантією полегшення та встановлення глибокого порозуміння [42].

До динамічної експансії мережевих комунікацій уразливості представляли локальну соціальну чи природну проблему, тобто становили вразливості певних, конкретних груп населення, зразків фауни чи флори.

Уразливості суспільства розглядалася в роботах П. Сорокіна по відношенню до західної культури. У 40-х роках минулого століття він досліджував проблему щодо дисфункціональності та дегуманізації культури. Наприклад, превалювання у повідомленнях ЗМІ негативно забарвлених новин, які формували «утопічну ментальність», провокувала агресивний настрій громадськості. Крім того, «почуттєва свобода», що розвинулася в медіа і масовій культурі, являли собою вразливість для моральних і соціальних зобов'язань. Проте аналізована криза культури як основне джерело вразливостей соціуму вчений відносив переважно до європейської цивілізації, і то не до всіх її аспектів. Сучасні кризи та вразливості, якими вони викликані, обумовлені властивостями мережевого суспільства і тією чи іншою мірою є загальносвітовими, стосуються кожного.

Через півстоліття Еге Тирік'ян продовжує розгляд культурно-цивілізаційних криз і зараз аналізує соціальні вразливості з позиції міжцивілізаційної взаємодії, вбачаючи у ролі важливого чинника встановлення панування тієї чи іншої цивілізації ступінь дружності у відносинах людини з природою. При цьому в результаті такого суперництва, на думку дослідника, можливі кілька сценаріїв: злиття цивілізацій в одну, позаісторична поява цивілізацій, що формуються ресурсними потоками або зовсім зникнення цивілізаційних властивостей суспільств [44, 45].

Ч. Перроу на стику тисячоліть запропонував теорію "нормальних аварій", яка покликана аналізувати вразливості сучасного соціуму. Він бачить стримування зростання збоїв - результатів взаємодії людини і складних технічних систем у вдосконаленні управління останніми, тобто в прагненні до «керованої відкритості», що досягається за рахунок операції служб, які відповідають за безпеку. У розгляді вразливостей комунікацій

важливо врахувати роль формування ціннісної системи та духовно-морального базису соціальних акторів – вони можуть зумовлювати рівень результативності прагнень до взаємодії з іншими членами суспільства та структурами для реалізації загальних гуманістичних принципів.

Сучасні вразливості, зокрема, вразливості масових самокомунікацій, по суті є новий тип обґрунтованих Ч. Перроу «нормальних аварій», які є результатом становлення складного гібрида у вигляді віртуальної соціотехнічної системи. Вони не піддаються традиційному управлінню та лінійному контролю та вимагають обліку фактора їхньої системної та функціональної складності, зв'язок між ними може бути суттєво відкладеним, або, навпаки, виявлятися миттєво. У будь-якому випадку складні вразливості проявляються перманентно, а потенційна катастрофа відбувається раптово.

Уразливості розглядаються сьогодні і З. Бауманом – як наслідки «плинного» характеру сучасності, в якій формується «екзистенційна небезпека». Він констатує, що при цьому виникають «побічні збитки», які і є вразливістю сучасності: наприклад, розвиток мережевих співтовариств відзначено короткоживучістю сформованих зв'язків [65].

Наше дослідження засноване на положенні, що вразливості сучасного суспільства, що добре видно на прикладі аналізу мережевих комунікацій, набувають характеру, що постійно ускладнюється. Вразливості мережевих комунікацій обумовлені як збоями, що провокуються властивостями складної мережевої системи Інтернету, так і самими акторами, що комунікують у мережі.

Поняття вразливості, яке виступає в якості ключового терміну в нашій роботі, в широкому сенсі означає «наростання структурної дисфункціональності складної системи соціуму (соціо-культурний порядок) і (або) техно-природної системи (атомні електростанції, міжконтинентальні магістральні газо- і нафтопроводи; деструктивну для суспільства рефлексивність, що проявляється у потенційній загрозі катастрофи, соціальних страхах людей щодо невизначеностей, що виникають у системах .

Воно за своєю глибиною відрізняється перевагою перед іншими концептами, що використовуються при вивченні дисфункціональностей суспільства: від небезпеки, зокрема, тих, що включає не лише загрозу ззовні, об'єктивну причинність, а й суб'єктивну, внутрішньосистемну. Більше того, небезпека пов'язана з реальною загрозою, яка існує на даний момент часу. Актуальні вразливості неможливо ідентифікувати в часі та просторі – вони включають потенційні, можливі прояви, латентні дисфункціональності. Від ризиків же вразливості відрізняються тим, що останні не передбачають обов'язкового реагування і включають в себе аспект резистентності до подій, що підривають стійкість системи. Більше того, можна сказати, що ризики є проявом уразливостей подібно до симптомів, що становлять клінічну картину хвороби. Саме тому наростання ризиків є яскравим сигналом того, що вразливість зростає і ускладнюється [64].

На підставі розгляду низки значущих для соціальних відносин амбівалентних тенденцій сучасного розвитку та припущення про зростаючу роль комунікації та інформацію у всьому світі, їх мережевізованість та суттєві зміни у формі, для подальшого аналізу вразливостей нових комунікацій визначимо деякі загальні прояви їх складної природи. Традиції вивчення ризиків є досить усталеними, крім того, аналіз цієї проблематики динамічно розвивається, тому в нашому розпорядженні знаходиться досить широкий інструментарій, місцями застосовний для аналізу вразливостей. Результати вивчення особливостей ризиків сучасних зв'язків та суб'єктивного амбівалентного ставлення до них з боку індивідів також визначить вектори наших подальших досліджень [67].

Виникають ризики, пов'язані з ускладненням суспільства, на думку У. Бека, набувають трьох характерних рис: вони делокалізовані, нечисленні і піддаються компенсаціям. Базуючись на його методології, розширимо та розглянемо природу глобальних ризиків, пов'язаних з уразливістю мережевих комунікацій, розділивши їх на об'єктивні та суб'єктивні.

До об'єктивних особливостей ризиків мережевих комунікацій

пропонуємо віднести такі риси.

Делокалізованість ризиків, що говорять про вразливість комунікацій у мережі Інтернет, виявляється у тому, що їхні причини та наслідки не обмежені одним географічним простором. Виникає ризик заразливості змісту комунікації, виробленої в одній точці земної кулі по відношенню до будь-якої іншої, моментального та безконтрольного поширення дисфункціональної та невалідної інформації, автономне або з використанням когнітивних технологій впливу відтворення смислів у середовищі, непередбаченої для цього, труднощі в локалізації джерела ризикогенної інформації.

Більше того, в сучасному суспільстві стирається межа між значенням реальних ризиків та інсценованих ризиків, що змушує оцінювати всі ризики, що відтворюються у зв'язку з поширенням нових, мережевих форм комунікації, із взаємодією людини з новим комунікаційним середовищем. У зв'язку з цим виникають нові аспекти розвитку проблеми інформаційної безпеки та безпеки в цілому, з'являється ризик маніпуляції інформацією у мережевих комунікаціях. При цьому самі інсценовані ризики, симулякри, мають здатність заміщення реальності, як у випадку зі спектаклізованою візуальністю війни в Перській затоці завдяки ЗМІ. Про це говорить Бодрійяр у своїй концепції «неподій», інсценованих подій, значення яких рівносильні реальним впливом. У такому контексті інформація, що транслюється в мережевих комунікаціях, може спричинити реальні соціальні зміни, навіть якщо вона не відображає дійсність [60].

Як наслідок, ризики мережевих комунікацій не піддаються обчисленню, включаючи гіпотетичні ризики, які все складніше відрізнити від реальності.

Тут доречно згадати ситуацію, що виникла в 2009-2014 роках: численні комунікації в мережі Інтернет, пов'язані з організацією масових громадських рухів та маніфестацій на вулицях міст України та світу, викликали фрустрацію у представників владних структур, які зіткнулися з

труднощами оцінки реальності ризиків взаємодії.

Постійно з'являються нові ризики у процесі вдосконалення технічних комунікаційних засобів та виникнення нових видів злочинності з використанням мережевих інструментів. Це значно ускладнює структурування та аналіз ризиків мережевих комунікацій [70].

Нарешті, мережеві ризики можуть вести до незворотних наслідків: дійсно, індивіди, керуючись невалідною інформацією та довіряючи джерелам інформації в мережі Інтернет, можуть завдати непоправної шкоди своєму здоров'ю, що особливо добре видно на прикладі розвитку анорексії у світі: мода на екстремальну худобу стимулюється медичними засобами, зловживають в електронних соціальних мережах лідери громадської думки та редактори у глянцева ЗМІ, створюючи образи, відмінні від реальності.

Розглянемо суб'єктивні особливості ризиків, що свідчать про вразливість мережевих комунікацій, з погляду двох принципових способів їх сприйняття: ризикофобії та ризикофілії, що виникли з впровадженням нових комунікацій у життя індивіда, які ускладнюють характер комунікації у суспільстві.

Увага дослідників до вивчення схильностей акторів до ризикованих дій та операцій, пов'язаних з інвестуванням, або їх відсутність була спочатку виявлена в економіці та фінансах. Соціологи Р. Брін і Дж. Голдтроп, ввівши на підставі даних психологічних експериментів (стверджували, що індивіди схильні переоцінювати ризики) в соціологічний дискурс дихотомію схильності/несхильності індивідів до ризику, розглядаючи її в контексті прийняття рішень, пов'язаних з отриманням освіти, стверджуючи уникнення ризиків.

Тема ризикофобії та ризикофілії знову виникає в соціології нещодавно – зокрема, в контексті проблеми відсутності механізмів верифікації даних, що циркулюються в Інтернеті, релятивацією істини. Так, деякі дослідники звертають увагу на тенденції, що з'являються в суспільстві:

«інфляції» ризику, ризикофілії зі спробою описати дослідниками всі

соціальні явища через призму термінів і концепцій, пов'язаних з ризиком;

діалектичних підходів («філії» та «фобії») з боку самих членів суспільства щодо невизначеності.

У той час, як одні індивіди ставляться до невизначеності та ризику як до потенціалу для розвитку, інші вважають за краще посилювати систему норм та правил для максимального зниження ризикогенності тієї чи іншої соціальної практики.

Ризикофобія у контексті мережевих комунікацій може набувати ірраціонального характеру. Індивіди намагаються знизити рівень ризикогенності тих чи інших стійких соціальних дій та практик, піддають їх постійному сумніву, недовіжливо ставляться до традиційних джерел інформації. Зростає рефлексивність і стурбованість батьків щодо способів народження, виховання, харчування, навчання, лікування дітей, розвивається ризикофобія щодо усталених медичних практик – наприклад, гостро полемізується необхідність вакцинації дітей [75]. У нападі ризикофобії батьки докладно вивчають склади продуктів харчування, побутової хімії, одягу для виявлення ступеня їхньої безпеки. Індивіди страждають на канцерофобію і прагнуть захистити себе від потенційно ризикогенних факторів, які можуть утримуватися в предметах ужитку – незважаючи на мінімальний відсоток шкоди, яку вони можуть потенційно провокувати. Мобільні телефони та комп'ютерна техніка викликає у користувачів фрустрацію, пов'язану з можливими незначними ризиками, які несе в собі радіохвильове випромінювання від апаратури. Подібна практика не завжди виявляється функціональною, перетворюється на елемент гри, стає звичкою чи підкоряється тенденціям моди. Витрата часу і сил на постійний пошук найбільш прийняттого для користувача джерела інформації стає нормою для ризикофобів, але така комунікація в контексті постійного зростання кількості інформації, плюралізму думок на ту чи іншу тему, які відкрито публікують у віртуальних засобах масової самокомунікації, в більшості своїй може бути довіреною, в свою чергу дисфункціональною.

Ризикофобне ставлення до ризиків мережевих комунікацій включає врахування потенційної шкоди. Серед молоді з'являється тенденція, пов'язана із прагненням до «цифрового детоксу» – відмови, тимчасової чи постійної, від засобів онлайн-комунікації. Згідно з дослідженнями, 20% респондентів хоча б раз у житті деактивували свій профайл у засобах масової самокомунікації через занепокоєння щодо захисту конфіденційної інформації. 82% змінили протягом останнього року налаштування приватності, 90% їх знизили видимість змісту їх сторінки. Характерно, що дана корекція була зроблена не на основі власного досвіду, а проактивно, враховуючи потенційні ризики мережевих комунікацій [89].

Ризикофоби по відношенню до мережевих комунікацій стикаються з «кіберасоціальністю», що має резонанс у реальному житті. Цей концепт введений дослідниками для визначення того, наскільки індивід адаптований до повноцінного функціонального спілкування в мережі або наскільки він асоціальний у мережевих комунікаціях. Так, вчені розробили тест визначення рівня кіберасоціальності. Потреба розвитку досліджень на дану тематику обумовлена амбівалентною оцінкою ризикогенності відключеності від сучасних інформаційних потоків. Як показують результати досліджень, «некористувачі» засобів масової самокомунікації не відрізняються меншою кількістю близьких друзів, порівняно з їх користувачами, проте, тримають зв'язок з меншою кількістю людей. Індивіди, адаптуючись до мережевих способів комунікації, набувають нових технічних навичок, але це не говорить про їхнє вміння та готовність комунікувати в мережі, про те, що це допомагає людям співіснувати: за динамікою обміну інформацією, як і за кількістю «друзів» та передплатників/підписників в електронних мережах [99].

В цілому, ризикофобія по відношенню до мережевих комунікацій поширюється значною мірою на людей старшого віку. Люди більш зрілого віку в принципі схильні відчувати страх і неприязнь по відношенню до нових форм спілкування, особливо не відчуваючи потреби в них і оцінюючи можливості, пропоновані мережевими комунікаціями, які не варті тих

ризиків, які вони несуть. У зв'язку з цим доречно згадати концепцію «мережевого громадського середовища», яку пропонує дослідник Центру Беркмана з вивчення мережі Інтернет та суспільства при Гарвардському університеті Дана М. Бойд. На думку Бойди, інтерес дорослих людей у просторі засобів масової самокомунікації лежить у безпосередньо «мережевих», нетворкінгових можливостях феномену, тоді як у підлітків – у «публічних» [90].

Таким чином, молоді люди ставлять можливість показати себе, заявити про себе вище за ризики мережевих комунікацій. Дорослі люди, за результатами досліджень Бойди, практикують раціональніший підхід до використання мережевих комунікацій і, додамо, у зв'язку з цим більш схильні до ризикофобії.

Ризикофілія в сучасному суспільстві присутня у вигляді захопленості екстремальними видами спорту, зростання кількості сексуальних зв'язків з малознайомими партнерами, безперервного у всьому світі вживання наркотиків, постійного оновлення числа їх видів, корупційних діяч, які несуть у собі ризик переслідування за законом як при вчиненні будь-яких правопорушень. Ризикофілія у такій ситуації може відтворювати ризики з такими характерними рисами.

Як впливає з того ж дослідження Д. Бойд, ризикофілія більшою мірою проявляється у представників молодого покоління, які за своєю природою менш схильні до критичної оцінки власних дій, можуть публічно приймати без належної рефлексії ту чи іншу радикальну ідеологічну позицію, легко підкоряються «зову натовпу» однолітків, поведінки для самоствердження та пошуку соціального схвалення іншими.

Мережеві комунікації можуть провокувати неадекватне сприйняття реальності і виникнення екстремальних форм соціальної взаємодії, способів самовираження «на межі життя»: спостереження виражені в теорії «діяльності на межі» С. Лінга, що обґрунтовує поширення добровільного прийняття ризику в сучасному соціумі [125].

Так, випуск повідомлень у мережевих комунікаціях пов'язані з ризиком бути прийнятими оточуючими чи проігнорованими. Тим не менш, користувачі відчують задоволення від викиду адреналіну при публікації чергової фотографії та очікування появи «лайків» та коментарів, ведуть їхній підрахунок, і кількість, що стає головним критерієм оцінки їхньої власної значущості. Сучасне прагнення до постійної присутності в мережевих комунікаціях перетворило знамените декартівське «Я мислю – значить існую» на «Мене бачать – значить я існую», бездумну публічність у спосіб самоствердження. Це співзвучно з думками П. Бурдьє, висловленої ним раніше з приводу традиційних ЗМІ, який також перефразував – але вже іншого філософа.

У результаті мережеві технології відтворюють нарцисичні розлади особистості, «нарцисичний ексгібіціонізм» у вигляді еґо-самокомунікацій, орієнтованих на самих себе: все частіше користувачі електронних соціальних мереж ставлять знак заохочення своїм власним публікаціям, а зміст їх потоків у сервісі публікації власних фотографій («селфі»), що створюються щодня, без сенсу та функціонального комунікативного значення.

Готовність до сліпого ухвалення ризиків мережевих комунікацій може провокувати прийняття неправильних рішень на підставі спотвореного світосприйняття за надмірної довіри мережевих джерел інформації. Велика кількість доступної інформації в них можуть викликати кризу самоідентифікації, ускладнювати реальну оцінку свого життя. Американський вчений А. Аппадурі відзначає, що поширеними стають мрії широких мас населення про «краще життя», уявлення про вабливу доступність, посилену експансію «американської мрії» [124]. Створювана віртуальна реальність, образи «можливого життя», які транслюються за допомогою ЗМІ та мережі Інтернет, народжують в індивідуумі переоцінку власного життя, впливають на процес самоідентифікації через постійне порівняння та уяву із споживаною інформацією, яка далеко не завжди відповідає істинній картині світу. Самоідентифікація ускладнюється

глобалізаційними процесами: індивідууми легко уявляють собі життя в будь-якому культурному середовищі, яке може дати їм блага, здатні забезпечити гідний рівень життя. У результаті атака дифузії інформаційних потоків із не завжди валідною інформацією, ідеалістичним способом життя «за бугром» викликає посилення міграційних процесів із менш розвинених країн на Захід, яке пов'язане з безліччю нових вразливостей. Таким чином, схильність до беззастережного прийняття ризиків, прихованих в інформації, що курсує в мережевих комунікаціях, здатна підштовхнути до формування спотворених картин світу, що породжують, при цьому, конкретні реальні соціальні дії амбівалентного характеру.

Специфічні риси ризиків мережевих комунікацій дуже важливі для визначення ключових уразливостей нових медіа: будучи до певної міри «верхівкою айсберга», вони, особливо, їх явні форми можуть послужити найбільш точними маркерами інших глибоких процесів і стати елементом методологічного інструментарію для виявлення та локалізації [131].

Ризики мережевих комунікацій стали предметом багатьох досліджень, у розвитку якого, зокрема, в аспектах аналізу актуальності, вироблення єдиної методології, уніфікації наукового апарату, ми бачимо можливість використання і наших напрацювань.

Висновки з першого розділу

В умовах мережевізації та динаміки суспільства, що ускладнюється, зовнішній контроль і регулювання ресурсних потоків ускладнюються, що, зокрема, призводить до системних «нормальних» аварій, але при цьому зростає роль самої людини в матриці інформаційних потоків і мереж. Так, мережі виступають чинником трансформації значимості, ролі людини як актора у конструюванні та реалізації комунікації.

Тенденції останніх сприяють появі нових форм комунікацій. В епоху

поширення мережі Інтернет з'являється новий тип комунікацій: мережеві комунікації, найбільш поширеною формою яких є масові самокомунікації. Вони сприяють появі автономних комунікаційних каналів, що потенційно досягають масової аудиторії, які вільно і самостійно створюються будь-якими індивідуальними акторами у віртуальному просторі.

Нові форми комунікації амбівалентні: з одного боку, є продовженням і новим виміром традиційно сформованих форм суспільної комунікації, а з іншого, - являють собою соціокультурні новації, здатні по-новому впливати на якість життя індивіда, функціональність суспільства і його інститутів. Отримують апробацію гнучкі горизонтальні зв'язки, що релятивують колишні комунікаційні структури, які виходять з-під централізованої координації. Логіка складних систем: мережеві комунікації відрізняються нелінійністю, відсутністю центру та ієрархії. Так, мережа Інтернет у сучасному суспільстві поступово перетворюється на простір поширення нових комунікативних практик, що формують адекватні їм культурні зразки взаємодій, та вплинути на динаміку суспільства, що створює характерний стиль життя.

На тлі такої плюралізації соціетальних форм та образів людської життєдіяльності та формального послаблення функціональності «традиційних» медіа виникає потреба у нових формах соціальної взаємодії. Йде постійний пошук зміцнення соціальної спільності, також затребувані нові способи розв'язання задач гуманістичного напрямку, зростає і необхідність нових методів самоідентифікації та ідентифікації у процесі комунікацій.

Проаналізовані нами контекст та природа розвитку мережевих комунікацій дозволяють висунути положення про те, що загалом мережеві комунікації амбівалентні. Їхні функціональні прояви досить легко визначаються, але насправді вони можуть сприяти виникненню вразливостей, які є дисфункціональними для соціальних відносин.

При всіх перевагах, мережеві комунікації, основним засобом яких є

текст, переважно короткий, і аудіовізуальні продукти, можуть стати технічним способом продовження встановлених соціальних зв'язків або способом відтворення ділових відносин, нетворкінгу, але виникають явища, які дозволяють припустити, що глибокі емоційні контакти та відносини, невербальні комунікації. Крім того, в мінливому світі агенти соціалізації іманентні, і процес адаптації до соціальної реальності, як і раніше, відбувається значною мірою поза мережевими комунікаціями.

Більше того, складається така картина: чим більше інтерактивності, тим складніше навчитися адаптації. Мережеві комунікації виглядають як доступніші в порівнянні зі звичними взаємодіями, але виявляється, що під ілюзорною легкістю ховаються нові латентні вразливості для розуміння життєвих світів один одного. Наприклад, бачимо, що свобода самовираження у мережових комунікаціях і відсутність бар'єрів не збільшують рівень толерантності у суспільстві.

Головне, що ми з'ясували: уразливості мережових комунікацій, будучи новим типом «нормальних аварій», проявляють себе як уразливості у вигляді наростання дисфункціональної складності Інтернету, так і як уразливості індивідуальних та колективних факторів мережі.

Вразливості мережових комунікацій вимагають постійного моніторингу та аналізу, що, з одного боку, представляється дуже складним завданням, адже такі властивості, які виявляють їх «симптоми» – глобальні ризики в сучасному соціумі – як справакалізованість, незліченність, поява безлічі інсценованих ризиків, висновки, слугують лише невеликими сигналами змін, що відбуваються саме в даний момент і можуть швидко втрачати свою актуальність. З іншого боку, фіксованість мережових комунікацій на цифрових носіях надає дослідникам безпрецедентну можливість доступу до експресії внутрішнього світу та спільного життя користувачів. В цілому, визначення природних властивостей основних вразливостей, що проявляють себе, можуть допомогти створити алгоритм, яким можна дотримуватися при моніторингу і класифікації нових

вразливостей мережевих комунікацій, що розуміються через призму збільшеної складності сетевізованого світу, побудованого в результаті взаємодії ресурсних і просторових потоків різного напрямку.

РОЗДІЛ II.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Методичні основи механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

Зростання відкритості соціуму за рахунок глобалізаційних процесів повністю трансформує просторово-часові параметри. У мережевому інформаційному суспільстві кардинально змінюються соціальні виміри швидкості, часу та відстаней, що відрізнялися стійкістю та уніфікованим сприйняттям в індустріальну епоху. Сетевізованість суспільства на підставі поширення простору потоків створює нову темпоральність, пов'язану з підвищеною швидкістю обміну інформаційними даними потоків інфокомунікаційних мереж. Інтенсифікація розвитку та поширеності мережі Інтернет у світі, мобільних засобів доступу до неї, розширення сфер застосування мережі, збільшення використання мережевих інструментів для комунікації, різні суб'єктивні схильності індивідів, які отримали ґрунт для розвитку в контексті сучасних умов, посилюють дані тенденції. У цьому контексті швидкість загалом набуває значення нового чинника у системі сучасних соціальних відносин, які впливають характер комунікацій, його ускладнення [132].

А. Тоффлер наприкінці ХХ століття зазначав, що кожен новий фільм знімається в дедалі стисліші терміни, музиканти грають класичну музику в швидшому темпі, і це означає, що «збільшився обсяг слухової інформації протягом даного інтервалу часу». Загалом за 100 років швидкість пересування на транспорті збільшувалася у 102 рази, швидкість роботи систем зв'язку зросла у 107 разів, темпи обробки інформації збільшились у 106 разів. За спостереженням дослідників, обсяг інформації у світі кожні 3-5

років подвоюється. Дж. Ленскі, цитований П. Штопкою в «Соціології соціальних змін», вказує на значення, яке несе в собі подібна тенденція: «Я схильний вважати, що в основі всіх чи більшості тенденцій лежить одна, яка пояснює інші. Ця тенденція – зростання обсягу інформації, яку має у своєму розпорядженні людство, особливо тієї, яка необхідна йому для впливу на матеріальний світ, та технології» [135].

Проблемами, пов'язаними зі швидкістю як найважливішим чинником якості сучасного життя, займається спеціальний науковий напрямок названий «дромологією» (від англ. *drome*: місце гонок – автодром, космодром тощо). Основоположником дромології є П. Веріліо, який запропонував вивчати «вплив на соціальне життя технологічних змін, пов'язаних з розвитком типів транспорту, комунікацій (телекомунікації, Інтернет) і так далі, до яких непередбачуваних і ненавмисних наслідків призводить скорочення соціальної дистанції і часу для людей, що особливо стосується ефектів збільшеної швидкості, з якою поширюється інформація. У його роботі «Швидкість і політика» дослідник пише, що не самі процеси індустріалізації та демократизації сприяли радикальним змінам у суспільстві, а саме процес акселерації, що розвивається на їхньому тлі, що призвів до «дромократії». При аналізі чинника прискорення інформаційного обміну у системі мережевих комунікацій та його уразливостей нам принциповим і те, що П. Веріліо показує швидкість відносин між феноменами, що дозволяє нам скористатися його методологією під час розгляду швидко-часових змін комунікацій з позиції інтенсифікації їх різних аспектів, допомагає розглянути амбівалентності, пов'язані з прискоренням комунікацій. Зокрема, для нас важливо і те, що на підставі його припущення про те, що прискорення веде до стирання референтів, людям не вистачає часу для якісного осмислення наслідків науково-технічних інновацій та їх латентних проявів, Веріліо вказує на значення прискорення у зміні природи воєн, у яких головна роль приділяється швидкості комп'ютерів [136]. Втрата в такому контексті здатності спостерігати і оцінювати, як безпосередньо відбуваються події,

дійсно, приховує в собі безліч нових вразливостей і особливо яскраво виявляє в собі мережеві комунікації, що стали джерелами амбівалентностей і вразливостей. Наше дослідження було б неповним без докладнішого вивчення основних теоретико-методологічних підходів до фактору швидкості, що впливає на формування соціального часу.

Виникнення в умовах прискорення соціальної динаміки нестабільності та невизначеності, властивих суспільству постмодерну, розглянуто й іншими соціологами в контексті аналізу світу, що змінюється. Швидкісна динаміка настільки збільшується, що світ, на думку Е. Гідденса, стає «вислизаючим». Розриви в пізнанні, характерні для епохи постмодерну, впливають на комунікації: комунікації в умовах високої мобільності, хаотичності та плюралізму носять фрагментарний характер, так само схильні до розривів. При цьому соціальні зв'язки та взаємна довіра швидко слабшають, якщо суб'єкти перестають підтримувати постійні, регулярні контакти [140].

Акти комунікації в сучасному соціумі набувають контекстуального, ситуативного, релятивного, короткочасного значення. Такі тенденції посилюються спонтанним характером появи нових соціальних фактів та явищ у суспільстві, емерджентних структур, що виникають у результаті серії взаємопов'язаних у глобальному масштабі процесів. Рух інформаційних потоків у таких умовах стає непередбачуваним та реактивним, і потоки можуть бути не пов'язаними між собою символічно.

Складне сучасне суспільство, на думку Дж. Уррі, по суті відрізняється нестабільністю, породжує ненавмисні ефекти. Прискорення руху інформаційних потоків та інтенсифікація зв'язків призводять до того, що комунікація загалом у суспільстві стає непередбачуваною, будучи результатом аутопойези. Обмін соціальними контактами все частіше стає хаотичним та випадковим.

Дж. Уррі пропонує розгляд проблеми впливу швидкості на соціальну дійсність через концепцію соціальних мобільностей. Сучасна мобільність змінює територіальну фіксованість соціальних реалій: суттєво те, що люди

подорожують далі та швидше, не проводячи фактично більше часу у дорозі. В результаті розвивається новий тип мислення, що виходить з того, що всі соціальні об'єднання від окремо взятого домашнього господарства до величезних корпорацій схильні до багатьох різних форм фактичного і потенційного руху [145]. При цьому втручання, що зменшують, регулюють або обмежують цю мобільність, скорочують соціальний капітал і створюють нові форми соціального відчуження, що, незважаючи на вразливість збільшення швидкості комунікацій, змушує цю тенденцію розвиватися й надалі, збільшуючи залежність соціальних акторів від швидкості.

Встановлення культури розсинхронізує соціальні практики. Нелінійність сучасного у суспільному розвитку, як стверджує А. Курило, веде до розсинхронізації та дисфункціональності колишніх форм життєдіяльності та одночасно до організації їх на принципово нових засадах. Соціум різної динамічної складності знаходиться в різних темпомірах, схильний до розривів, має тенденцію до дисперсії. Причому розсинхронізація може відбуватися і всередині малих груп: наприклад, сім'ї, коли подружжя довго не перетинається з причин, пов'язаних із побудовою кар'єри [53]. У таких умовах важко вибудувувати спільні ціннісні референти та смисли комунікації. У результаті «індивід зростає у світі, в якому немає ні спільних цінностей, що визначають поведінку в різних сферах життя, жодної реальності, ідентичної всім». У цьому, стикаючись між собою, можуть народжувати зовсім нові форми соціальності, кентавризми, під якими Ж.Т. Тощенко розуміє поєднання непоєднаних явищ, що суперечать один одному, важливих для аналізу сучасних деформацій суспільних відносин.

Властивості, пов'язані із прискоренням соціальних явищ, виражені З. Бауманом у його концепції «плинності» соціальних інститутів та структур. У разі збільшення швидкості всіх соціальних явищ та зміни характеру соціального часу значна кількість традиційних інститутів втрачають свою звичну форму колишню функціональність. Багато явищ і структури стають, «текучими»: вони схильні до постійних швидких змін і виходять з-під

зовнішнього контролю та управління [44].

В умовах збільшення частки короткоживучого соціуму цінності, ідеали та знання недовговічні і практично ментально замінюються новими, розвивається «нормальна аномія», під якою розуміється «розширена сукупність уразливостей для соціуму у вигляді побічних ефектів інноваційної, раціонально-прагматичної діяльності людини. На місце довгострокової свідомості приходять короткострокова, і це поширюється на багато сфер, і це є соціально прийнятним. У системі складних мережевих взаємодій зв'язки можуть не відрізнятися глибиною і навіть призводити до дисфункціональності власне людських взаємодій, які насамперед відрізнялися стабільністю та жорсткістю зв'язків у вигляді міцної дружби чи вічного кохання. Більше того, як припускає З. Бауман, спільноти за інтересами, що створюються в мережевих комунікаціях, просто «не призначені для довгоживучості... До них легко приєднатися, але, аналогічно, їх легко залишити і кинути в будь-який момент, коли увага, симпатії чи антипатії, настрої чи мода повернулися в інший напрямок» .

Сприйняття часу як сукупності миттєвостей трансформує його у фрагментоване наше життя та час і складається з фрагментів із початком та кінцем. Понад те, за зауваженням З. Баумана, зв'язати між собою фрагменти в єдиний наратив є скрутним [46]. Так, мережеві комунікації набувають подібних властивостей: зміст повідомлень фрагментарний, відрізняється переважно коротким форматом, складається з низки не пов'язаних між собою невеликих тез. На нашу думку, поверховість стала «переважним засобом пересування в нашому поспішному способі життя з миттєво народжуваними та миттєво зникаючими можливостями, в результаті поширилася на міжособистісні зв'язки. У результаті, одночасно зі зростанням числа комунікацій їх прискорення сприяє тому, що вони знеособлюються, що виражено в концепції «макдональдизації суспільства» Дж. Рітцера. Суть цього процесу у тому, що «принципи роботи ресторану швидкого обслуговування починають визначати дедалі більше сфер американського

суспільства, як і решти світу» [59]. У контексті збільшення мобільності та швидкостей у галузі комунікацій, вони визначають і характер соціальної взаємодії, негативно впливаючи на процес встановлення глибоких міжособистісних зв'язків, знецінюючи прояви індивідуальності та творчості, аналогічно до типізації в масовому виробництві, також розвиваючи поверхневий характер комунікацій. Процес макдональдизації торкається дедалі більше сфер діяльності і суспільства. Зокрема, як зазначає автор концепції Дж. Рітцер у 20-му перевиданні своєї книги «Макдональдизоване суспільство», дистанційна освіта та інші специфічні властивості сучасного навчання, зменшують цінність людини як особистості, змушують учня почуватися об'єктом для вливання знань.

Виробництво інформації в таких умовах стає постійним і прискорюється. Як наслідок, комунікації та контакти, їх соціальний та культурний зміст знецінюються. Більше того, в умовах динамічного зростання швидкостей та експансії мережевих структур відноситься легко розширити коло знайомих, зокрема, за рахунок віртуальних контактів, та створення ілюзії надзвичайної функціональності даного процесу, зведеного до підрахунку їхнього числа. В результаті акумуляція мережевих контактів (тих, кого ми знаємо) стає важливішою, ніж те, що ми знаємо, навіщо та як цим скористатися. У такому контексті знання стають уразливими в тому сенсі, що також піддаються знеціненню: вони орієнтовані на допустиме недовговічне знайомство з іншими людьми та вміння орієнтуватися у навколишньому середовищі, реактивно відповідати на запитання «Де можна знайти ту чи іншу інформацію чи людину?» Так, прагнення швидкості життєдіяльності прискоренню стає чинником уразливості сучасних комунікацій у плані збереження життєвих світів взаємодіючих індивідів [63].

Необхідність збільшення швидкості комунікацій у контексті зростання обсягів інформації та мережевізації суспільства продиктована завданням, пов'язаним із постійним оновленням, актуалізацією даних та відомостей. Перманентний перегляд соціальної реальності у контексті нових відомостей

сприяє появі таких характеристик знань у мережевих комунікаціях, як релятивність та контигентність. У зв'язку з цим розвивається проблема швидкого старіння інформації та знань, у тому числі й наукових, пов'язаного з динамічним безперервним відтворенням інформації в мережах. Вчені просто фізично не встигають зафіксувати той масив емпіричних даних, який є сьогодишньою соціальною реальністю і комунікативним полем. Швидкість обробки та аналізу інформації не встигає за змінною реальністю. У зв'язку з цим виникає поняття «періоду напіврозпаду актуальних знань», який, за розшифровкою О. Д. Єлякова, означає період, протягом якого половина вже сприйнятих відомостей втрачає корисність, і цей період скорочується: «для вищої освіти він становить близько 7–10 років, а в галузі комп'ютерних технологій він скоротився до одного року» [67]. Це знецінює значну частину продукуюваної інформації та перешкоджає аналізу актуальної дійсності, поміщає індивіда у ситуацію постійного інформаційного шуму, змушує його адаптуватися до нових умов, переробляти великий масив даних самотійно.

Внаслідок адаптації до навколишнього середовища змінюються когнітивні можливості людини. Під впливом надшвидкостей, що диктують новий темп життя, цей процес стає амбівалентним. Існує думка, що швидкість передачі та оновлення мультимедійних зображень та інформації в принципі значно перевищує можливості їх фіксації людською свідомістю. Вимога постійного прискорення та надзвичайної мобільності не завжди може бути задоволена низкою соціальних інститутів. У результаті, наприклад, виникають ситуації, коли традиційні медіаканали втрачають свою функціональність, поступаючись гібридним і мережевим формам неформальної комунікації в реалізації своїх функцій, які, у свою чергу, не позбавлені вразливостей.

Формат подачі інформаційного матеріалу, змінений під впливом вимоги прискорення, трансформує його сприйняття [88]. Людина споживає переважно інформацію, вже перероблену і спрощену, що, наприклад, негативно впливає на інші пізнавальні здібності. Про це в контексті винаходу

телебачення ще в минулому столітті говорив М. Маклуен: на зміну лінійності, послідовності, логічності, властивих "галактиці Гутенберга", приходять "мозаїчний тип" сприйняття. Незважаючи на певний технічний детермінізм його теорії, вона допомагає нам зрозуміти природу деяких явищ, що сприяють розвитку уразливостей сучасних мережевих комунікацій [96].

Так, П. Бурд'є виявляє «негативний зв'язок між успіхом і розумовим процесом», і він нагадує, що «це дуже стара тема філософського дискурсу: ще Платон протиставляв філософів, які мають час, людям, які перебувають на агорі, міській площі, та швидко приймають рішення». Справді, нова темпоральність із потребою оперативності інформації впливає на те, яким чином приймаються рішення у суспільстві, і, своєю чергою, на думку М. Лумана, породжує «вибух необхідності рішень», ставлячи індивіда у ситуацію необхідності постійного вирішення безперервного потоку завдань.

Як вважає дослідник складного суспільства С. А. Кравченко, в сучасній дійсності «швидкість набуття знань значно вища за швидкість розвитку гуманістичної складової в людській рефлексивності», і без належної гуманістичної етики знання можуть зазнати функціонального руйнування у просторі, бо, вирішуючи прагматичні завдання, практично не приймаються до уваги людські можливості і відносини, відмінності в соціальному часі, властиві різним культурам. при вирішенні яких може бути створена відповідна сучасній динаміці соціокультурна база для функціонування суспільства [122].

З розвитком технічних засобів відбувається деформація та ущільнення соціального часу: сутність сучасного хронотопу зводиться до «прискорення» часу та «стиснення» простору. Тимчасовий ритм, який регулював людський вигляд з його виникнення, виявився радикально трансформованим. На відміну від часу, прийнятого в первісних культурах, який був дуже повільним, у мережевому суспільстві відбувається прискорення всіх соціальних процесів, і зміни відбуваються настільки швидко, що їх може спостерігати окремий індивід упродовж свого життя. Збільшення швидкості

всіх соціально значущих актів призводить до збільшення швидкості соціального часу, що характеризується високою щільністю та насиченістю подіями.

Безцінний внесок у розуміння нової соціальної динаміки зробив І. Стенгерс, який дійшов висновку, що динамічне ускладнення матерій впливає на зміну соціального часу, що сприяло справжньому «перевідкриттю» часу у науці [132]. Вчені запропонували альтернативний погляд, який відрізнявся від традиційного розумінням концепту часу або як строго раціонального, підпорядкованого певним законам, або як елемент аказуального світу божественного походження. У межах перевідкриття часу видні дослідники О. Князева та С. Курдюмов розвинули ідею про нелінійність часу, яка стає особливо актуальною в умовах поширення мережевих комунікацій.

Змінюється тимчасова орієнтація людини, що відбивається в його комунікаціях. Базуючись на методології П. Штомпки, використаної ним у «Соціології соціальних змін», пропонуємо виділити такі аспекти тимчасової перспективи, прийнятої в сучасних умовах розвитку мережевих комунікацій [133].

По-перше, в контексті мережевих комунікацій рівень усвідомлення часу амбівалентний, і протилежні відносини на час тісно співіснують і інтерферують, народжуючи кентавризми. Розглянемо деякі з них.

З одного боку, фіксується прагнення людини до економії часу під час комунікації. Це виявляється, наприклад, у наступному:

- Вкрай динамічно розвивається новий тип засобів мережевої комунікації: месенджери, спрямовані на миттєві мікрокомунікації. З 2014 по 2015 рік сервіс «Вотсап», що лідирує в цій галузі, практично подвоїв кількість активних користувачів на місяць, а в 2016 році досяг 1 млрд. абонентів.

- Трансформуються мовні засоби вираження у бік мовної економії.

- Стираються межі між особистим, сімейним та робочим часом.

Комунікації в таких умовах характеризуються постійною включеністю та

готовністю до контакту. Так, мобільні телефони завжди при собі і ніколи не вимикаються: ми по-справжньому не знаходимося наодинці із собою, навіть якщо у фізичному сенсі це так. Перебуваючи у відпустці ми змушені відповідати на дзвінок начальника: очікується, що індивід миттєво відповість на дзвінок або повідомлення. Розмиваються межі особистого та робочого часу через постійну підключеність мобільних пристроїв до «робочої електронної пошти», ускладнюючи знаходження гармонійного балансу між часом, присвяченому роботі та іншим заняттям. Таким чином, куди б не прямувала людина, з нею постійно знаходиться «особиста мережа зв'язків, яку будь-якої миті можна активувати». Крім того, зростає кількість людей, що працюють віддалено, і це ще більше змішує особистий, сімейний та робочий час.

Це призводить до того, що різницю між публічним часом і приватним частково усувається, а публічні та приватні комунікації можуть відбуватися одночасно. За зауваженням Дж. Уррі, «зв'язки та спільності в такому контексті одночасно є приватними та публічними, близькими та далекими. Мережеві комунікації виступають дуже зручним для цього майданчиком [146].

Порушується послідовність комунікативних практик. Мережеві комунікації все частіше стимулюють одночасність обміну інформацією. Актору мережевих комунікацій все більшою і більшою мірою потрібно, щоб максимум інформації був стиснутий у мінімальний час. Не тільки дії стають симультанними, використовуються кілька засобів і каналів комунікації відразу. Поки респондент пише у відповідь одне запитання чи коментує одне судження, нормальним вважається писати наступний, не чекаючи відповіді. Індивіди намагаються впоратися з безліччю завдань одночасно (поширені мультитаскинг і «заппінг»), намагаючись скоротити при цьому час на виконання кожної з них – того вимагає новий темп життя. Це породжує нові вразливості: одночасність впливає на якість процесів і результатів дій, вимагає постійно оновлюваних навичок. Критична фільтрація інформації

ускладнена. Використання декількох мультимедійних пристроїв одночасно скорочує щільність сірої речовини в передній частині кори мозку - області, яка відповідає за емпатію, пізнавальний і емоційний контроль. формування особистості та характер відносин між індивідами.

Водночас це призводить до спрощення встановлення нових зв'язків, полегшує нетворкінг, сприяє розвитку прагматичних відносин, зокрема ділових, професійних.

З іншого боку, рівень усвідомлення часу відзначений зневагою до них, однак безпосередньо впливає на глибину його усвідомлення. Це виражено, наприклад, у наступному.

Збільшується загальна частка часу, витрачена на неусвідомлене користування мережевими комунікаціями, найчастіше ірраціональне.

Як наслідок, розвиваються різні Інтернет-адикції, внаслідок яких мережеві комунікації пріоритезуються над фізичними потребами природних процесів людини, ігнорується тимчасовий режим дня та здорова дозованість віртуальних комунікацій, що призводить до відкладених проблем зі здоров'ям, уразливості індивіда як біологічного виду.

Зростає тенденція прокрастинації, звички відкладення важливих справ на потім, що негативно впливає на розвиток особистості [147].

По-друге, з позиції глибини усвідомлення часу під впливом динаміки, що прискорюється, орієнтація людини в комунікаціях також проявляє себе двояко.

Загалом дедалі частіше проявляється тенденція дій на короткострокову перспективу. Важливим стає лише те, що є актуальним на даний момент. Зосередження на конкретній миті перетворює сучасний час. Цьому служить як прояви, які свідчать про прагнення економії часу, і ознаки зневаги їм, суть яких зводиться до того що реактивність тяжить над продуманістю змісту комунікації, а реальність починає служити віртуальності, у результаті індивід не замислюється над довгостроковими наслідками своїх дій.

Зокрема, глобалізація, стираючи символічне значення територіальних

кордонів та усуває численні бар'єри, зрештою прискорює темп виробництва, управління та розподілу ресурсів і послуг у всьому світі. У такому контексті консьюмеризм, властивий сучасному соціуму, сприяє виміру продуктивності та конкурентної переваги мінімальним витраченим часом, що призводить до пріоритезації акселерації у багатьох сферах життєдіяльності людини та появи низки «нормальних аварій» [132]. Світові фінансові ринки винайшли деривативи, які по суті продають час, за зауваженням М.М. Кастельса, з ризиком зруйнувати економіку, зростання якої вони мали стимулювати. У зв'язку з цим дослідник пропонує концепт «монетизованого часу», який є «різновидом соціального часу, характерного для капіталізму: швидкість фінансових операцій, включаючи отримання прибутку, надання кредиту стає сутнісною рисою суспільства, яка виражається в стисненні часу на фінансові операції за допомогою використання комп'ютерів та телекомунікаційних мереж». Огульне застосування «монетизованого» підходу до всіх сфер та інститутів соціального життя провокує появу численних «нормальних аварій» [97].

Спроба звести оцінку ефективності всіх соціальних явищ до числових показників і припущення того, що контроль за ходом розвитку суспільства можливий, призводять до того, що соціальний час у сучасному суспільстві починає «текти» так швидко, що практично наближається до «знищення» біологічного, людського та соціального часу, його стійких форм, орієнтирів. На думку М. Кастельса, це є важливим фактором багатьох змін у соціумі, що виражено в його концепції виникнення «позачасного часу», різновиду соціального часу, що виникає, в мережевому суспільстві, що створює можливість для реалій «позбавлення від контекстів свого існування» і «породження систематичної пертурбації в порядку дотримання явищ». Більше того, розвиток медицини дозволяє переступити навіть такі незворотні явища, як смерть. Урожай сільськогосподарських культур тепер не залежить від природно-кліматичних умов: овочі та фрукти вирощуються цілий рік і доставляються за кілька годин з одного місця до будь-якої точки світу, а

швидкість їхнього визрівання завдяки агрохімічним технологіям збільшилася в десятки разів [96]. При цьому, все це спрямоване на короточасний ефект, абсолютно не враховуються можливі наслідки та вразливості, що провокуються. Акселерація використання природних ресурсів, відмова продумати способи їх повторної утилізації скорочують термін життя людини як біологічного виду, одночасно збільшуючи очікуваний термін життя кожного індивіда, але масштабні голод і катастрофи нагадують про вразливість біологічного часу, при цьому генетична інженерія живить людство від ілюзій.

Дж. Уррі розглядає проблему порушення послідовності соціальних практик через співзвучну Кастельсу концепцію «миттєвого чи одночасного часу». На думку Дж. Уррі, «миттєвий або одночасний час має свої соціальні наслідки. Від людей потрібна дедалі швидша реакція на те, що відбувається. Особливо це стосується тих, хто має приймати важливі та відповідальні рішення. Швидкість функціонування, швидкість реагування разом з використанням технологій, що базуються на миттєвому часі, призводить до того, що майбутнє дедалі більше розчиняється у протяжному сьогодні». Розвиваючи ідею «миттєвого часу», Уррі зазначає, що вона впливає на просторове сприйняття, відбувається «віртуальна подорож, цифрове спілкування пов'язані з очевидною «дематеріалізацією середовища та подоланням... простору та часу». Кіберпростір сприймається «як переміщення в нескінченному, невловимому просторі. Немає стрибка, тому що все існує... одночасно», так легко ми переміщуємося гіпертекстовими посиланнями. Існують (більш-менш) моментальність і одночасність. Віртуальна подорож реконфігурує людей в інформації, люди починають існувати поза своїми тілами» [91].

За зауваженням Е. Гідденса, зростаюча швидкість суттєво спотворює сприйняття людьми наслідків результатів своєї діяльності в контексті часу та простору, що призводить до нових ризиків. Мережеві комунікації стають майданчиком для нових делінквентностей через те, що суб'єктивне

сприйняття вчинку в позачасовому просторі мережі Інтернет є таким, що він розчиняється в часі, і це відбувається дуже швидко. Насправді ж мережа Інтернет зберігає все в пам'яті (так званий «цифровий слід», що включає всю інформацію про людину, що знаходиться в мережі Інтернет; наприклад, всі веб-архіви, тобто стерті та знищені сторінки доступні в онлайн-бібліотеці). Індивіди попадаються в пастку ілюзії стосовно повного зникнення даних в мережі Інтернет, коли їм здається, що вилучивши сторінку або повідомлення, це сталося безповоротно, але це не так. Людська пам'ять може викреслити образи, але мережа зберігає все. Традиційні засоби комунікації також можуть бути фізично назавжди знищені: архів та бібліотека згоріли – немає газети. Віртуальні дані схильні до інших тимчасових принципів: М.М. Кастельс називає їх "віртуальним часом", маючи на увазі позачасовість мультимедійного гіпертексту [69].

Таким чином, при загальній тенденції до збільшення частки короткоживучого соціуму у віртуальному середовищі звичні явища набувають нових властивостей: довговічність з претензією на вічність. Так, поняття «назавжди» постає у мережевому суспільстві у новій якості, викликаючи когнітивний дисонанс учасників нових комунікацій, відтворюючи комунікаційні вразливості.

Все більш поширеним стає явище прекаріату - соціального класу, що представляє працівників нестабільної зайнятості, які займають від 30 до 40% працездатного населення різних країн світу. У ході XVIII Всесвітнього конгресу соціологів, що відбувся в японському місті Йокогама, прекаріатизація стала однією з основних тем. Термін був запропонований Г. Стендінгом, відомим британським ученим, спеціалістом у сфері зайнятості. Прекаріат, на його думку, є синтезом двох слів: *precarious* (ризикований, нестійкий) і *proletariat*, і особливістю даного «нового класу» є лабільність трудового становища, пов'язана, зокрема, із залученням до тіньової зайнятості. Тимчасова зайнятість найчастіше стає «постійно чинною величиною, яка починає супроводжувати все життя». Розвивається

фрілансерство [63]. Прекаріат, на думку Ж. Т. Тоценка, веде до втрати соціальних гарантій, позбавляє людину впевненості у завтрашньому дні. Прекаріатизація ставить під сумнів можливість побудови професійної кар'єри, будь-якого планування, повністю змінює комунікативну матрицю між роботодавцем та працівником, знижує градус взаємної відповідальності, лабілізує норми, сприяє розвитку «нормальної аномії», що несе нові вразливості. Так, прекаріат стає прикладом «нормальної аномії» стосовно часу.

У таких умовах нівелюється поняття турботи про старість, дедалі більше втрачається сенс пенсійних накопичень. Життя обмежується турботами про сьогоднішній день. Гнучкість праці робить більш уразливим працівника і всю структуру соціального забезпечення. Але, з іншого боку, ситуація співзвучна духу та темпу часу, нелінійності соціальної динаміки, відсутності гарантій у соціальній мобільності та довіри до влади, можливості впливу спонтанних та непередбачуваних макрофакторів. Крім того, заробітні плати у трудящих багатьох професій вельми низькі – у порівнянні з відкритими можливостями, нехай і пов'язаних з ризиком. Соціальний настрій та самопочуття складається в таку картинку, що людям нема чого втрачати [56].

Зростаюча кількість наукових досліджень у відкритому доступі, пов'язаних з уразливістю людства, на тлі зростання можливостей світової соціальної консолідації за допомогою мережевих інструментів сприяють розвитку та комунікацій, орієнтованих на вирішення завдань у довгостроковій перспективі, заснованих на іншій глибині усвідомлення часу. В основному вони спрямовані на турботу про довкілля та мінімізацію ефектів «нормальних аварій»: з'являються ініціативи, що виражають активне прагнення запобігти екологічній катастрофі в ім'я майбутнього покоління. Час у такому контексті «кристалізується»: в основі концепції темпоральності "кристалізованого часу" англійських соціологів Ск. Леша та Дж. Уррі лежить розуміння повільно поточного часу, за якою людство сприймає процесу

еволюції планети. Цю концепцію темпоральності дотримуються активісти численних «зелених» рухів, які закликають до солідарності поколінь у боротьбі за сприятливу екологічну обстановку [49].

Так, глибину усвідомлення часу у суспільстві охарактеризовано конфліктом двох основних концепцій часу: «позачасного часу» і «кристалізованого часу». Вони відображають протиборчі тенденції у суспільстві мережевих структур: спроби «приборкати» технології та колективне підпорядкування автоматизованим процесам, що вийшли з-під контролю своїх авторів. «Позачас і кристалізований час реалізуються в фундаментальній боротьбі, що має місце в мережевому суспільстві між приборканням людських сил, що вирвалися на волю завдяки людській винахідливості, і нашим колективним підпорядкуванням автоматизації, яка вийшла з-під контролю своїх творців». Останні 10-15 років, на думку М. Кастельса, спроба «скасувати» час породила глибокий конфлікт у соціумі – нової культури ставлення до довкілля з культурою нищення часу.

Змінюється як особиста, внутрішня орієнтація індивіда у часі, його рівень і глибина усвідомлення часу, а й її зовнішнє, соціальне сприйняття, що культивує ще більше «знищення» соціального часу. У суспільстві втрачається значення «соціально очікуваних тривалостей» у традиційному, мертоновському розумінні. Розвивається тимчасова "нормальна аномія" [43].

Серед основних практик, у яких поширена «нормальна аномія» щодо соціально очікуваних тривалостей, назовемо такі:

Біологічно зумовлені практики: народження дітей, вік укладання першого шлюбу, нерівні за віком шлюби, термін перебування у декретній відпустці з догляду за дитиною тощо.

Соціально зумовлені практики: вихід на першу роботу, перерви між робочою діяльністю, тип робочого графіка (гнучкість) і дистанційна трудова діяльність.

Комунікативні практики: розвивається, за Дж. Уррі, культура «договірного часу». Мобільні засоби зв'язку сприяли зрушенню від часу

«пунктуальності» до «плинного та договірною» часу, властивого сучасним комунікацій. Вони розвивають можливість постійної координації руху, спонтанного приєднання до того місця, де знаходиться знайомий та інформує про цікаву подію. Запізнення у суспільстві не критичні, якщо про це вчасно поінформували [32].

Внаслідок цього народжується нова система комунікаційно-часового етикету, пов'язаного із поширенням «нормальної аномії». Відправляти повідомлення в електронній соціальній мережі прийнято у будь-який час, і це вважається нормальним – потреба в мережній комунікації задовольняється механічно, здійснюється автоматично та миттєво, відбувається контактування між образами один одного. Дійсно, адже, як зауважує М. Кастельс, люди живуть у світі своїх всюдисущих аватарів, перетворюючи віртуальну реальність на основу життя, яка починає диктувати свої правила соціальної та індивідуальної організації реального життя. Більше того, примат реактивності провокує таку негласну норму: відповідь, дана в ході мережевої комунікації наступного дня просто більше не потрібна, не актуальна, і може навіть вважатися за образу, бути ознакою зневаги до співрозмовника. Тобто інша, крім максимально швидко відправленої, відповідь вважається ненормальною, тому що всі знають, що кожен з нас постійно, хоч і потенційно «включений» до інфокомунікаційного потоку. У такому контексті прийнято навіть вибачатися за відповідь через кілька годин після отримання повідомлення. Таким чином, пріоритетом стає уявити нехай недостатньо обдуману, але миттєву відповідь, однак якість комунікаційних актів у таких умовах неминуче поступається їхній кількості [27].

Одночасне використання кількох засобів комунікації також вважається допустимою, але мережеві комунікації можуть перетягувати увагу індивіда, оскільки вимога високої реактивності у них розвинене більше, ніж у живому спілкуванні. Новий комунікаційний етикет у віртуальному просторі впливає на міжособистісне спілкування у житті. Поширена картина, коли компанія друзів за столиком у кафе уткнулася кожен у свій смартфон або планшет,

можливо навіть паралельно листуючись з іншими знайомими – але у віртуальному середовищі. З. Бауман у зв'язку з цим наводить цікаві цифри: сучасне рядове подружжя «на активну діяльність за тиждень витрачає в середньому 15 годин 45 хвилин на добу. З цих 15 годин 45 хвилин, 7 годин і 5 хвилин він/вона не в компанії інших людей, а в компанії екранів». Це ускладнює реалізацію міжособистісних комунікацій [161].

Таким чином, під змінами, пов'язаними із соціальним часом у сучасних реаліях, ми маємо на увазі його системну дисперсію, виражену насамперед у порушенні черговості дотримання подій як у житті окремого індивіда, так і в суспільстві в цілому. Відбувається змішання у часі видів діяльності, пов'язаних із реалізацією різних соціальних ролей індивіда, інтерференції комунікативних практик, які можуть призводити до конфліктів, відтворюють нові ризики та вразливості. У той самий час, соціальне сприйняття, набуваючи форми «нормальної аномії» стосовно соціального часу, легітимуює подібні практики. Розглянуті нами підходи до вивчення впливу швидкості на людину та суспільство дозволяють припустити, що швидкість привносить у життя з механістичного погляду, з позиції отримання близькострокової вигоди матеріальні переваги, але вони виявляються амбівалентними в оцінці якості комунікацій та соціальних зв'язків, сприяючи дисфункціональності у тимчасовій орієнтації людини. Виникає гіпотеза: підвищення швидкості інтерактивності, реактивності та наступна за ним інтенсифікація комунікацій не означає покращення розуміння один одного. Вони сприяють значному ускладненню природи мережевих комунікацій, що поширюються у сучасних умовах.

2.2. Зарубіжний досвід регулювання обігу інформації з метою захисту дітей

Глобальний характер розгортання інформаційних технологій порушує

питання, які раніше цілком вирішувалися у межах національної політики, і вимагає компаративістського аналізу наявних типологій, подібностей і відмінностей, зумовлених культурними, економічними, етнічними, політичними та інші чинниками історичного поступу країн. Новий тип цивілізації, який формується під впливом нових медіатехнологій, характеризується протиставленням тригерів нового інформаційного порядку інерції традиційних культур.

Проблематизація інформаційної безпеки дитинства на міжнародному рівні передбачає діагностику процесів та факторів формування систем та підходів до інформаційної безпеки дітей за кордоном, відкриває діапазон використовуваних інструментів відповідних соціальних інститутів та дозволяє оцінити можливість їх застосування в Україні [5].

Дослідження зарубіжних підходів до регулювання інформаційної сфери з метою захисту підростаючого покоління часто обмежується перерахуванням засобів, технологій та процесів, що використовуються у різних країнах для обмеження обігу контенту. Забезпечення захисту дітей від небажаного контенту є окремим випадком регулювання медіа як соціальної практики, а фільтрація інтернет-контенту, у свою чергу, виступає окремим випадком забезпечення захисту дітей.

Розпочатий міждержавний аналіз практик захисту дітей від шкідливої інформації зосереджений на вивченні, по-перше, існуючих моделей нормативізації медіа (взаємини ЗМІ та держави), типів регулювання, по-друге, механізмів фільтрації шкідливого для дітей контенту, включаючи інтернет-контент, і, по-третє, основних підходів до формулювання. На підставі зіставлення цих факторів та наявної типологізації регулювання обігу інформації виділяються існуючі у світі укрупнені стандартизовані системи забезпечення інформаційної безпеки дітей [10].

Класичні підходи до взаємодії ЗМІ та держави описуються авторами у різних категоріях залежно від цілей і тому використовують різний концептуальний апарат. При цьому загальні принципи взаємодії ЗМІ та

держави формулювалися на основі зіставлення соціально-політичних структур із протиставленням дискурсів «Консервативного» та «Ліберального» як маркерів «розвинених» та «суспільних» суспільств. Ранні «теорії преси» пов'язані з описом функціоналу медіа в контексті політичної системи суспільства, ступеня свободи суб'єктів медіаіндустрії, якою визначається набір соціально-політичних умов діяльності. В рамках цих досліджень моделі регулювання медіа-індустрії диференційовані відповідно до уявлень про демократизацію соціальних практик щодо реалізації інформаційних свобод у різних регіонах світу та названі відповідно до регіонів.

Важливими для цілей нашого дослідження виступають фактори жорсткості державного регулювання ЗМІ, що виділяються авторами. Серед них [21]:

ступінь політизованості суспільних дискусій («політичного паралелізму»);

ступінь професіоналізації медіаспільноти як можливості саморегулювання, вираженої автономністю та спрямованістю на служіння суспільству, що не допускає використання медіа на користь якихось політичних груп (політичний клієнтізм (*political clientelism*)) та комерційних сил (*commercial instrumentalism*), коли власники об'єктів медіаіндустрії «стають незалежними репрезентації соціальних інтересів» послаблюється через ерозію професійної етики медіаспільноти; ступеня «депіларизації» (*pillarization* – від слова *pillar* – стовп, оплот; *pillars of society* – стовпи суспільства) суспільства або ціннісної аномії, що зазвичай спостерігається через процеси секуляризації та консьюмеризації.

Закономірно припустити існування зв'язку між політичним паралелізмом та секуляризацією. Затребуваність серед населення обговорення політичних тем та дискурсів, як і будь-яка ідейна орієнтація, є результатом прихильності до ідеалів і цінностей. Там, де менше паралелізму та більше консьюмеризму, має спостерігатися і більша секуляризація чи

«депіларизація». Багатомірна глобалізація вказує на старіння методологічного націоналізму, коли медіасистеми більше не пов'язуються з національними політичними системами, національна держава перестає бути рівнем аналізу, а національна диференціація моделей регулювання медіа послаблюється.

Параметри розрізнення моделей взаємини медіа та держави зосереджуються навколо дуальності свавілля (незалежності) та відповідальності суб'єктів інформаційних відносин – держави та медіа. Тому визнання суб'єктності медіа (суб'єктом сваволі) означає наділення їхньої відповідальністю та можливістю саморегулювання, добровільного внутрішнього нормування, автономії. Інструментальний підхід до розуміння медіа як знаряддя вираження думок, «голосу» народу, влади, класу, партії, бізнесу, що має найвищий пропагандистський і маніпулятивний потенціал, знімає питання про суб'єктність медіаіндустрії і, відповідно, можливості саморегулювання [31].

Таким чином, ядром саморегулювання медіаіндустрії виступає надання медіа рис, властивих свідомому суб'єкту, наприклад моралі, совісті як підстави саморегулювання. Абсурдність саморегулювання медіа-галузі полягає у неможливості контрольованого об'єкта грати роль контролюючого суб'єкта, їхні цілі не просто різноспрямовані, але протилежні. Тому ефективність механізму саморегулювання медіаіндустрії та добровільного самообмеження ілюзорна за своєю природою, оскільки виключає ендогенність морального регулювання, волі. Звільнення медіа від зовнішнього формального та неформального контролю через визнання пріоритету саморегулювання сприяє монополізації ними каналів соціалізації.

Слід зазначити, що нові медіа, особливо соціальні мережі, рішуче нівелюють значення професійних якостей журналіста як творця медіатексту в загальнодоступному медіапросторі та девальвують професіоналізм як фактор типологізації регулювання медіа-середовища. Концепції державного регулювання інформаційного середовища, що передбачають

саморегулювання медіа та співрегулювання, втрачають свою обґрунтованість саме у зв'язку з феноменом зникнення та деградації журналістики, а разом з нею її завдання «патрунування культурного плюралізму» [43]. Функціонування медіаіндустрії у «бізнес-режимі» орієнтує їх у напрямі задоволення попиту девіантний («гарячий») і обценний контент як високоприбутковий. Комерціалізація організації та функціонування медіа загострює конфлікт інтересів соціальних груп. Таким чином, держава намагається покласти на медіабізнес невластиву йому роль арбітра в ході оцінки контенту на предмет шкоди дітям.

Розробка глобальної типологізації моделей регулювання медіаіндустрії, пошук універсалізмів потребує опис факторів динаміки регулювання інфосфери в соціальних системах з різними режимами істини, тобто в системах, інспірованих особливим ціннісним фундаментом або його розкладанням.

Регулювання інформаційного простору з метою забезпечення інформаційної безпеки дитинства, як і зазначалося вище, є окремим випадком регулювання медіасередовища, але з акцентом на оцінці контенту, небезпечного для дітей. Слід зазначити нечисленність запропонованих авторами універсальних підходів та міждержавної типологізації цих систем. Сьогодні є різноманітні формати рейтингування країн за рівнем «свободи інтернету», і навіть відповідні карти. Наприклад, виділяються пропоновані дослідниками Фонду розвитку громадянського суспільства культурно-країнові моделі фільтрації контенту в інтернеті, які, гадаємо, можна поширити і на інші медіаканали крім інтернету. На підставі схожості завдань, доказів та інструментів, які країни використовують для обґрунтування втручання в інтернет, усі існуючі системи зводяться до п'яти: Азіатська модель, Близькосхідна модель, Рестрикційна модель, Континентальна модель та Ліберальна модель [46]. Аналіз цих типів систем дозволив сформулювати універсальні параметри моделей фільтрації контенту, що здійснюється з метою захисту дітей. А саме:

чіткість формулювання критеріїв шкоди інформації; значення колективізму (національної єдності) як цінності, «вага» цієї цінності у суспільстві;

прийнятий у суспільстві статус держави – патерналізм чи "Партнерство";

значимість релігійного чинника;

значимість свободи доступу до інформації як базового права;

ступінь консенсусності щодо тематики контенту, ступінь чутливості (уразливості), кількість «больових точок» суспільства, певних тем контенту:

релігія, расизм, нацистська тематика тощо.

При співвіднесенні цих параметрів з критеріями вищезгаданих моделей регулювання медіа виділяється загальна значуща ознака – ступінь політизованості медіатекстів, що сягає ідеології та піларизації, або, інакше кажучи, ціннісних орієнтацій. Тому оцінка наявних у розпорядженні науки досліджень цінностей може бути перевіркою представлених моделей і теорій, й позначити взаємозв'язок динаміки системи ціннісних орієнтацій з тенденціями технологій регулювання медіаіндустрії з метою захисту дітей від інформації [54]. Для цього вважаємо за можливе використовувати результати багаторічного масштабного міжнародного дослідження Загального огляду цінностей (World Values Survey, WVS). Співвідношення даної ціннісної типології країн із моделями фільтрації контенту дозволить знайти загальні параметри систем забезпечення інформаційної безпеки дитинства. На підставі ставлення респондентів досліджуваних країн до задоволення потреб та релігійних цінностей країни були розподілені відповідно до діаграми (діаграма Інглхарта-Вельцеля). Лейтмотивом рефлексії результатів дослідження є обґрунтування зв'язку між вираженістю в країні цінностей самовираження та рівнем її добробуту, а також виявлення закономірності переходу від традиційних до секулярно-раціональних цінностей у ході підвищення добробуту країни і надалі перехід від цінностей виживання до цінностей самовираження у формі відмови від авторитетів

міжособистісної довіри Це дало підставу іншим дослідникам згрупувати всіх респондентів у три класи відповідно до джерел їх активності: потреби в авторитеті та зовнішньому управлінні чи самомотивації. Для оцінки значимості ціннісних (ідейних) підстав фільтрації контенту з метою захисту дітей зіставимо позицію конкретної країни на діаграмі Інглхарта з принципами механізму захисту дітей, від шкідливої інформації [62]. Гіпотетично, застосовуючи виділені нами універсальні параметри, що характеризують особливості регулювання інформаційного обороту з метою захисту дітей, до представників ціннісних типів Інглхарта, можна припустити, що для всесвітнього огляду цінностей групи країн «високий традиціоналізм (релігійність) та прагнення до «виживання» (безпеки)» властиві розмиті формулювання шкідливої інформації (за відсутності конфронтації, соціального конфлікту з приводу розуміння шкоди), колективізм, патерналізм, висока консенсусність (можливо, формалізована у вигляді законів) на основі релігійних норм.

Групі «секулярні цінності та цінності самовираження», навпаки, відповідають:

індивідуалізм, чіткі формулювання шкоди (щоб уникнути розширювального тлумачення та притягнення до відповідальності медіабізнесу);

точкова націленість на виключення лише особливо небезпечного контенту (наприклад, дитячої порнографії);

«партнерство з державою» (громадянський договір замість патерналізму);

слабкий консенсус у розумінні шкоди дітям від інформації;

самоцензура (саморегулювання) на основі однозначно шкідливого контенту, який одночасно є злочином відповідно до законодавства [90].

Офіційний статус порнографії як дозволеного або забороненого для поширення контенту розглядається також як значущий параметр віднесення до групи.

Отже, яскравими представниками першої групи країн, які при цьому мають започаткування системи інформаційної безпеки дітей, виступають Індія, Туреччина, Узбекистан, Південна Африка, Грузія. Логічно припустити, що для країн, які відносяться авторами Всесвітнього огляду цінностей до прихильників традиційних цінностей, характерна попередня цензура на основі релігійних догматів, властива близькосхідній та рестрикційній моделям фільтрації інтернет-контенту. Крім дії релігійних норм як ідейної основи фільтрації контенту законодавство більшості цих країн, містить пряму вказівку на можливість обмеження обороту. Наприклад, у Саудівській Аравії для власників інтернет-ресурсів потрібне отримання ліцензії, громадян активно закликають повідомляти про «аморальний» контент за допомогою веб-форми скарги на сайті держорганів з метою «збереження наших ісламських цінностей, запобігання матеріалам, які суперечать нашим переконанням або можуть вплинути на нашу культуру [125].

В Ірані обмеження свободи вираження поглядів у громадському просторі прямо передбачені конституцією (ст. 24 Конституції Ісламської республіки Іран). Розпливчастість категорій шкідливого контенту, вважають автори типології інтернет-фільтрації, що дозволяє владі блокувати практично будь-яку інформацію на власний розсуд. Провайдери зобов'язані отримувати ліцензію, а користувачі не відвідувати «антиісламські сайти». Серед умов надання провайдерам ліцензії є встановлення системи фільтрації за списком веб-сторінок, що надається державою. Швидкість трафіку лімітується для домогосподарств 128 Кбіт/с, що полегшує навантаження на систему фільтрації. Шкідливим контентом однозначно визнається порнографія, реклама або демонстрація наркотиків та алкоголю, сайти знайомств, матеріали з статевої освіти, ЛГБТ-спільноти, азартні ігри. У переважній більшості країн цієї групи заборонено створення, зберігання та розповсюдження порнографії [135].

Можна констатувати збіг ціннісного типу країн першої групи з запропонованими моделями фільтрації контенту.

На протилежному полюсі розташовується друга група - "Секулярні цінності та цінності самовираження", найбільш яскравими представниками якої, виходячи з даних карти Інглхарта, є Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина. Ці дані, ймовірно, мають збігатися з Ліберальною моделлю фільтрації, яка описується через відсутність централізованої системи фільтрації та розвиненість демократичних свобод. Проте автори відносять до неї США, Бразилію та Японію, які мають значні ціннісні відмінності як між собою, так і стосовно вищезгаданих представників другої ціннісної групи. Таку розбіжність можна пояснити тим, що при віднесенні країни до тієї чи іншої моделі фільтрації інтернет-контенту до уваги бралися законодавчі встановлення, наприклад, перша поправка до конституції США, а не емпіричні дані. Насправді практика регулювання інформаційного простору може поєднуватися з сильним неформальним соціальним контролем, який визначається ціннісними орієнтирами. Серед однозначно шкідливого контенту в цій групі країн значиться і дитяча порнографія, при тому, що «доросла» порнографія законом не забороняється в більшості країн цієї групи. Самоконтроль, саморегулювання та самоцензура характеризують технологію фільтрації контенту у цих країнах [144].

У Данії та Швеції встановлено одну з найнижчих вікових меж для дорослих фільмів – 15 років. У Данії присутність дорослих дозволяє демонструвати фільм «для дорослих» дитині 7 років. На батьківщині конституційного гарантування свободи видання (з 1766 року) – у Швеції – діє Рада зі ЗМІ, а контентом, шкідливим для дітей, визнається не стільки наявність сцен, пов'язаних із сексуальними стосунками, скільки наявність сцен із насильством або вираженням ненависті, з так званою «мовою ворожнечі») [150].

Слід зазначити також розбіжність підходів країн першої та другої груп, що стала класичною, в оцінці значення шкоди від сексуалізованого контенту і шкоди від насильства. Так, набагато більша шкода від порнографії та демонстрації статевих відносин визнається серед країн першої групи, і,

навпаки, у країнах другої групи цей контент вважається невинним на відміну від насильства. Цей давно помічений факт цілком поєднується з відмінностями у значимості релігійних норм щодо оцінки інформації, розумінні гріха і «погані» у традиційних суспільствах. Властивий цим товариствам «ірраціоналізм» (категорія М. Вебера) визначає значення шкоди по відношенню до «ідеальної», а не фізичної іпостасі людини, шкоди її душі, у той час як демонстрація насильства може призвести до насильства реального та шкоди «фізичному», тобто «раціональному», що має значення. Іншими словами, конкурування шкоди від двох кластерів контенту, «насильства» та «сексу», призводить до перемоги одного та придушення іншого, неухваги та поблажливості до нього.

До третьої групи країн зі слабовираженими ознаками секулярності і таким же слабким прагненням до безпеки (виживання замість Ссамовираження) на карті Інглхарта відносяться Південна Корея, Гонконг, Тайвань, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія. Однак лише деякі країни цієї групи відповідають країнам так званої азіатської моделі фільтрації інтернет-контенту, при цьому Китай, В'єтнам, Сінгапур, віднесені до азіатської моделі, мають сильні відмінності в ціннісній орієнтації по осях Інглхарта. Наприклад, В'єтнам має найбільш виражений традиціоналізм і прагнення самовираження серед названих азіатських та європейських країн і швидше може ставитися до четвертої групи країн. Серед особливостей Азіатської моделі фільтрації названо розпливчате визначення категорій контенту, що блокується, та надає широкі можливості його інтерпретації. Контентна фільтрація пов'язана не з релігійним фактором, але з великою кількістю вразливостей соціуму (расизм, військові конфлікти, опозиція) і з політичною ідеологією [172]. Виявлений контраст з даними карти Інглхарта можна пов'язати з нехтуванням іншими важливими параметрами при її складанні, наприклад, з історичною ситуацією, а точніше зі швидкістю і динамікою змін соціально-економічної ситуації, що відбуваються по-різному в цих країнах. Так, зміни картки з 2017 р. по 2020 р. демонструють зниження секулярних

цінностей, тобто зростання релігійності, у країнах Балтії та Китаї за деякого збільшення значення цінностей самовираження. При цьому зміна нормативних положень, що обмежують інформаційний оборот, слідує за зміною соціальних параметрів, але не відбувається одночасно [144].

Таким чином, системи фільтрації, що діють у країнах, слід розглядати як перехідні, і не обов'язково в одному напрямку. У країнах цієї групи діє лише формальна заборона порнографії. Наприклад, у Південній Кореї подібний контент можна легко виявити у соціальних мережах у вільному доступі.

Четверта група країн, громадяни яких відрізняються як релігійністю, так і прагненням до самовираження, представлена Польщею, Португалією, Ізраїлем та частиною країн Латинської Америки. Системи регулювання інформаційної сфери у цих країнах поєднують риси таких систем у країнах першої та другої групи. З першої групи взято формальне проголошення свободи слова та заборону попередньої цензури, а з другої – значущість релігійних ідеалів в оцінці інформаційної продукції. Для країн цієї групи характерна наступна цензура за мотивами, у тому числі пов'язаними з релігією та мораллю. Ніяку з названих вище моделей фільтрації контенту не можна застосувати щодо цих країн. Вони утворюють власний підхід до оцінки контенту на основі норм суспільної моралі, що традиційно розуміються, на комерційних інтересах правовласників (авторське право) або політичної ідеології. При цьому спостерігається розвинений формальний (законодавчий) та неформальний (суспільний) соціальний контроль [135].

Країни цієї групи по-різному підходять до регулювання порнографічного контенту, проте вільного обороту порнографії немає у жодній, як і консенсусу з цього питання. Активно діють громадські організації протидії вільному обігу порнографії та іншого сексуалізованого контенту, наприклад польська батьківська асоціація «Twoja Sprawa» («Твоя справа»). В Ізраїлі в 2016 році набув чинності закон, що забороняє вільний обіг порнографічних матеріалів у мережі для всіх, хто письмово не

повідомляв провайдера про дозвіл доступу до них.

В цілому, при зіставленні запропонованих авторами моделей фільтрації контенту і даних карти цінностей Інглхарта-Вельцеля спостерігається недостатність параметрів для віднесення країни до тієї чи іншої ціннісної групи і висновків, що випливають звідси. Горизонтальна вісь на карті цінностей, покликана демонструвати рівень добробуту населення та відповідати рівню релігійності, не позначається на спільності якостей прийнятої в країнах системи контентної фільтрації. Тому вважаємо, що лише вертикальна вісь карти цінностей, що вказує на значимість релігійних (традиційних) цінностей серед населення країн, може бути покладена в основу градації цих систем та типологізації систем забезпечення інформаційної безпеки дітей з опорою на ціннісні (або ідеологічні) початки визнання тих чи інших категорій шкоди інформації [127].

Умовно поділивши шкалу на чотири рівні, групуємо країни так. Перший рівень представлений країнами, населення яких відрізняється прихильністю до релігійних цінностей, а система захисту дітей від шкідливої інформації характеризується попередньою централізованою системою фільтрації, відсутністю чітких формулювань шкідливого контенту, високим ступенем соціального консенсусу з приводу загальновизнаних категорій небезпечної для дітей інформації. Відзначається також прагнення національної глокалізації регулювання мережі Інтернет. Серед виділених нами соціальних інститутів, суб'єктів управління переважно задіяні ресурси сім'ї.

До другого рівня відносяться країни, населення яких виявляє високий рівень значущості релігійних цінностей у поєднанні із визнанням важливості демократії. У цих країнах (наприклад, Східна Європа, США, Китай) діє законодавство, спрямоване на захист дітей від шкідливої інформації, а також неформальний (громадський) контроль за поширенням інформації, найчастіше у формі асоціацій батьківської громадськості або через непрямий вплив держави. Як приклад можна згадати діяльність рейтингової ради при

Американській кіноасоціації (Motion Picture Association of America, МРАА), або інститут редакційного омбудсмена в Канаді. Формулювання категорій шкоди від контенту досить широке, спостерігається соціальна конфронтація прихильників цензурування інформаційного простору та захисників свободи слова (ліберальних цінностей), слабкий загальнонаціональний консенсус щодо регулювання ЗМІ та заборони порнографії. Затребовані ресурси інституту громадянської активності та експертизи [67].

Третій рівень представлений країнами, які можна зарахувати до Ліберальної моделі (наприклад, Західна Європа, Австралія) з вираженим саморегулюванням медіагалузі та децентралізацією контролю над інформаційним простором, при тому, що критерії шкідливого контенту мають чіткі формулювання та діє активний неформальний (громадянський) контроль. Прикладом є робота Британського управління класифікації фільмів (The British Board of Film Classification - BBFC) або асоціації добровільного самоконтролю в кіноіндустрії (Freiwillige Selbstkontrolle der Filmwirtschaft) в Німеччині. Порнографія дозволена, за винятком форм, що «шокують суспільну мораль». Насамперед, використовується ресурсний потенціал інституту юридичної відповідальності без залучення ресурсів сім'ї як суб'єкта контролю.

І, нарешті, четвертий рівень представлений країнами, де яскраво виражений протест проти моральних засад обмеження обігу інформації, так званий моральний нігілізм, і тому модель забезпечення інформаційної безпеки дітей можна віднести до ультраліберальної. Згідно з ціннісною картою, до цих країн належать Данія, Швеція, Тайвань, Гонконг, Японія. Характерними рисами регулювання медіасередовища з метою захисту дітей від інформації є:

слабким сектором неформального (громадського, батьківського) контролю;

чітке формулювання та вузький спектр параметрів шкоди від інформації;

консенсус у питаннях неприпустимості обмежень свободи слова;
акцент не на захист суспільної моральності, а на захист авторського права та недоторканності приватного життя;
зазвичай відсутність спеціального законодавства, спрямованого на обмеження обороту контенту з метою захисту дітей;
низька вікова межа обороту інформаційної продукції «для дорослих»;
легалізація порнографії

Узагальнюючи існуючі у світі практики регулювання інформаційного простору з метою захисту дітей від інформації, можна виділити дві підстави для класифікації: ступінь прихильності суспільства до культурно-ціннісних універсалій та технології (механізм) фільтрації (цензурування). Ці дві підстави припускають різні пропорції активності суб'єктів оцінки – держави (формальний контроль), суспільства (неформальний контроль), медіаіндустрії (саморегулювання).

Ступінь деталізації формулювань категорій шкідливого контенту відноситься до технології фільтрації та визначає широту інтерпретації та повноважень оцінювача. Тому чіткість формулювання шкоди від інформації покликана захистити не дітей, але медіаіндустрію від зайвого регулюючого впливу держави, не дозволяючи йому забороняти обіг контенту, що не підпадає точно під це формулювання.

Залежно від показників цих двох найважливіших елементів моделі регулювання інформаційного простору з метою захисту дітей, тобто. технології фільтрації (цензурування) контенту та його ціннісних підстав, можна виділити два типи використовуваних у світі контентних фільтрів. Перший з них – це щільний фільтр (density-фільтр), що характеризується попередньою фільтрацією, що здійснюється незалежними представниками батьківської громадськості на безоплатній основі або фахівцями за фінансової підтримки держави; широкі законодавчі формулювання шкідливого контенту; розвиненістю законодавства про захист дітей від інформації Другий – прозорий фільтр (loose-фільтр), якому властива

відсутність чи нерозвиненість спеціальних законів про захист дітей від інформації, вузький спектр чітко сформульованих критеріїв забороненого до обігу контенту, саморегулювання медіагалузі [61].

У результаті дослідження виявлено, що динаміка систем забезпечення захисту від інформації визначається статусом компонентів цих фільтрів, який, своєю чергою, залежить від траєкторії ціннісних орієнтирів товариств. Рух у бік лібералізації звужує асортимент законодавчо встановлюваних критеріїв шкідливої інформації аж до однієї – дитячої порнографії, гранично деталізує і конкретизує їхні правові визначення, щоб уникнути розширювального тлумачення, лімітує процедури регулювання, в крайніх випадках до одного – саморегулювання. Тренд дедевіантизації явищ інформаційного простору, що розпочався із заміни цензури віковою класифікацією та з виключення дорослої аудиторії з числа осіб, яким може бути завдано шкоди інформацією, триває у вигляді постійного звуження спектра категорій шкоди до «найнебезпечнішого», як у випадку звуження порнографії до дитячої порнографії. У цьому проявляється дію технологічного детермінізму щодо динаміки зони ризиків від інформації. Детабулізація свідомості веде до втрати патернів ганебного, його заданості та самоочевидності.

Навпаки, зростання значення традиційних цінностей тягне за собою появу спеціального законодавства в галузі захисту дітей від деструктивної інформації, розвиток практик громадського контролю, посилення ролі держави при організації механізмів оцінки інформаційної продукції та ущільнення фільтрів, проте потенційно загрожує зловживанням оцінювачами своєї влади. Неприпустимість крайніх форм цих фільтрів досягається зміцненням консенсусу як у питаннях критеріїв шкоди інформації, і щодо суб'єктів їхньої оцінки [56]. Нестійкість соціального консенсусу неминуче призводить до ухилення у бік одного з двох напрямків: до більшої лібералізації законодавства, розширення аномії чи посилення державного контролю, до політичної цензури, що знімає проблему морального вибору.

Рух до прозорого фільтру починається із зменшення ресурсності інституту сім'ї як зниження її соціалізованої функції, девальвації виховання як такого. Іншими словами, переважання етнографічного підходу до дитинства над соціалізаційним, тобто переважання суб'єктності дітей над турботою про дітей, технологічно обумовлене «зникнення дитинства». За цим слідує ослаблення соціального консенсусу з приводу шкоди від інформації як субстанційного початку ризик-солідарності та, відповідно, ослаблення ресурсності інституту громадянського активізму. Зниження затребуваності науково обґрунтованої оцінки шкоди від інформації тягне за собою зменшення ресурсності інституту експертизи. Ресурсність інституту юридичної відповідальності знижується на останньому етапі цього руху через скасування уявлень про норму як про «загальне благо», «мінімальний порядок, етичний мінімум» та про юридичну санкцію як останній «притулок» норми. Зворотний рух у бік ущільнення фільтра передбачає ту ж послідовність і починається з визнання значення сімейного виховання та турботи про якість споживання інформації дітьми, з посилення соціального консенсусу та утворення ризик-солідарностей, з технологічно опосередкованого зміцнення зв'язку між структурами громадянської активності, із затребуваністю наукового обґрунтування шкоди та правової санкції [52].

Таким чином, спостерігається суперечлива дія технологічного розвитку на процеси забезпечення інформаційної безпеки. З одного боку, технології розмивають норму як підставу уявлень про шкоду, з другого – сприяють солідаризації соціальних груп захисту норми.

В цілому, отримані результати вказують на існування універсальних параметрів інформаційної безпеки дитинства в національних системах з різним рівнем прихильності до традиційних цінностей, а саме: наявність спеціального законодавства щодо захисту дітей від шкідливого контенту, чіткість правового формулювання дефініцій шкідливого контенту та їх асортимент, діапазон чутливих тем («больових точок») у публічних

дискусіях, інтерпретація права на доступ до інформації, ступінь консенсусності щодо можливості обмеження інформаційних свобод у публічних інтересах [50].

Таким чином, схематичний опис моделей забезпечення захисту дітей від шкідливої інформації зводиться до огляду сутнісної та процедурної їх складових: світоглядних підстав критеріїв шкоди та технологій оцінки цих критеріїв. При цьому і процедурний (технологічний), і світоглядний аспект залежить від ціннісно-світоглядних підстав. Різноманітні поєднання властивостей цих двох складових дозволили типологізувати системи забезпечення інформаційної безпеки дітей.

Субстанційне коріння типологічних відмінностей та єдності розглянутих підходів до забезпечення захисту соціалізаційних механізмів від шкідливого впливу інформації перебувають у діалектичному протиставленні принципу особистісного - принципу соціальному, у «геосоціокультурній дуальності» Схід – Захід. Тріумф уявлень про пріоритетність прогресу та відповідну модернізацію регулятивних механізмів сприяють як технологічній детермінації зростання ризиків від інформації, так і солідаризації соціальних груп – «жертв ризику». У цьому сенсі ущільнення фільтра, політично допустимого в умовах національних особливостей, та розробка системи управління ризиками набувають значення. Досягнення соціального консенсусу у пошуку шляху до щільного фільтру бачиться через організацію моделі, що синтезує різноманітні ресурси як щодо критеризації шкоди, і щодо технології оцінки критеріїв, і навіть нормативних наслідків такої оцінки.

2.3. Оцінка організаційного механізму інформаційних комунікацій сучасного суспільства

Розширення зони ризиків супроводжується збільшенням можливостей

інформаційного та медійного простору сучасних дітей. Ці можливості забезпечені технологічним прогресом у сфері інформаційних комунікацій. Різка технологізація ризиків як щодо поширення девіацій, так і інтенсифікації споживання інформаційного сигналу означає технологічну детермінацію динаміки зони ризиків та, відповідно, процесів управління інформаційною безпекою дітей, що потребує окремого аналізу.

Модернізація суспільства на результаті дії інформаційної стихії породжує нові зміни соціуму та нові потреби у безпеці. Ризики, що виходять від інфосфери щодо умов благополуччя дітей, вимагають дослідження природи ризиків та природи значущих у контексті безпеки дітей явищ: інформації, інформаційної продукції, інформаційної гігієни, медіа, медіапродукції, медіабезпеки, а також впливу технології на зміну цих явищ. Ситуація гіперінформаційного суспільства, зростання різноманітності технології носіїв інформаційних сигналів, що використовуються, зокрема, для запобігання епідеміологічним загрозам, визначає необхідність нормування інформаційних навантажень на дітей та швидкості і концентрації інформаційного потоку. Гіперболічне збільшення комунікаційних каналів та технічних засобів, що їх забезпечують, змінює інформаційну поведінку соціальних груп і в цілому виступає провідним фактором цивілізаційних змін [10].

Канал руху інформаційного потоку описується в науковій літературі через значення поняття «медіа», що дотепер не має однозначного трактування. Медіа досліджується з погляду впливу масових комунікацій на масову свідомість, що визначає культурно-історичний тип суспільства, виникнення мережевого суспільства з особливою мозаїчною структурою та переважанням горизонтальних зв'язків, децентралізацією традиційних ЗМІ та їх конвергенцією.

Медіальний поворот культури, що відзначається сучасною філософською думкою, вказує на становлення медіа як «універсальної форми опосередкування» всього, не просто каналу передачі контенту, а

репрезентацією нової реальності, не тільки «переміщенням деякого повідомлення, що залишається адекватним самому собі, зі свідомості адресанта в свідомість адресата» [15]. Самостійного значення медіасфера набуває завдяки осмисленню поєднання людини з технікою комунікації. Особливо це помітно у образі, панування якого у візуальному просторі сучасної людини стає очевидним. Через «гіпертрофовану експлуатацію двох каналів сприйняття – аудіо та відео» реалізується, як зазначає В.В. Савчук, нова форма насильства.

Соціологічна інтерпретація медіа зосереджена навколо аналізу комунікації та її засобів і у рамках соціології масових комунікацій. Соціальна обумовленість та соціальні наслідки медіакомунікацій, аудиторія та структура медіа як інституту, засоби його функціонування входять у предметне поле соціологічної проблематизації природи медіа. Медіасоціологія зводить медіа до рівня соціально-культурного феномену, тобто «уяви, що охоплює весь комплекс комунікаційних технологій», «що впливає на саму комунікацію і суспільство, в якому ця комунікація відбувається». Аналіз ризиків, пов'язаних із формуванням нового культурно-технічного простору, виступає складовою прогностичної функції, що проявляється в можливості описати «прогноз розвитку суспільства як цілісної комунікативної системи» [17].

Трансформація соціальних інститутів, процесів та систем під впливом розвитку технологій медіа та логіки медіа, що конкурує з колишніми принципами їх функціонування, є особливим трендом – медіатизацією життя. Медіатизація відбувається через впровадження технологій у домогосподарства та міжособистісну комунікацію, технологій, що «подолають межі простору та часу», втілених в інтерактивній комунікації як такої, що заперечує централізовану. Медіатизація породжує новий тип сприйняття, конструює фокус зору та визначає характеристики рецепції, тобто створює умови нового соціального середовища – медіареальності.

Інформація та медіа немислимі одне без іншого; неможлива дійсність

інформації поза джерела та споживача. Медіа середовище, що конструюється індивідом, є складовою глобальної медіасфери, яка, подібно до кровоносної системи, охоплює весь громадський організм, інтегрується і самоорганізується. У цьому сенсі навіть індивід, пропускаючи крізь себе інформацію і перетворюючи її, стає медіа. Безперервне розширення медіасфери, експансія логіки медіа у структурі соціального життя є наслідком «нового масштабу, який привносить кожна нова технологія» [23].

Вузьке розуміння медіа доводить критику концептуальних підстав для філософської феноменалізації медіа як метафори. Відсікаючи метафоричність медіа як посередника, прихильники цього підходу закликають повернутися до його первісного технічного значення як «безліч процесів виробництва, фіксації, збереження, ретрансляції та відтворення образів і знаків, що актуалізуються і підтримуються за допомогою техніки». Розумінню медіа як детермінанта соціокультурних процесів, «мутагена» цивілізації відповідає уявленням про загрози, обумовлені високим сугестивним потенціалом комунікацій, що ущільнюються.

Осмислення впливу медіатизації на зміну умов управління інформаційною безпекою можливе через теорію технологічного детермінізму. Розуміння технологічного чинника як корінної та ендогенної причини прогресу соціальної системи виражає сутність теорії технологічного детермінізму. Це також є принципом динаміки соціальних інститутів, головної сили, що привносить «нову систему оцінок і трансформує світогляд» (Д. Белл), «великим, ревучим двигуном змін» (Е. Тоффлер). Концепт технологічного імперативу передбачає наявність причинно-наслідкового зв'язку між динамічними процесами у сфері технічної модернізації та соціальними змінами [32].

«Досвід переможної модернізації» є детермінант глобальних тенденцій «людської історії». Розвиток медійних та комунікативних технологій спричинило формування проблематики медіадетермінізму, автономії та суверенності медіа. Ідея примусової дії медіатехнологій виникла з уявлення

про їхню здатність формувати людську поведінку. Ніл Постман наголошував на винятковому значенні технологій передачі інформації в організації іншої системи оцінок світу та «систем кодування», що дозволяють концептуалізувати («бачити») реальність. Для цілей цього дослідження це означає можливості медіатехнологій змінювати оптику ризиків, тобто самі критерії шкідливості інформації.

Проблема технологічного імперативу соціальної дійсності також пов'язана з тенденцією вдосконалення візуальних та звукових ефектів, що дублюють або навіть замінюють «реальність» віртуальними симулякрами. Концепції технологічної зумовленості ґрунтуються на існуванні у техпрогресу внутрішніх закономірностей розвитку, безпосередньо пов'язаних із самою здатністю суспільства керувати ним, приймати чи відкидати технології. Виникає колізія автономії технології та автономії суспільства, проблема вимушеності суспільства приймати все нові технології, що володіють якостями, що спрощують життя. Примусова сила технології полягає у логічній необхідності застосування найефективнішого методу впливу – оптимального вибору досконалості. «Якщо ми раціонально переслідуюмо якусь мету, ми змушені звернути увагу на технологію, призначену задля досягнення цієї мети» і з очевидними перевагами проти іншими, а «той, хто хоче досягти цієї мети, не може знехтувати існуванням цієї технології» [33].

Так, поява можливостей створення технології комунікування, максимально наближеної до свідомості реципієнта, означає її неминуче створення та використання, а технічна досяжність якнайшвидшої комунікації обумовлює саму її реалізацію. З'являється нормативність технології, тобто морально виправданий розпорядження використовувати існуючу технологію як найефективнішу. Щоб відкинути нову технологію, необхідно знайти особливі підстави, «вага» яких перевищує «вагу» результативності технології, наприклад ризик заподіяння шкоди здоров'ю та розвитку дітей. Існування деяких внутрішніх закономірностей технічної досяжності

удосконалення діяльності ставить завдання соціального контролю над впровадженням нових технологій щодо відповідності вимогам безпеки.

Розширюючи контекст технологічного імперативу та медіадетермінізму, М. Кастельс підходить до інтерпретації мережевого суспільства. Морфологія такої версії інформаційного суспільства свідчить про ключову роль технології мережевої комунікації. Якщо розуміти кіберпростір як простір «комфортабельної аномії», де комфортабельність обумовлена спокоєм та безпекою тіла, анонімністю суб'єкта, то приватним завданням управління інформаційною безпекою є виключення комфортності порушення через усунення анонімності акта комунікації, що забезпечує фізичну недосяжність для заходів управління [42].

Аналіз сутності медіатизації та медіадетермінізму вказує на два напрями зміни ризиків, пов'язаних з інформацією, або, інакше кажучи, два механізми впливу медіатизації на умови інформаційної безпеки дітей. Це, по-перше, ризики, пов'язані з впливом інформаційного контенту в розвитку та поведінку дітей через посилення можливостей демонстрації варіантів поведінки, включаючи девіації. По-друге, ризики, що виникають у зв'язку з інтенсифікацією та ущільненням інформаційних потоків, що породжуються новим типом забруднення (і зашумлення) навколишнього простору – медіазашумлення. Слід розглянути кожен із цих напрямів.

Процес медіатизації технологічно детермінує зміна умов трансляції досвіду суб'єктами комунікативного спілкування та засвоєння цього досвіду дітьми, тобто інтенсифікує процес передачі досвіду, у тому числі досвіду девіантної поведінки, засвоєння якого дітьми полегшено природою психічних процесів, що формується [46].

Другий напрямок впливу медіатизації на умови інформаційної безпеки дітей, який ми відзначаємо, позначено проблемою перевищення можливостей людини (особливо дитини) з обробки інформаційного сигналу. Існування кількісного порога сприйняття (надходження) інформації актуалізує проблему переходу за межі можливостей мозку з кодування інформації, що

надходить. Ці питання порушуються, наприклад, у рамках нового розділу гігієністики – інформаційної гігієни, а також входять до проблемного поля інформаційної екології та інформаційної етики. Аналіз інформаційного навантаження розглядається з погляду оцінки якості довкілля та благополуччя людини. Спостереження негативних ефектів інформатизації довкілля як різних форм інформаційно-залежних захворювань породило ідею про гігієнічне нормування споживання інформаційних сигналів, лімітації контенту та часу використання трансляторів інформації (гаджетів), реалізації принципів адресності поширення інформації.

Незважаючи на те, що зазвичай, наприклад, з точки зору нормативного формулювання, інформація розуміється лише у змістовному аспекті як відомості (дані), саме інтерпретація цих даних реципієнтом робить з них інформацію, змінює систему орієнтації, адаптуючи дані до світу почуттів, тобто змінює систему в напрямку самозбереження, а також зменшує невизначеність та ентропію. Тому цілком виправдано розрізняти інформацію у сенсі – «без сенсу», як відбиток матерії, сприймається свідомістю, й у вузькому сенсі – як істотне зміна системи, тобто сприйняте знання. Інформація в широкому сенсі є сигнал, що характеризується різними параметрами інтенсивності і опосередковує, таким чином, особливі ризики, названі нами форматними ризиками або ризиками медіазашумлення стосовно сигналів, що мають як джерело пристрою масифікації повідомлення (образу, знаку), тобто медіа [49].

Оскільки фіксація інформації свідомістю відбувається через її декодування (обумовлення), інформація є «подія», яка змінює структуру свідомості у бік розвитку чи деградації, ускладнення чи спрощення. Фактично інформація є психічну інтерналізацію сенсу окремими суб'єктами, детерміновану психічною специфікою цих суб'єктів.

З погляду аналізу форматних ризиків, зумовлених медіатизацією життєвого простору дітей, цікаво вивчення нейробіологією питань виникнення інформації у когнітивній системі та можливостей вимірювання

кількісних показників інформації, отриманих нервовою системою людини, включаючи кількісні аспекти споживаної (сприйнятої, засвоєваної) інформації, та, відповідно, встановлення меж кількості інформації, доступної для адекватного засвоєння. Наприклад, концепція гіпермережевої моделі мозку К. Анохіна розглядає явище «когнітома» як інтегральну функцію, що поєднує дві системи – мозку і розуму – в одну гіперсистему, що має принципово інші властивості, відмінні від властивостей мозку або розуму. Гіперсетова модель мозку вказує на механізм взаємодії когнітивної системи та інформаційного простору, процес кодування інформаційних сигналів, результати (коги) якого об'єднуються в когнітом - субстрат суб'єктивного досвіду [54].

Зазначені нами два напрями впливу медіатизації на інформаційну безпеку, два типи ризиків – форматні та контентні пов'язані між собою та впливають один із одного. Ілюструючи цей взаємозв'язок, можна запропонувати екстраполяцію теорії гіпермережевої моделі мозку на досліджуваний нами об'єкт та опис впливу медіатизації на ризики. Так, медіареальність уподібнюється гіпермережевій освіті – когнітому, де коги – це контент (інформація чи коди), «ментальний квант», а коми – це зв'язки, що виникають на основі інтерпретації контенту через систему каналів. Гіперсистема медіареальності не є простим додаванням характеристик контенту і каналів, але принципово нове явище. Подання медіапростору як гіпермережі відповідає теорії мережного нашого суспільства та характерною йому логіці функціонування. Інфраструктура гіпермережі медіа виражена «конгломерацією магістралей та маршрутів», що пов'язує всіх акторів мережі та утворює вузли мережі. На основі потужностей новітніх медійних технологій відбувається генерація індивідуального досвіду в груповий та назад, трансформація соціальності в нову модель [55].

Гранулярність медіареальності визначає її структуру, що складається із сигналів, доступних для кодування свідомістю. Це середовище взаємодії індивідуальної свідомості людей із груповою, де вплив у мережу контент

поєднується з подібним до нього і утворює вузол.

Для появи індивідуальної рецепції сигналу необхідна його зовнішня формалізація, тобто перетворення думки (ідеї) у контент та його явища у мережу. Швидкість рецепції сигналу (його інтерпретації) та швидкість наступної репрезентації є швидкість утворення вузлів гіпермережі медіа. Ця швидкість відповідає швидкості формулювання контенту, тобто перетворення сенсу в сигнал (код) та явища його в мережі, наприклад у вигляді посту в соціальних мережах, коментарі, новини і т.д. Іншими словами, швидкість виражена у вигляді чотирьох порядків:

по-перше, у вигляді формулювання сенсу ідеї та події (презентації контенту в мережі),

по-друге, у вигляді попадання у свідомість іншого (рецепції).

Можна припустити, що з появи технологічної можливості збільшення швидкості перетворення думки у загальнодоступний контент до швидкості її трансляції (сприйняття іншими людьми) зростання кількості зв'язків припиниться, але це означатиме встановлення моментального зв'язку всіх з усіма. Збільшення швидкості появи нових зв'язків змінює структуру суспільства.

Наближення швидкості формулювання ідеї (народження контенту) до швидкості його трансляції, скорочення всіх трьох порядків швидкостей забезпечується сучасними медіатехнологіями і є головним фактором технологічної обумовленості зростання ризиків, що продемонстровано утворюють вузли мережі – елементи медіамережі [60].

Таким чином, виділяються гіпермережні властивості медіапростору, які змінюють і збільшують колишні або породжують нові ризики щодо захищеності, тобто є факторами зростання ризиків (розширення зони ризиків та зони управлінського впливу). Це:

1. Ризоморфність (від грец. rhiza – корінь) мережі, яка постає в образі безлічі безладно переплетених пагонів поза будь-якою певною формою, що ростуть у будь-яких напрямках, і зумовлює автономність

функціонування мережі, що знижує керованість з боку ієрархічних строго інституціоналізованих структур. інституту юридичної відповідальності.

2. Децентралізованість та зрівняння статусів творців контенту, що тягне за собою послаблення вимог (стандартів, нормативності) до контенту від колишніх структур (наприклад видавництв), передбачає появу нових стандартів від нових структур, які не мають інституційних зв'язків із суб'єктами управління.

3. Відкритість мережі будь-яких суб'єктів, здатних до комунікування, тягне у себе неможливість контролю за встановленням коннекта виходячи з формальних характеристик цих суб'єктів, тому сам факт їхньої активності у мережі породжує ризик доступності шкідливого контенту.

4. Адаптивність – пристосовуваність алгоритму функціонування мережі до зовнішніх, локалізованих у часі та просторі вимог середовища. Потік сигналу може змінювати «русло» за збереження сенсу повідомлення, що визначає неможливість фіксації та купірування ділянки трафіку шкідливого контенту, тобто повної контентної фільтрації, і вказується межі можливостей формалізованих механізмів оцінки контенту, затребуваність ресурсів неформального контролю, наприклад інституту громадянської активності.

5. Омніпрезентність (від лат. *omni-praesentia*) – всюдисутність, всеприсутність медіа і тотальність мережевої логіки означає домінування морфології соціального життя над дією («як» над «що») і тенденцію заміни культури постмодерну мережевими алгоритмами, коли мережа визначає лише форму «абсорбуючи» та «підпорядковуючи» соціальні практики у реальному часі, виявляючи «динамічну експансію» [63]. Ризикогенність омніпрезентності гіпермережі медіа полягає у неможливості уникнення зустрічі з нею та неефективності індивідуального захисту (самозахисту) без втрати релевантних соціальних зв'язків, а будь-які процеси взаємодій поза мережею знецінюються або не розпізнаються.

6. Прискорення трафіку інформаційного сигналу (медіасигналу) тягне за собою скорочення тимчасового проміжку між появою контенту в мережі та його споживанням, виключення моменту, необхідного для оцінки контенту, тобто моменту фільтрації. Зближення швидкості створення контенту та швидкості його реценсії іншими суб'єктами прямо пропорційне потенціалу технологічного розвитку, що визначає морфологію гіпермережі медіа.

7. Гіпертекстуальність – існування вбудованих у текст гіперпосилань, які забезпечують метаморфність медіатексту, що набуває будь-якої форми, доступної для сприйняття суб'єктом, і при цьому зберігає код. Стиснення та розширення сенсу в залежності від аудиторії та з метою адаптації до неї через комбінацію та узагальнення, спрямовано прохід контенту до конкретної аудиторії. Збільшуються можливості мімікрії шкідливого контенту, контекстного камуфлювання контенту під нешкідливий за допомогою метатекстуальних прийомів, асоціацій та аналогій, мемов, і одночасно девальвуються зусилля з правової параметризації шкоди від інформації (ресурси інституту юридичної відповідальності), старіють принципи критеріального оцінювання (ресурси).

8. Шаруватість медіамережі є наслідком атрактивності та вертикалізації зв'язків і виражається у чергуванні рівнів контенту на основі рейтингу, авторитетності джерела первинної фільтрації, де кожен наступний шар являє собою контент, рефлексія якого вимагає підвищеного рівня свідомості (професійного та аналітичного). Кордони між шарами ущільнюються з віддаленням від поверхні, чим обумовлюється стратифікація учасників гіпермережі на основі когнітивної доступності шару [64].

9. Тиражованість контенту – приріст екземплярів та інтерпретацій контенту у різноманітних варіантах форм, тиражування «копії копій» – нівелює дієвість обмежень та заборон щодо конкретної інформаційної продукції, однієї з «копій» контенту, її версії, тобто знижує потенціал інституту юридичної відповідальності.

10. Домісткування медіатехнологій опосередковує медіатизацію домашнього простору, забезпечує рутинність та «невидимість» впливу медіамережі «всередині повсякденних рутин сімейного життя».

Отже, технологічна еволюція процесів медіакомунікацій, інтенсифікація інформаційних потоків породжує розширення зони як контентних, і форматних ризиків і зумовлює необхідність нарощування ресурсності суб'єктів управління відповідно, зокрема, із виділеними чинниками розширення зони ризиків. Виявлення ресурсів інститутів – суб'єктів управління, що відповідають технологічно детермінованій динаміці ризиків, а також дослідження зміни їх функцій та появи дисфункцій є завданням емпіричного аналізу [69].

Даний комплекс визначає характеристики шкоди від інформації та ризику ймовірності шкоди внаслідок ризикової поведінки, стійкість процесу впливу, що мінімізує цю ймовірність соціальними інститутами на кожному рівні прийняття управлінського рішення, динаміку ресурсного потенціалу, опосередковану технологічним прогресом.

Цілісність емпіричної методології забезпечується системою значущих термінів та ознак, що визначають цілі емпіричного аналізу проблеми, що фокусуються на її управлінському аспекті, та дозволяє підійти до моделювання управлінських рішень. Емпіричне обґрунтування теоретичної концепції здійснюється шляхом аналізу практик соціальних інститутів – суб'єктів управління інформаційною безпекою.

Технологізація ризиків вимагає готовності до адекватної реакції з боку оргакнізаційного механізму державного регулювання, застосування державної волі як найбільш інституалізованої «суспільної волі». Рішення громадської влади, корегують і акумулюють суперечливі претензії окремих соціальних груп, виражені в загальнообов'язкових соціальних нормах, установах, іменованих правовими, соціальній та практиці їх застосування. Діяльність аналізованого інституту найбільш виражена на першому виділеному нами рівні прийняття управлінських рішень щодо мінімізації

ризика шкоди, а саме на рівні інтерпретації інформаційної безпеки дітей як ідентифікації (фіксації) ризику у вигляді доктринального нормативного обґрунтування інформаційної безпеки через прийняття правових актів [88].

Забезпечення інформаційної безпеки сприяє соціальній структурності, «граничним виразом якої є держава», держава як «бастіон» захисту цілісності. Тому аналіз положень стратегічних та нормативно-доктринальних документів розкриває офіційну позицію щодо соціального значення інформаційної безпеки дітей для суспільства

Ефекти прискорення і «зростання інформаційних стимулів» породжують необхідність застосування суспільної волі та «універсалізації публічного» для реалізації заходів у відповідь, адекватних «швидкості трансакцій» в мережевому просторі. Держава як центруючий початок суспільного устрою через можливості легітимного насильства, норму та її охорону обмежує соціальну дію.

Концентроване формальне вираження соціального консенсусу щодо низки основних принципів соціального життя конкретного суспільства, як і правила балансування суперечливих інтересів різних груп, міститься у національних конституціях. В Конституції України [51] визначили не лише суверенітет ідеологічних засад у розумінні інформаційних загроз, постулюючи одночасно можливе поглиблення протиріч зі світовими тенденціями, а й уперше встановили пріоритет захисту дитинства у низці інших напрямів державної політики. Аналіз стратегічних документів також дозволяє констатувати значення інформаційної безпеки дітей для суспільства та держави, де вона розуміється як частина загальної безпеки дітей.

Реалізація інститутом держави і, точніше, інститутом юридичної відповідальності інформаційної безпеки дітей передбачає застосування спеціального законодавства. Це, перш за все, Закон України «Про охорону дитинства», що конкретизує цілі та механізм управління інформаційною безпекою дітей. Для подальшого емпіричного аналізу практик суб'єктів управління інформаційною безпекою дітей слід проаналізувати нормативні

положення, що становлять ресурси реалізації управлінських заходів даним інститутом, і навіть які вказують на суб'єктний склад системи управління [120].

Отже, нормативне регулювання інформаційної сфери виходить із конституційного принципу допустимості обмеження права і свободи людини і громадянина. Законом запроваджуються терміни: «інформаційна безпека дітей», «вік вікова категорія інформаційної продукції», «маркування інформаційної продукції», «вікова класифікація інформаційної продукції», «знак вікової категорії інформаційної продукції», «видовищний захід», «натуралістичне зображення (опис)» та інші. Регулювання спрямоване лише на оборот інформації, під яким розуміється її надання та розповсюдження включаючи продаж, оренду, прокат, роздачу, видачу з фондів загальнодоступних бібліотек, публічний показ, публічне виконання, ефірне та кабельне мовлення, поширення за допомогою інформаційно-телекомунікаційних мереж, у тому числі мережі Інтернет, та мереж рухомого радіотелеві. Оборотом серед дітей названий оборот у місцях, доступних для дітей, – громадських місцях, перебування дитини в яких не заборонено, та в яких дитина має доступ до продукції ЗМІ або продукції, що розміщується в інформаційно-телекомунікаційних мережах (інтернеті) [90].

Закріплюються чотири види інформації, що завдає шкоди здоров'ю та розвитку дітей. Це:

- 1) оборот якої біля України заборонено;
- 2) оборот якої заборонено серед дітей («18+»);
- 3) неприпустима для обороту серед дітей певних вікових груп;
- 4) допустима для обороту серед усіх вікових груп (0+).

При категоризації забороненої та обмеженої для обороту серед дітей інформації враховується сугестивний потенціал інформації, тобто потенціал її змісту, контенту, чим визначаються параметри шкоди інформації [91]. Визнається важливою функція інформації орієнтованої поведінки, «спонукання», «сприяння залученню», «обґрунтовування та

виправдовування» тих явищ, які визнані шкідливими. Залежно від характеристик «подачі» контенту, що визначають особливості його сприйняття (тривалість, вираження засудження насильства чи співчуття до жертви, натуралістичність, наявність «ідеї торжества добра над злом»), інформація зараховується або до забороненої, або обмеженої для обороту в місцях, доступних для дітей. Виходячи з принципу цілісного сприйняття дитиною інформації, контекстуально, в умовах особливостей жанру, тематики та оформлення, формулюються параметри, що пом'якшують шкоду («пом'якшують обставини»): короткочасність, епізодичність, засудження злочину тощо.

Законом встановлюються правила так званого «вододілу»: часу трансляції забороненої (обмеженої) для дітей інформації, обумовленої, як видається, презумпцією сумлінності виконання батьками своїх батьківських (опікунських) обов'язків щодо режиму сну та неспання дітей. Заходи для запобігання та припинення загрози щодо охоронюваних благ – життя, здоров'я та розвитку – при обігу інформаційної продукції встановлюються відповідно до принципів вікової періодизації, неприпустимості цензури та неприпустимості обмеження прав дорослих осіб на інформацію, вільного доступу до історичних та культурних цінностей, наукової, статистичної та технічної інформації [94].

До кола інструментів регулювання входять різні форми встановлення бар'єрів доступності інформації, включаючи адміністративні та організаційні, технічні та програмно-апаратні засоби, а також маркування як сигналізацію особам, відповідальним за споживання дітьми інформації (батькам, вихователям, законним представникам), про ступінь її шкідливості. Як адміністративні та організаційні заходи встановлюється обов'язкове обмеження доступу дітям на видовищні заходи, що містять заборонену інформацію, у тому числі передбачаються вимоги до упаковки, афішів та анонсів інформаційної продукції, локацій поширення забороненої для дітей інформації [99].

З метою організації соціального контролю, уточнення та перевірки правильності знака інформаційної продукції, присвоєної виробником або розповсюджувачем, наявності або відсутності в ній інформації, забороненої або обмеженої для розповсюдження серед дітей, запроваджується спеціальна експертиза інформаційної продукції, яку здійснюють особи, акредитовані як експерти. Експертиза здійснюється на платній основі під час укладання відповідного цивільно-правового договору між замовником та експертом, тобто носить приватно-правовий характер.

Зі сфери регулювання закону виключені: реклама, наукова та науково-технічна інформація, інформація, що має значну історичну, художню чи іншу культурну цінність для суспільства. Випадає з області тимчасового «вододілу» трансляція продукції кабельного та супутникового телебачення, так зване «відео на запит», платний контент у теле- та радіопрограмах, теле- та радіопередачах, доступ до перегляду або прослуховування яких здійснюється виключно на платній основі.

З позицій соціолого-управлінського підходу цікава відповідність законодавчо встановлених принципів регулювання природи та етапів комунікаційного акту. Так, законом регулюється лише частина комунікативного ланцюга – трансляція сигналу, а сфера споживання, куди входять поведінка дітей та відповідальних за них осіб, і опосередковують його чинники не охоплюється [125]. Іншими словами, дія соціального інституту юридичної відповідальності обмежена лише стадіями поширення інформації та організацією доступу до неї. Об'єктом регулювання виступають відносини, пов'язані з обігом інформаційної продукції. Як суб'єкт управління виступає державний апарат, що доповнюється інститутом експертизи, який служить для наукового обґрунтування рішень. Завдання забезпечення інформаційної безпеки дітей, в такий спосіб, перетворюється на завдання організації «недоступності» небезпечного контенту [132].

Аналіз змін даного закону розкриває динаміку офіційних уявлень про безпеки та загрози, що виходять від інформаційного простору. Однак

спеціально обговорюється можливість розповсюдження такого контенту, але лише за умови застосування розповсюджувачами декодуючих пристроїв, що обмежують доступ до такого контенту неповнолітніх шляхом введення кодів або вчинення інших дій, що підтверджують вік. В умовах відсутності закріплених форм контролю за споживанням дітьми інформації в сім'ї та розповсюдження платних аудіовізуальних сервісів (онлайн-кінотеатрів) доступ до небезпечного (шкідливого) для дітей контенту не обмежений. Спроба усунення цього пропуску була зроблена в рамках відповідного законопроекту, в пояснювальній записці до якого вказано, що дане положення виключає досягнення цілей закону, оскільки «послуга платного телебачення проникла в 81,5% сімей, і відповідні пристрої не передбачають введення будь-якого додаткового абонентом доступу до платного контенту.

Діяльність інституту юридичної відповідальності проявляється і в міжнародно-правових документах, які, зокрема, містять правила, покликані дозволити колізію між правом дорослих осіб на поширення та отримання інформації (включаючи девіантний контент) та захист інтересів дітей. Підставою обмеження доступу до інформації виступає охорона таких благ як [148]:

- 1) здоров'я та моральність населення, суспільний порядок;
- 2) моральність, здоров'я, фізичний, розумовий, духовний та соціальний розвиток дітей як найбільш уразливої групи;
- 3) благополуччя дитини.

Принципами таких обмежень визнано:

диференційований підхід у забезпеченні права і свободи дорослих і неповнолітніх;

обмеження та заборона поширення шкідливого контенту:

порнографії та непристойних матеріалів, матеріалів, пов'язаних із насильством, наркотиками та експлуатацією;

поділ демонстрації у часі;

вікове маркування продукції;

незалежність контролю від художньої, освітньої, ідеологічної чи інформаційної значущості матеріалів, що містять порнографію та насильство;

організація «доступу до аудіовізуальних медіа-послуг, які можуть завдати серйозної шкоди розвитку неповнолітніх, тільки таким чином, щоб неповнолітні їх не чули і не бачили»;

попереднє акустичне попередження про шкідливий або небезпечний контент або визначення наявності візуального символу протягом усього періоду;

навчання неповнолітніх відповідальному користуванню аудіовізуальними та інформаційними онлайн-послугами;

заходи щодо підвищення рівня інформованості батьків, вчителів та вихователів про можливості нових послуг та заходів щодо забезпечення безпеки їх використання неповнолітніми;

формування відповідальної позиції з боку виробників, посередників та користувачів шляхом стимулювання пильності користувачів та повідомлення про сторінки, які, ймовірно, порушують законодавство, та присудження знака якості провайдерам для оцінки користувачами їх відповідності етичному кодексу;

створення можливостей сповіщення користувачів про незаконну або підозрілу діяльність в інтернеті [145].

Однак, як і в національному законодавстві, деякі форми обігу інформації випадають із сфери дії обмежень у зв'язку з презумпцією економічної недоступності дітям, наприклад платний контент, індивідуальна доставка відеопродукції шляхом кабельного та супутникового мовлення або «продажів, що здійснюються лише за відсутності неповнолітніх». Загалом у міжнародних документах простежується відхід від принципів адміністративного (інституційного) регулювання у бік конвенційного, яке здійснюється на основі моральних оцінок без втручання держави. Тенденція до усунення публічної відповідальності у бік приватної та звуження радіусу нормативного охоплення спостерігаються у текстах деяких останніх

міжнародно-правових актів, що стосуються регулювання медіапростору. Так, наголошується на «беззастережній» неприпустимості заходів, спрямованих на порушення доступу до інформації або можливостей її поширення в режимі онлайн, однаковий статус «офлайнових» та «онлайнових» прав, право на доступ до інтернету проголошується невід'ємним правом людини та правом дитини, що виходять зі сфери національного регулювання подібно до права на життя [137].

Головний ресурс інституту юридичної відповідальності у контексті нашого дослідження сконцентрований у монополії держави на застосування насильства у вигляді відповідної санкції. Ретроспективний характер санкції передбачає особливе значення порушеної норми, її важливість для соціального порядку та цінностей і благ, що охороняються. Сила соціальної норми та офіційне визнання її значущості повною мірою виражена у суворості юридичної відповідальності за її порушення. Інститут юридичної відповідальності виражає реакцію держави як втіленої загальної волі щодо факту порушення норми, інакше кажучи, реактивність соціального порядку щодо факту девіації. Аналіз управлінських можливостей даного інституту як суб'єкта управління ґрунтується на виділенні таких елементів його структури як:

суб'єкт відповідальності,
об'єкт відповідальності,
галузевий вид відповідальності (кримінальна, цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна),
мета, принципи (справедливості, законності, невідворотності, гуманізму, індивідуалізації та вину).

Суб'єктом відповідальності в даному випадку є суб'єкт ризикової поведінки, об'єктом – варіанти поведінки, видом відповідальності – заходи та порядок застосування відповідальності, метою – результат застосування у карально-компенсаційній формі, у формі превенції подібних порушень через залякування порушника та його оточення. Різні комбінації елементів

інституту юридичної відповідальності відповідають напрямам управлінських зусиль з мінімізації ризику шкоди від інформації, за які приймаються етапи (ланки) комунікативного ланцюга [132].

З метою оцінки вищезгаданих факторів та характеристики ресурсів інституту юридичної відповідальності щодо мінімізації ризиків шкоди від інформації було здійснено аналіз правозастосовних механізмів. За основу взятий огляд статистичної звітності державних органів, наділених контрольно-наглядовими функціями, та судової практики у сфері захисту дітей від інформації. Додатково було спеціально організовано правореалізаційні прецеденти шляхом звернення до органів влади щодо порушень вимог законодавства про захист дітей під час поширення окремих видів інформаційної продукції: відео продукції на телебаченні, видовищного заходу, книжкової продукції.

Висновки з другого розділу

Таким чином, нами визначено, що ресурсність інституту юридичної відповідальності залежить від соціальних уявлень про норму та девіацію та їхнє втілення на рівні доктринального та концептуального обґрунтування, а також застосування санкції на рівні розповсюдження інформації. Зниження ресурсності даного інституту детермінується розбіжністю морфології мережного простору поширення інформації з механізмом дії санкції (межами правового регулювання), необхідністю балансування між захистом (і гарантуванням) двох благ – здоров'я та інформаційної свободи, а також лабільністю мотивів представників інституту.

Ресурсність інституту експертизи полягає у затребуваності наукового обґрунтування шкоди для застосування юридичної санкції, в організації залучення наукової оцінки інформації на рівні створення, розповсюдження та доступу до інформації. Тому зниження ресурсності інституту експертизи

прямо пропорційне значенню наукової діагностики шкоди від інформації та її ймовірності (ризик), а також дефектам порядку (інституціалізації) експертизи як умов уразливості мотивів експертів.

Ресурсність інституту громадянської активності полягає у можливостях солідаризації соціальних груп («жертв ризику») щодо визнаних загроз щодо дітей, в усвідомленні недоліків інституту юридичної відповідальності, можливостях, що забезпечуються розвитком комунікативних технологій, а також у стійкості мотивів представників цього інституту. Ресурси інституту громадянської активності реалізуються на таких рівнях прийняття управлінського рішення як рівень доктринального обґрунтування (суспільне обговорення законопроектів), рівень створення та розповсюдження інформації, рівень доступу до інформації (моніторинг обігу інформації).

В цілому, аналіз практик соціальних інститутів, що мають функції мінімізації ризиків шкоди від інформації для здоров'я та розвитку дітей, дозволяє визначити фактори ресурсності суб'єктів управління і виявити їхній потенціал на кожному з чотирьох рівнів прийняття управлінського рішення, що виділяються нами.

Виявлено, що ефективність цих функцій розглянутими інститутами залежить від сили та стійкості мотивів їх представників. Визначено диференціацію управлінського потенціалу суб'єктів на різних етапах комунікативного акту та її зв'язок зі ступенем формалізації відносин учасників усередині кожного етапу. Чим більше формалізовані ці відносини, тим більше ресурсів виявляє суб'єкт управління з найвищим ступенем інституціалізації (нормованості, організаційності). Наприклад, на рівні розповсюдження контенту як найбільш нормованому найбільшу ефективність виявляє інститут юридичної відповідальності. І, навпаки, лише на рівні споживання інформації цей інститут виявляє низьку ресурсність.

Таким чином, дослідження досвіду захисту дітей від шкідливого контенту через поєднання ризикологічного, інституційного та ресурсного

підходів відкриває можливості для опису технології управління контентними ризиками. Представлений емпіричний аналіз практик мінімізації контентних ризиків, що утворюють одну з двох складових системи управління інформаційною безпекою, потребує доповнення відповідним аналізом форматних ризиків та можливостей їхньої мінімізації.

Соціалізаційний та екологічний підходи надали можливість визначити зміст поняття захищеності, благополуччя та безпеки дітей, а також підійти до типології шкоди від інформації та виділити контентний та форматний типи шкоди від інформації. Іншими словами, ці підходи уточнили розуміння об'єкта та мети управління інформаційною безпекою. Аналіз даних підходів допоміг сформулювати загальний принцип – принцип психофізіологічних універсальї розвитку, що диференціюють заходи безпеки відповідно до вікової періодизації фізіологічного розвитку.

Серед основних напрямів, що визначили фундаментальні методологічні принципи, виділяються ризикологічний, інституційний та ресурсний підходи, які розкривають сутнісний зміст та характеристики елементів керуючої системи – суб'єктів управління та управлінських заходів. У цьому ризикологічний підхід визнається першорядним. Виділений у межах кожного підходу понятійний апарат і параметри, що підлягають виміру, дозволили підійти до формулювання цілісної концептуальної розробки, яка може трансформуватися в емпіричну методологію через формулювання ознак ефективності діяльності щодо зниження ймовірності шкоди інформації та їх подальший аналіз.

Так, ризикологічний підхід дозволив визначити принцип обліку поведінкової основи джерела загроз інформаційній безпеці дітей, факторності та альтернативності ризикової поведінки, ймовірності та ситуаційності загроз. Вимірюванню підлягають характеристики суб'єктів ризикової поведінки та фактори самої ризикової поведінки (мотиви та умови - обставини реалізації) як об'єкти управлінського впливу, які визначають ресурсомісткість ризику і, відповідно, можуть вказати на суб'єкт управління,

що володіє необхідними ресурсами.

Через інституційний підхід сформульовано принцип відповідності домінуючих функцій суб'єктів управління завданням захисту дітей від інформації як окремого випадку соціального захисту дітей, що реалізується соціальними інститутами, які мають «функції соціальних механізмів оптимізації ризиків». Емпіричному аналізу у разі можуть піддатися функції та дисфункції соціальних інститутів, як ресурсна основа своєї діяльності, з одного боку, і джерело інституційних ризиків, з іншого боку. Цей підхід також використано для класифікації управлінських рішень за рівневим принципом:

- 1) рівень інтерпретації інформаційної безпеки дітей – доктринального та концептуального обґрунтування інформаційної безпеки дітей;
- 2) рівень обігу інформації;
- 3) рівень організації доступу до інформації;
- 4) рівень споживання інформації.

Ресурсний підхід як логічний наслідок розгляду перших двох підходів визначає принцип обумовленості ефективності управлінського впливу ресурсністю соціального інституту як суб'єкта управління інформаційною безпекою дітей. У зв'язку з цим емпіричному аналізу підлягають конкретні управлінські ресурси кожного прийнятого, як суб'єкт управління, інституту, що вказують на його ресурсність - обсяг управлінського потенціалу, необхідного для впливу на конкретний ризик відповідного типу, тобто вказують на вектор управлінського впливу.

Гіпотетично стверджується, що рівень прийняття рішень, який відповідає функціям інституту та етапам інформаційно-комунікативного процесу, детермінує ресурсність суб'єкта стосовно конкретного ризику, вказуючи на збіг ресурсності інституту ресурсомісткості ризику – вектор управлінського впливу.

Однією із завдань емпіричного аналізу виступає розгляд даних чинників через призму впливу ними технологічного розвитку медіа

комунікацій, включаючи реакцію соціальних інститутів на технологізацію ризиків, що має різні напрями впливу – розширення зони ризиків, зменшення чи збільшення ресурсності суб'єктів управління, трансформацію їх функцій.

Таким чином, концептуалізація управління інформаційною безпекою дітей полягає в описі механізму впливу на зниження ймовірності заподіяння інформацією шкоди здоров'ю та розвитку дітей через уявлення про фактори ризикової поведінки та можливості впливу на них інституційних суб'єктів, які мають функції з «оптимізації ризиків» та ресурсів, які володіють необхідними для кожного типу (контентного та форматного) ризику. Це розуміння управління через інтеграцію до єдиного комплексу сутнісних характеристик елементів системи управління.

РОЗДІЛ III

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Методичні основи формування механізмів управління інформаційною безпекою дітей

Ризик та безпека супроводжують всю історію людства та еволюцію біосфери загалом. Ризик називають "синонімом сущого", атрибутивним елементом природної та соціальної реальності, а ризикованість - самою долею. Невизначеність, задана дійсністю, непереборна, як непереборний ризик із тканини соціального життя. Неминуча вибір як похідної рефлексії небезпеки означає неминучість відповідальності суб'єкта, що усвідомлює небезпеку та оцінює ймовірність результату «з урахуванням чинних морально-етичних норм». Подібно до кризи, ситуація ризику стає повсякденною, нормальною і типовою.

Моделювання феномену інформаційної безпеки через імітацію змін компонентів (та їх зв'язків і залежностей) системи та переходу її зі стану небезпеки в стан безпеки здійснювалося дослідниками з метою підвищення ефективності управлінських рішень. Наприклад, Ю.П. Зінченко сформулював системно-динамічну концепцію інформаційної безпеки дітей та підлітків, використовуючи імітаційний потенціал моделювання забезпечення безпеки на різних рівнях суб'єктів та систем у їхньому взаємозв'язку [12]. Системно-динамічна концепція розуміє під інформаційною безпекою дітей системний феномен, що включає різні рівні діяльності суб'єкта та надсуб'єктної активності. Кожен рівень представлений певними суб'єктами, а ланцюг суб'єктів (кількість рівнів) може нескінченно розгалужуватися аж до індивідуума. Безпека кожного суб'єкта складається з активного та пасивного елементів. Активним елементом безпеки суб'єкта є його діяльність, а пасивний – предмет діяльності (управлінського впливу) суб'єкта вищого

рівня, що має на меті забезпечення умов розвитку для суб'єкта нижчого рівня.

Найвищий рівень суб'єктів має на меті забезпечення безпеки суб'єктів усіх нижчих рівнів, тобто забезпечення громадського інтересу. Образно ієрархія рівнів системи безпеки представлена у вигляді матрьошки. Взаємодія суб'єктів усіх рівнів організовано за принципом зворотнього зв'язку.

Якщо застосувати принципи системно-динамічної концепції до предмета нашого дослідження, то інформаційна безпека може розглядатися як поєднання активного початку – діяльності щодо захисту себе від інформаційних загроз, та пасивного початку – діяльності вищих суб'єктів, суб'єктів управління. Кожному рівню суб'єктів управління відповідають власні цілі та мотиви, а також свої ресурси. У цьому нижчий суб'єкт вважатиметься суб'єктом ризику, а вищележачий суб'єкт, який впливає, буде суб'єктом управління [46].

Механізми функціонування системи взаємодії суб'єктів кожному рівні, запропоновані системно-динамічною концепцією інформаційної безпеки, також приймаються як психолого - педагогічні підстави моделі управління інформаційної безпекою дорослих та дітей. Зазначений дослідниками механізм опосередкування вказує значення соціальної ситуації розвитку дитини як умови формування психічної стійкості особистості перед негативним впливом інформації. Культурний контекст соціального життя, виступаючий «посередником», дедалі більше наповнюється явищами технологічно опосередкованих нових медіа.

Механізм інтеріоризації пояснює посилення ролі дорослого у процесі засвоєння дитиною соціальних і цінностей у світі, насиченому інформаційними технологіями, значимість «ідеалу дорослого», орієнтиру за умови наростання впливу нових засобів комунікації як форми діалогу та основних зовнішніх показників соціальної діяльності. Радикальна трансформація комунікації надзвичайно розширила досвід, засвоюваний

дитиною як учасником комунікативного обміну, пропонуючи їй образи дійсності та поведінки, не тільки значно віддалені від неї в часі та просторі, а й віддалені від її соціальної реальності, включаючи зразки, що виходять за межі нормативності, тобто девіантні.

Механізм сигніфікації та сигналізації вказує на трансформацію регулюючих поведінку знаків, стимулів-засобів, символів під впливом віртуальної реальності та мережевих технологій та на появу нових феноменів мовної дійсності, що ускладнюють оцінку контенту на предмет шкідливості для дітей та фільтрацію.

Автори системно-динамічної концепції справедливо відзначають неефективність культивування пріоритету безпеки над емоційним та духовним розвитком дитини, оскільки це веде до насадження страхів і недовіри до світу та людей, перешкоджає пізнанню та сприяє формуванню залежності, або девіантній поведінці та агресивному антисоціальному протесту. Іншими словами, існують межі конструювання ситуації безпеки, за якими мета захисту розвитку та здоров'я дитини перетворюється на свій антипод. Визначення таких меж має відношення до збереження простору вибору серед альтернатив з урахуванням вікових здібностей до аналізу та інтерпретації цих альтернатив [49].

Механізм управління інформаційною безпекою вибудовується з урахуванням універсальної схеми управління, представленої взаємозв'язком основних компонентів:

- керуючої системи (суб'єктів управління),
- керованої системи (об'єкта управління),
- керуючого впливу (заходів, засобів, процедур).

За рахунок простоти схематизації всіх можливих зв'язків таке уявлення забезпечує логіку пропонованої моделі. На основі аналізу теоретичних положень про природу інформації та шкоди від інформації, про можливості управління безпекою, а також на основі результатів емпіричних досліджень досвіду основних суб'єктів управління інформаційною безпекою, структура

механізму моделі представлена наступним чином. Постановка проблеми інформаційної безпеки визначає мету механізму як реалізацію стану захищеності від ризиків заподіяння інформацією шкоди їхньому здоров'ю та (або) фізичному, психічному, духовному, моральному розвитку. Ця мета свідчить про об'єкт управлінських впливів – ризики від інформації. Беручи до уваги суб'єктивність ризику, що постулюється ризикологічними концепціями, його походження в залежності від поведінки (дії або бездіяльності) суб'єкта, об'єкт управління передбачає мотиви ризикової поведінки та умови їхньої реалізації. Оскільки дані ризики мають відношення до інформаційних процесів, то фактори ризикової поведінки конкретизуються на кожному етапі, що виділяється нами в ланцюг: при створенні інформації (контенту або сигналу), поширенні (обороті) інформації, організації (адмініструванні, управлінні, контролі) доступу до інформації, споживання інформації [55].

Відповідно до двоскладової природи шкоди від інформації, що впливає з уявлення про дві субстанції інформації (контенту та сигналу), на кожному з чотирьох етапів комунікативного ланцюга можлива ризикова поведінка, що породжує ймовірність контентної або форматної шкоди. У свою чергу, контентна шкода пов'язана зі шкідливим мережним або немережним контентом. Особливості шкоди від мережевого контенту фокусуються у специфіці мережного комунікування (гіперсеті медіа). Управлінський вплив на об'єкт, таким чином, визначається заходами, необхідними для ідентифікації, зниження, превенції та прогнозування контентного чи форматного ризику на кожному етапі комунікаційного ланцюга. Таким чином, управління ризиками є рівневим та реалізується на чотирьох рівнях прийняття управлінського рішення:

доктринального та концептуального обґрунтування інформаційної безпеки;

поширення інформації;

доступу до інформації; споживання інформації.

Можливості реалізації управлінських заходів є ресурси управління ризиками. Обсяг ресурсів, необхідні управління ризиком, названий нами ресурсоемністю цього ризику. Наприклад, заниження вікової категорії інформаційної продукції (знака, маркування) розповсюджувачем інформації як об'єкту управління, який являє собою ризикову поведінку (дію) розповсюджувача (учасника обороту продукції) відповідно до властивого йому мотиву розширення аудиторії споживачів цієї продукції, умовою здійснення якого є право самостійного вікового маркування продукції розповсюджувачем [63]. Цей ризик локалізується на такому етапі комунікативного ланцюга як поширення інформації та відноситься до контентних ризиків. Заходами управління цим ризиком у загальному вигляді виступають:

- 1) під час ідентифікації ризику – оцінка знака продукції як неправильного;
- 2) при зниженні та превенції ризику – припинення обороту продукції, покладання юридичної відповідальності на порушника.

Необхідні ресурси – це, по-перше, повноваження та компетенції щодо оцінки правильності вікового маркування, моніторингу та контролю, а по-друге, повноваження щодо застосування заходів правового примусу. Перший захід передбачає вплив на умови реалізації мотиву (свобода самостійного вікового маркування та обороту продукції), другий – на мотив ризикової поведінки.

Ресурсоемність ризику свідчить про суб'єкти управління, які мають необхідними ресурсами. Таким чином, суб'єкт управління визначається виходячи з необхідних для управління ризиком ресурсів, необхідних щодо кожного етапу комунікативного ланцюга, кожного з двох видів шкоди – контентної та форматної, кожної міри управління ризиком – ідентифікації, зниження, превенції та прогнозування на кожному рівні прийняття управлінського рішення.

Прийняття управлінського рішення на рівні доступу до інформації

можливе для всіх суб'єктів управління, і тому, використовуючи прийняту термінологію, можна сказати, що ризики на відповідному етапі інформаційно-комунікативного ланцюга є найменш ресурсомісткою. І, навпаки, прийняття рішення лише на рівні споживання інформації доступне лише інституту сім'ї та громадянської активності, тому ризики цьому етапі найбільш ресурсомісткі і вимагають великих управлінських ресурсів.

Ресурси управління ризиками є повноваженнями та компетенціями, що є у суб'єктів управління і необхідні для застосування при впливі на ризик. Чим більше потрібно ресурсів і чим більше суб'єктів управління задіяно для мінімізації ризику, тим більше ресурсомістким визнається ризик. Ресурсомісткість ризику пропонується розглядати як суму повноважень (можливостей владного адміністрування, імперативності рішень) та компетенцій (професіоналізму та обізнаності, знань) [67]. В цілому ці ресурси акумулюються в такі можливості соціального контролю, як виховання, соціалізація, примус, спостереження, перевірка та аналіз поведінки суб'єктів ризику, оцінка та інтерпретація поведінкових актів інформаційного обміну. Тому як укрупнених суб'єктів управління інформаційною безпекою дітей прийнято інститут юридичної відповідальності, інститут експертизи, інститут громадянської активності та інститут сім'ї.

Ідентифікація ризику пов'язана у широкому значенні з оцінкою ймовірності шкоди, тобто обчисленням можливості шкоди здоров'ю та розвитку дитини.

Зниження ймовірності шкоди як загальна мета управління інформаційною безпекою дітей є вплив на дані змінні, а саме на змінні, що піддаються управлінню – доступність контенту та ступінь шкоди. Імовірнісний характер шкоди означає, що ризикова поведінка полягає в підвищенні ймовірності, або через підвищення ступеня небезпеки контенту, або через підвищення доступності, а управлінський вплив – зниження цієї ймовірності через вплив на поведінку суб'єктів ризику і на умови доступності

[72].

Вплив на мотиви поведінки суб'єкта ризику, включаючи поведінку суб'єкта управління, можливий через аналіз вад мотивації, наприклад, можливості реалізації комерційного чи корупційного мотиву. Усі мотиви суб'єктів ризику поділяються на постійні (перманентні) та непостійні (змінні). Останні пластичні і більше піддаються управлінського впливу, а перші вимагають виявлення та обліку. Мотиви девіантної поведінки учасника комунікацій, як показав аналіз досвіду застосування юридичної відповідальності, пов'язані з технологічними можливостями мережі. Іншими словами, девіантизація мотивів технологічно детермінована за допомогою інтенсифікації демонстрації зразків девіантної поведінки та, у результаті, формування відповідних паттернів медіаспоживання.

Як було виявлено під час емпіричного дослідження, мотиви поведінки суб'єктів ризику різних етапах комунікативної ланцюга різні. Наприклад, створення та поширення «девіантного» контенту (деструктивного, шокового, порнографічного, що містить крайні форми насильства, жорстокості тощо), передбачає комерційні та некомерційні мотиви, які у своїй основі можуть мати потребу в «девіантному» самовираженні. Споживання «девіантного» контенту передбачає існування різних мотивів: від схильності до споживання такого контенту до прагнення до задоволення дитиною природної цікавості. Вочевидь, і управлінський вплив на ці мотиви буде різнитися як у заходах, так і суб'єктах. Наприклад мотиви, пов'язані з бажанням споживати шоковий контент, може включати комплекс заходів як юридичного, і виховного характеру. Комерційні мотиви поширення такого контенту полягають у комерційному прибутку та зацікавленості у зростанні попиту на такий контент серед населення, тобто поширенні девіантних нахилів [85]. Вплив на ці мотиви можливий через регулювання господарської поведінки, встановлення правового зв'язку між учасниками обігу інформації, офіціалізацію відносин учасників комунікації: споживача контенту, власника майданчика розповсюдження контенту та субсидуючої особи –

рекламодавця. Зниження дії цього мотиву можливе, наприклад, шляхом введення особливих «акцизів потенційно небезпечного контенту» чи виключення можливості «монетизації лайків».

Мотиви ризикової поведінки суб'єктів управління вимагають особливої уваги та передбачають спеціальні заходи. Серед таких мотивів можуть бути як корупційні, так і такі, що зумовлюють недбалість при виконанні управлінських функцій. Вплив цих мотивів означає реагування на посадові порушення [89].

Поданий підхід до управління мотивами поведінки суб'єктів ризикової поведінки заснований на звуженні простору довільного вибору або обмеження умов реалізації мотивів, а управління мотивами поведінки самого керуючого суб'єкта - на забезпеченні умов реалізації його мотивів. Отже, всі заходи на мотиви ризикового поведінки, включаючи поведінка самих суб'єктів управління, спрямовані або усунення (зниження) мотиву, утруднення їх формування та розвитку, або, навпаки, в розвитку мотивів поведінки, спрямованого забезпечення безпеки.

У цілому нині, особливості мотиваційної структури суб'єкта управління впливають ефективність його управлінського поведінки і, відповідно, виступають або ресурсами, або управлінськими ризиками. Наприклад, виявлення ймовірності шкоди та ознак такої ймовірності інтенсивніше у тих суб'єктів, діяльність яких визначається особистим мотивом захисту дитини, а не мотивом, пов'язаним з виконанням посадової інструкції. Тому відсутність таких особистих мотивів у представників інституту юридичної відповідальності знижує його ефективність при ідентифікації ризику в порівнянні з ресурсами сім'ї та громадянської активності, виводить ознаки ймовірності шкоди за поле його видимості, обмежене межами формулювання правової норми [90].

Суб'єкт-об'єктний підхід до управління ризиками пов'язаний з характеристиками аналізуючого («рефлексуючого») та вибирає з переліку доступних альтернатив поведінки суб'єкта та об'єктивність «якісно-

кількісного вираження реально існуючої невизначеності. Цей підхід прийнятий нами як одна з базових теоретичних основ нової моделі реалізації інформаційної безпеки дітей, представленої в цьому дослідженні. Перефразовуючи М. Лумана, ризик можна назвати суб'єктивним залежним від вибору, а небезпека – об'єктивною. Об'єктивність небезпеки породжує ризики як усвідомлення цих небезпек, це ризики, які називаються ризиками першого порядку, за ними йдуть ризики ймовірності негативних наслідків дій, спрямованих на усунення ризиків першого порядку.

За ризики першого, і ризики другого порядку відповідають певні зони, які розуміються як сукупності чинників та умов їх появи. Зона ризику першого порядку є рефлексорами небезпеки, що виходять від інформаційного простору, тому ця зона ризиків включає фактори, які мають джерело походження об'єктивно еволюційні, насамперед технологічні, процеси розвитку людства, і ризики, усвідомлювані учасниками інформаційного обміну та суб'єктами ризику першого порядку.

Зона ризиків другого порядку є чинниками появи ризиків діяльності вищележачих суб'єктів стосовно нижчих суб'єктів, суб'єктів ризику першого порядку, і навіть діяльності суб'єктів. Це ризики суб'єктів керування (зона управлінських ризиків). Зони ризиків мають тенденцію до розширення – збільшення кількості чинників появи ризиків, тобто як зона інформаційних ризиків, і зона управлінських ризиків передбачає існування тенденцій. Тенденції зони управлінських ризиків є узагальненими напрямками управлінських рішень щодо зниження інформаційних ризиків, не всіх, а лише тих рішень, які містять ймовірність негативних наслідків [94]. Це не лише дії, а й бездіяльність суб'єктів управління ризиками, що створює ситуації невизначеності, які підвищують ймовірність отримання шкоди здоров'ю та розвитку дітей.

На підставі виконаних нами досліджень існуючих практик забезпечення інформаційної безпеки, включаючи правовий механізм та громадянську активність, організацію оцінки шкідливості контенту, у тому

числі рекламної продукції, аналізу висновків сторонніх досліджень щодо міжнародних практик забезпечення інформаційної безпеки дітей, а також обґрунтування нової концепції медіашуму, виділено тенденції зони ризику.

Перш ніж перейти до них, необхідно точно позначити суб'єктів ризику та суб'єктів управління. Звернемо увагу на мінливість статусних позицій суб'єкта ризику, тобто суб'єкта, що породжує ризик – суб'єкта нижчого рівня, та суб'єкта управління – суб'єкта вищого рівня. Так, суб'єкт управління може бути таким тільки для суб'єкта рівня, що нижчий, і бути суб'єктом ризику (об'єктом управління) для суб'єкта вищого рівня. Наприклад, діяльність освітньої організації може бути спрямована на зниження ризику отримання дітьми шкоди від інформації через застосування програм контентної фільтрації або обмеження використання смартфонів, тобто відповідати статусу суб'єкта управління, а може стати об'єктом управління з боку суб'єктів вищого рівня (контрольних та наглядових державних органів) у разі поширення шкідливої інформації, тобто з'явитися діяльністю суб'єкта ризику [99]. Тому, зокрема, інститут освіти, хоч і реалізує, наприклад, медіаосвіту як діяльність з мінімізації ризиків, не можна повною мірою віднести до суб'єктів управління інформаційною безпекою, оскільки цей інститут не можна віднести до тих, хто володіє «управлінською автономією», тобто тим ступенем самостійності, яка притаманна виділеним нами інститутам – суб'єктам управління (юридичної відповідальності, експертизи, громадянської активності, сім'ї).

Суб'єктами ризику (виробниками ризику), тобто суб'єктами, чії дії безпосередньо породжують можливість отримання дітьми шкоди, є виробники та розповсюджувачі інформаційного сигналу, включаючи всіх суб'єктів з повноваженнями з адміністрування обороту інформаційної продукції. Вони різняться за мотивами виробництва та розповсюдження (участі в обороті продукції). Це, відповідно до проведеного нами аналізу, суб'єкти, які мають такі мотиви: комерційні; політичні та ідеологічні, наприклад такі як екстремізм та пропаганда нетрадиційних відносин;

користувальницькі, які, у свою чергу, можуть поділятися на мотив самовираження (особистої самоактуалізації) та слідування патерній медіаповедінці. До суб'єктів ризику, що мають комерційні мотиви, належать представники медіабізнесу, рекламодавці та рекламорозповсюджувачі, індивідуальні та колективні господарюючі суб'єкти незалежно від ступеня інституціалізації та легалізації [120]. До суб'єктів ризику, які мають політичні та ідеологічні мотиви, належать групи та індивідууми, які створюють та розповсюджують заборонений та шкідливий контент. До суб'єктів ризику, що мають користувальницькі мотиви, (що використовують технічні потужності масифікації інформації), відносяться суб'єкти, що створюють і розповсюджують медіасигнал з метою самопозиціонування - будь-які індивідуальні користувачі мережі Інтернет, у тому числі самі діти, а також некомерційні господарюючі суб'єкти - освітні організації, фонди, громадські. До цих суб'єктів також належать і суб'єкти, які піддаються впливу патернів медіаповедінки, котрим поширення медіасигналу звично і відповідає поведінці, прийнятому в референтної їм групі. Як такі суб'єкти можуть виступати батьки (особи, які їх замінюють) та члени сім'ї, приклади зазначеної поведінки – відтворення аудіосигналу у форматі фону або споживання інформаційної продукції, обмеженої для поширення серед дітей, у присутності дітей.

Суб'єкти управління, діяльність яких спрямована на зниження ризиків, але може породжувати і управлінські ризики у разі прийняття неефективних рішень, визначаються на основі нормативно-концептуальних та стратегічних документів. Так, відповідно до розглянутих вище нормативних основ забезпечення інформаційної безпеки дітей в Україні ними виступають [99]:

по-перше, держава в особі органів виконавчої влади, контролюючих, наглядових і правоохоронних органів, органів соціального захисту та профілактики правопорушень, підвідомчі організації (насамперед, освітні організації),

по-друге, наукові та експертні спільноти,

по-третє, громадянське суспільство, у тому числі інститут уповноваженого з прав дитини, громадські рухи та об'єднання, асоціації батьківської громадськості та руху, що здійснюють функції спостереження (моніторингу) та громадського контролю в інформаційному просторі, зобов'язані забезпечити належне виховання дитини та захист її прав та інтересів.

Суб'єкти управління перераховані в порядку спаду ступеня інституційності, яка визначається виходячи з ступеня стійкості моделей поведінки суб'єкта і відносин з іншими суб'єктами (Г. Спенсер, М. Вебер) і зі ступеня обмеженості довільності його дій і необхідності інтеграції (співвіднесення) своїх дій з діями інших суб'єктів даного рівня управління. Найбільш інституалізованим суб'єктом управління (або рівня управління) вважається той суб'єкт, по-перше, чия поведінка найбільш жорстко обмежена нормами та правилами, тобто адміністровано, по-друге, який несе найбільшу відповідальність у разі відхилення від інтеграції з діями інших суб'єктів даного типу дії, у нашому випадку спрямованого на зниження ризиків отримання дітьми шкоди інформації [133].

У ході емпіричних досліджень визначено вплив ступеня інституціалізації суб'єктів управління на їхні ресурси, які використовуються у процесі реалізації заходів управління ризиками: ідентифікацію (виявлення) ризику, зниження (нормалізацію) ризику, превенцію (профілактику), прогнозування. Ступінь інституціалізації також позначається на ефективності заходів на різних етапах комунікативного ланцюга. Наприклад, виявлено, що високий рівень інституціалізації суб'єкта управління знижує швидкість його реакції на загрозу при ідентифікації ризику і звужує можливості управління поведінкою суб'єкта ризику на етапі створення «девіантного» контенту.

Аналіз емпіричної частини дослідження дозволив виявити тенденції ризиків від інформації, і навіть основні тренди управління цими ризиками. Тенденції зони ризику вказують на потрібну динаміку управлінського процесу. Аналіз тенденцій ризику дозволив підійти до визначення динаміки

зони ризику як сукупності інтегральних трендів, які мають єдину спрямованість – об'єкт шкоди, і передбачають єдине джерело походження – поведінку суб'єкта ризику. Відповідність тенденцій управління цим трендам робить їх вектори управління.

Основні інтегральні тенденції зони ризику [146]:

1. Стрімке збільшення швидкості трансляції сигналу та скорочення часового інтервалу між створенням та споживанням інформаційного контенту та медіасигналу.

2. Зниження можливостей юридичної параметризації шкоди контенту.

3. Зростання афективного характеру взаємодії з медіасигналом та спрощення семіотичної (змістовної) складової контенту за рахунок наростання емоціогенності контенту.

4. Зростання числа пристроїв масифікації інформаційного сигналу та зустрічне нарощування потенціалу акустичного насильства кожного користувача, що тягне за собою ризики для вразливих груп, які не мають такого потенціалу (діти). Зустрічне нарощування потенціалу акустичного насильства кожного користувача, при якому потенціал одного (володіння та використання пристрою трансляції медіасигналу) не спрямований на стримування іншого.

5. Зниження можливостей інтерпретації дітьми релевантного інформаційного сигналу за умов медіашуму.

6. Доместікація медіашуму, зміщення ризику отримання шкоди в домашній простір, втрата домашнім простором статусу найбільш безпечного, приватного і контрольованого (Дж.Г. Мід, К. Мангейм, Н. Еліас), злом «культурного панцира» (Б. Малиновський) і беззахисність перед «публікою». Показано, що чверть опитаних піддається дії акустичного медіасигналу, що зовні ініціюється, в домашньому середовищі і не має можливості усунутись від нього.

7. Універсалізація ескортуючої та атрибутивної реалізації

медіасигналу та експансія їм повсякденних практик життєдіяльності.

8. Наближення до порога допустимого рівня взаємодії людини з медіасигналом за часом (часом неспання) та когнітивною складністю.

9. Зниження резистентності до зовнішнього ініційованого медіасигналу та підвищення готовності його споживати.

10. Ескалація адиктивного типу взаємодії з медіасигналом та збільшення латентності ризику медіазашумлення. Перетворення адаптивних стратегій подолання медіашуму (наушники) на соціальний патерн, що сприяє формуванню залежної медіаповедінки.

11. Зростання компетентнісної та вікової диференціації медіазашумлення, що відповідає можливостям впливу на джерело медіа.

12. Комерціалізація публічного інформаційного простору, передусім простору соціальних мереж, розбіжність адресата та аудиторії споживачів контенту. Капсулювання та консервація пізнавальних потреб та можливостей дитини у зв'язку з реалізацією послуг пошукових сервісів з автоматичного комерційно обумовленого пропозиції контенту.

13. Зростання мімікрії, імплікації та дифузії шкідливого контенту, гібридизація форм інформаційного сигналу.

14. Маркетизація відносин за експертною оцінкою контенту, поляризація експертної спільноти.

15. Зниження відкритості процедур офіційної оцінки контенту та якості експертизи, об'єктивності та обґрунтованості її висновків.

16. Зміщення функцій щодо економічного забезпечення інформаційної безпеки дітей у сферу приватних відносин.

Аналіз наявних пропозицій і прийнятих поправок до законодавства, що регулює інформаційну сферу і суміжні з темою правовідносини, що розглядається, а також зміни практик взаємодії учасників соціального контролю дозволяє вивести закономірності, а також виявити тенденції управлінського впливу на ризики.

Деякі інтегральні тенденції управління ризиками [147]:

1. Розширення діапазону критеріїв шкоди від контенту. Девіантизація нових форм поведінки учасників інформаційного обміну.
2. Національна суверенізація контентної фільтрації.
3. Зростання числа пластичних нормативних параметрів шкідливої інформації та ознак неналежної реклами.
4. Розширення переліку типів інформаційної продукції.
5. Зростання затребуваності уніфікації вимог до безпеки інформаційної продукції та вимог до реклами.
6. Зростання затребуваності персоніфікації учасників інформаційного обміну та визнання анонімності фактором ризику.
7. Підвищення вимог до процедури експертизи та експертів.
8. Підвищення відповідальності суб'єктів, які мають «повноваження з адміністрування обороту інформаційної продукції».
9. Запит на державне фінансування процедур офіційної оцінки контенту.
10. Підвищення значення негайного досудового блокування забороненого контенту як збільшення потенціалу реактивності соціального порядку.
11. Зростання затребуваності у зонуванні інформаційного простору та створенні дитячої зони у публічному інформаційному просторі.
12. Розширення переліку ризикогенних параметрів (параметрів) інформаційного сигналу. Визначення санітарним законодавством верхніх меж звукового сигналу, шуму та нижніх меж візуального сигналу (наприклад освітленості) вказує на визнання ризикогенності впливу сигналу, здатного викликати «значне занепокоєння та суттєву зміну показників функціонального стану систем та аналізаторів» [148].
13. Посилення нормативного регулювання, спрямованого поступове зниження локального типу медіазашумлення.

Як бачимо, лише деякі тенденції управління ризиками від інформації спрямовані на нівелювання тенденцій ризику. У цілому нині серед тенденцій

управління спостерігається переважання екстенсивного шляху над інтенсивним, саме, кількісне розширення предметів докладання управлінських заходів, зовнішнє збільшення поля впливу, передусім рахунок збільшення діапазону та розширення меж правового регулювання без якісної модернізації управлінської системи. Екстенсивна динаміка управління ризиками від інформації проявляється, зокрема, у розширенні критеріїв шкоди та переліку видів інформаційної продукції, а також у націленості на збільшення кількості вікових категорій інформаційної продукції з відповідним деревоподібним розростанням критеріїв шкоди у переважанні рейдового реагування. Неефективність екстенсивних заходів зумовлюється загальною інтенсифікацією ризиків від інформації та об'єктивними процесами технологічного прогресу. Мережеві властивості ризиків на сьогоднішній день є основним джерелом їх інтенсивності, що вимагає якнайшвидшої модифікації властивостей, включаючи прискорення реакції, вирішення дефіциту та обмеженості управлінських ресурсів, обов'язкове зустрічне використання досягнень технічного прогресу та інформаційно-комунікативних технологій. Серед іншого, однією з небезпек екстенсивного шляху виступає ілюзія заходів забезпечення безпеки, видимість управлінської діяльності у зв'язку з її результатом [171].

Загальним завданням забезпечення інформаційної безпеки дітей, крім якісної модернізації та інтенсифікації керуючої системи, є синхронізація динаміки ризиків та динаміки управління через визначення закономірностей тенденцій – векторів управління, які коротко можна виразити так:

- прискорення сигналу;
- гібридизація форм інформації;
- зростання кількості джерел сигналу;
- зашумлення життєвого простору за місцем та часом, доместикація шуму;
- афективність та емоціогенність споживання сигналу;
- адиктивність медіаспоживання;

- комерціалізація обороту інформації;
- ослаблення формальної нормативізації шкоди від інформації;
- ослаблення значення публічності шкоди від інформації;
- маркетизація експертної оцінки.

Серед цих закономірностей виділяються об'єктивні, тобто технологічно зумовлені, а також ті, які хоч і є наслідком перших, але знаходяться в межах дії соціального контролю, піддаються управлінню і, відповідно, являють собою вказівники напрямків управлінського впливу. Це, наприклад:

- ✓ нормативізація програвання інформаційного сигналу за різними параметрами – місцем, часом, інтенсивністю, цілями тощо; поширення регулювання взаємодії з інформацією на домашній простір розвитку;
- ✓ контроль економічних зв'язків учасників комунікативного ланцюга;
- ✓ усунення економічної обумовленості оцінки шкоди від контенту;
- ✓ пріоритезація громадського значення інформаційної безпеки дітей перед економічними інтересами.

Ці напрями передбачають комплекс ресурсів, що є у різних суб'єктів, тому метою функціонування моделі реалізації інформаційної безпеки є завдання механізму інтеграції, синхронізації та синергії цих ресурсів [5].

Отже, більшість тенденцій зони ризику демонструють технологічну детермінацію динаміки ризиків шкоди інформації. Стрімке зростання технологічного потенціалу Мережі, як джерела ризиків обумовлено різними чинниками об'єктивної та суб'єктивної природи. Управлінські ризики обумовлені об'єктивними межами правового формулювання та можливостями юридичної параметризації шкоди, неузгодженістю сфер регулювання, недосяжністю суб'єктів відповідальності і, в цілому, штучно створеним імунітетом рекламного та користувальницького контенту перед нормуючим впливом, ущербністю та вразливістю сфери правового сенсу, тобто. механізму, здатного заповнити межі правової параметризації шкоди інерцією дії принципів свободи інформаційного обміну. Розширення зони

ризика обумовлюється домінуванням економічних цінностей та цілей над неекономічними.

Управління форматними ризиками характеризується відсутністю ефективних засобів захисту права на безпечне середовище. Це посилюється неефективністю бар'єрних засобів персоніфікації інформаційного сигналу і нестачею індивідуальних ресурсів контролю над джерелом сигналу, що тягне за собою стабільне зростання індивідуального потенціалу акустичного насильства і призводить до конфронтації меж суспільством, що виробляє медіасигнали, і людиною, змушеною їх споживати в умовах обмеженості своїх тимчасових і когнитивних доступностей транслуючих пристроїв. Реальність технічного прогресу, що автоматично прискорює поширення медіазашумлення через загальнодоступність засобів масифікації та тиражування сигналу, а також затребуваність потенціалу медіасигналу для конструювання психологічних станів за допомогою активації емоційного реагування сприяє паттерналізації афективних психологічних станів та зниження резистентності. Особлива небезпека медіашуму для дітей полягає в їхній компетентнісній слабкості, а також залежності від екологічної чистоти домашнього середовища, що стає найбільш медіазашумленою. Дефіцит тиші на тлі девальвації природного стану навколишнього середовища поза роботою медіасигналу визначає зростання адиктивної медіапоевдінки [10].

Імітація переходу системи зі стану небезпеки до стану безпеки використовує дивергенцію основних елементів системи управління відповідно до ризикологічного підходу та реалізації інформаційної безпеки, значенням компонентів мотиваційної структури ризикової поведінки, рівневим принципом прийняття управлінських рішень, узагальненим уявленням про комунікативний ланцюг, імовірнісним характером шкоди від інформації, природою інформаційного сигналу, обмеженістю управлінських ресурсів суб'єктів, різних за ступенем інституціалізації, а також відповідно до цілеорієнтованого. актуальною тенденцією ризику. Подання моделі через аналогію з векторним управлінням використовує можливості імітаційного

моделювання цілей управлінської діяльності щодо забезпечення інформаційної безпеки дітей та схематизації параметрів управлінського впливу, а саме, параметрів сили (скаляра) та напрямки (вектора). Рівень абстракції моделі векторного управління дає можливість уявити суб'єкт-об'єктну природу управління ризиками у вигляді системи [13].

3.2. Моделювання напрямів управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства

Трансформація теоретичних принципів управління інформаційною безпекою дітей та дорослих у практико-прикладну область пропонується у процесі моделювання, що дозволяє описати та продемонструвати основні фактори, які впливають на ефективність управлінського рішення, апробувати їх та визначити можливі наслідки. Модель як специфічний об'єкт, що має важливі характеристики об'єкта-оригіналу (процесу управління), надає можливість оцінити функціонування в різних ситуаціях (різних поєднаннях факторів), відтворити суттєві параметри процесу управління на основі подібності та аналогії.

Моделювання предмета даного дослідження має на меті не тільки опис елементів процесу управління, зв'язків між ними, але і його раціоналізацію, пояснення факторів, за допомогою яких можливий вплив на динаміку зони ризику та запобігання негативним наслідкам прийнятих управлінських рішень [16]. Евристична та прогностна функції моделювання реалізуються через визначення критичних протиріч та результатів, до яких можуть призвести ці протиріччя, пропозиція оптимальних шляхів розв'язання. Формалізація запропонованого моделювання ґрунтується на причинно-наслідкових зв'язках між змінними. За орієнтованістю на відтворення оригіналу це структурно-функціональне моделювання, оскільки ґрунтується на аналогії структури та функціонування для опис динаміки процесу.

Важливими принципами моделювання були прийняті:

- ✓ принципи повноти, адекватності, достатньої абстрактності,
- ✓ принципи реальної здійсненності як орієнтованості на наявні можливості,
- ✓ принципи використання термінології,
- ✓ принципи наочності моделі.

Використання можливостей моделювання управлінням інформаційною безпекою дозволяє сконструювати теоретико-методологічний каркас, виявити різноманітність аспектів, взаємозв'язків та залежностей, звести їх у цілісний практико-орієнтований концепт. Фокус уваги запропонованої моделі зосереджений на ризикологічному підході до розуміння феномену безпеки, у якому управління інформаційною безпекою дітей визначається як діяльність соціальних суб'єктів з управління ризиками шкоди інформації. Націленість моделі на синтез підходів до розуміння феномену безпеки, на об'єднання методології та методів управління соціальними ризиками, на акумуляцію потенціалу управлінських структур, що відповідають природі шкоди інформації, а також відкритість для входження нових суб'єктів характеризує цю модель як інтегральну [23].

Векторність та ресурсність відбивають основні моменти динаміки суб'єкт-об'єктної структури моделі. Векторність полягає у узгодженні руху (напрями та швидкості) об'єкта управління (зони ризику) і суб'єкта управління, що забезпечує інтенсивність впливу, а ресурсність – в орієнтації на особливості управлінського потенціалу суб'єктів керуючої системи.

Моделювання здійснено без грубого редукціонізму з використанням технічної метафори, яка пропонує широкі можливості для аналізу компонентів досліджуваного явища. Аналогія між моделлю векторного управління інформаційною безпекою дітей та роботою асинхронного двигуна має достатній імітаційний потенціал, вказує на задачу гармонізації динаміки зони ризику та динаміки управління, тобто синхронізації (досягнення збігу) їх моментів, під якими розуміються рушійні сили динаміки зони ризику та

керуючої системи. Роль статора грає зона ризику, роль ротора – управління [32].

Виявлені тенденції зони ризику, включаючи тенденцію зони управлінських ризиків, вказують на проблему неузгодженості та розбіжності траєкторій управлінських впливів та ризиків (несупадання моментів), а також неадекватність ресурсів, що витрачаються, характеру загроз. Про це свідчать управлінські ризики, джерела яких сягають загальних проблем управлінського процесу як специфічного типу соціальної взаємодії. Ці проблеми можуть бути зведені до наступних закономірностей:

- обмеженість державно-правового регулювання та межі юридикації відносин інформаційного обміну;
- вразливість формального контролю як наслідок морфологічного (алгоритмічного) розбіжності об'єкта та суб'єкта управління;
- зрощення статусних позицій та гомогенізація мотивів суб'єктів ризику та суб'єктів управління;
- недооцінка публічності (соціальності) ризиків; латентність нових загроз та їх "невидимість" для офіційної оцінки, "оптики ризиків";
- інертність реагування з боку суб'єктів формального контролю та екстенсивність;
- старіння принципів реалізації демократичних свобод у галузі інформаційного обміну.
- Принципами роботи інтегральної ресурсно-векторної моделі реалізації інформаційної безпеки дітей є:
 - економія управлінських ресурсів;
 - трансфер ресурсів, тобто делегованість та розподільність повноважень та компетенцій суб'єктів управління;
 - орієнтація на нарощування ресурсів;
 - адресність управлінського впливу;
 - диференціація факторів ризику;

- спрямованість зниження ймовірності дефектів мотивації управлінських суб'єктів;
- диференціація шкоди від інформації, тобто розмежування контентної та форматної (сигнальної) шкоди;
- націленість управління на превенцію ризику;
- нормативність критеріїв шкідливої інформації;
- громадське значення інформаційної безпеки кожної дитини, соціальність ризику.

Оскільки метою векторного управління, узагальненої з погляду предмета нашого дослідження, є збіг динаміки зони ризику та динаміки управлінської системи, береться до уваги правило проходження ротора (системи управління) за магнітним полем статора (за зоною ризику), узгодження напрямку та швидкості руху. Образно взаємодію зони ризику та системи управління можна подати у вигляді роботи ротора та статора в магнітному полі двигуна.

В образі статора – зовнішнього кола – представлені сили, що створюють умови для реалізації мотивів ризикової поведінки на окремих етапах комунікативного процесу:

- створення інформації,
- розповсюдження інформації,
- адміністрування доступу до інформації,
- споживання інформації.

Ці фактори технологізують ризики. Динаміка цих процесів аналогічна магнітному полю статора, це об'єктивні чинники підвищення ймовірності шкоди, які ведуть рух керуючої системи [50].

Ризики, що впливають із рішень суб'єктів управління, мають інше походження, виникають у зв'язку зі ущербністю управлінських рішень і пов'язані з відхиленням мотиву керівника суб'єкта від громадського інтересу. Вони утворюють область управлінських ризиків.

Ротор є системою суб'єктів управління та таких заходів управління як

прогнозування ризику, ідентифікація (виявлення) ризику, зниження (припинення) ризику, превенція (профілактика). Структура ротора представлена на рис. 5 у вигляді чотирьох укрупнених груп суб'єктів управління та рівнів прийняття та реалізації управлінського рішення.

Збіг моментів (частота зміни) магнітного поля статора і ротора забезпечується синхронізацією напрямку (встановлення вектора) і сили, тобто витрат повноважень та компетенцій, необхідних реакції на ризик (ресурсоемкості ризику). Чим більша кількість суб'єктів задіяна для реагування на ризик і чим більше потрібно повноважень (можливостей владного адміністрування, важелів примусу, доступності контролю, матеріальних засобів) та компетенцій (професіоналізму, знань, поінформованості, досвіду, швидкості реагування), тим більш ресурсомістким є ризик. Ресурси управління різні та обмежені у кожного суб'єкта. Ресурси розподілені між суб'єктами управління неоднаково, а специфіка ризику може вимагати участі кількох суб'єктів та «відтягнути» ресурси з інших векторів управління, що сприятиме синхронізації динаміки систем [56]. У зв'язку з цим набуває значення можливість делегування повноважень від одного суб'єкта до іншого, а також збільшення компетенцій усіх суб'єктів управління.

Реалізація ресурсно-векторної моделі управління інформаційною безпекою дітей враховує відповідність між ресурсністю кожного суб'єкта управління та ступенем його інституціалізації, яким визначається довільність дій суб'єкта, справакалізація та деформалізація заходів контролю, а також варіативність його поведінки (свобода дій). Ресурсність суб'єкта може відрізнитись від обсягу адміністративної влади. Ролі суб'єктів управління схильні до дифузії, коли суб'єкт управління може у разі прийняття невірною рішення стати суб'єктом ризику, тобто створити так званий управлінський ризик. Ресурсність суб'єктів управління, як зазначалося вище, полягає у повноваженнях, доступних інструментах реагування (сила примусу, фінанси, організаційна пов'язаність – акумулятивні можливості) та у компетенціях

(інформованість, кваліфікація, знання, досвід, технічне оснащення). Вочевидь, що більше ресурсність керівника суб'єкта, тим більше можливий управлінського ризику.

Суб'єкти ризикової поведінки – це всі суб'єкти, чії дії чи бездіяльність підвищують ймовірність шкоди від інформації, наприклад учасники медіаіндустрії, рекламного бізнесу, інші індивідуальні та колективні суб'єкти, батьки та особи, які їх замінюють, сама дитина [62]. Перші три суб'єкти можуть бути об'єднані в один – розповсюджувачі. Ресурсоємність ризику диференційована особливостями співвідношення правових статусів (суб'єктності) суб'єкта ризику та суб'єкта управління, а також особливостями співвідношення мотивів суб'єктів ризику та суб'єкта управління – їх збігом чи протилежністю. Іншими словами, відбувається дифузія статусних ролей суб'єкта ризику та суб'єкта управління. Заходи щодо управлінських ризиків передбачають реакцію посадових порушень.

Ресурсність різних структур громадянської активності – це можливості масштабування проблеми до рівня соціальної, а також збирання та аналіз соціологічної інформації, громадської думки. Основою ресурсів виступає солідаризація громадян щодо страху заподіяння шкоди загальному благу, здоров'ю та розвитку дітей, тобто консенсус з приводу загального блага та загроз щодо нього. Здатність до широкої дискурсивізації проблем інформаційної безпеки та акумулятивні можливості, які забезпечують сучасні технології, є основою ресурсності даного суб'єкта управління. Для впливу з боку держави використовуються відомі заходи неформального соціального контролю на розповсюджувачів – моніторинг інформаційного простору та інструменти оскарження, виявлення випадків порушення батьківських обов'язків та активація заходів державного реагування, щодо експертів – оцінка якості експертизи із залученням інших експертів та представників наукової спільноти [129]. Даний суб'єкт має унікальний потенціал для збору та обробки громадської думки для предметного наповнення законодавчо встановлюваних критеріїв шкоди. Як зазначалося вище, серед критеріїв

шкідливої та забороненої інформації містяться такі, що потребують спеціальної інтерпретації та соціального консенсусу. Вироблення цього консенсусу доступне інституту громадянської активності через наявні на сьогоднішній день технологічні можливості. Як і у випадку з державою, мотиви структур громадянського суспільства належать до громадського інтересу. Роль Уповноваженого з прав дитини у системі громадянської активності полягає у можливостях донесення результатів опрацювання громадської думки з проблем інформаційної безпеки до публічної влади та, відповідно, в активації реакції інституту юридичної відповідальності. Уповноважений має такі можливості зворотного зв'язку, які недоступні деперсоніфікованим суб'єктам громадянської активності. Довіра громадян, звернена до конкретної особи Уповноваженого, компенсує нестачу владних повноважень, а наявність державного фінансування є інструментами та можливостями для організації повноцінної системи експертної, наукової та суспільної оцінки інформаційної продукції, заповнюючи компетентнісну прогалину [132].

Ресурсність інституту експертизи виражена у професійній оцінці контенту інформаційної продукції. Експерт через професійні знання і навички має виняткову компетенцію, яка може служити в певному сенсі «ресурсним резервуаром» управлінських заходів, що вживаються іншими суб'єктами. Повноваження експерта полягають у правових наслідках висновків експертного висновку для обороту експертизи інформаційної продукції. При цьому, внаслідок ринкового характеру ініціації експертизи та можливого конфлікту інтересів, цей суб'єкт управління схильний до управлінського ризику у вигляді зацікавленості у задоволенні мотивів інвестора експертизи, замовника.

Ресурсність інституту сім'ї полягає у винятковому праві батьків виховувати дітей, в автономності сім'ї, монополії на вирішення всіх питань виховання дітей, включаючи захист від шкідливої інформації. Наведені вище результати емпіричних досліджень показують саме таку позицію публічної

влади щодо батьківських повноважень. Однак компетентна складова ресурсності батьків характеризується дисперсією їх освітнього та культурного рівня, диференційована різноманітними параметрами соціального портрета та соціально-економічного статусу [132].

Ресурсність названих суб'єктів управління проявляється у впливі на умови та мотиви поведінки суб'єктів ризику на кожному етапі комунікативного ланцюга та на кожному рівні прийняття управлінського рішення. Ресурсоємність ризику (затребуваність управлінських ресурсів) диференційована, по-перше, характеристиками суб'єкта ризикової поведінки, по-друге, особливостями типу ризику (контентного чи форматного). Кожна з укрупнених груп суб'єктів ризику – розповсюджувач, батько, дитина – специфічно реалізує свою ризикову поведінку. Ризикова поведінка реалізується в активній та пасивній формі. Ризикова поведінка розповсюджувача виражена в обороті продукції та якості дотримання вимог. Ризикова поведінка батьків полягає у неприйнятті заходів захисту своїх дітей від шкідливої інформації та у фінансуванні придбання інформаційної продукції, яка не відповідає віку дитини. Щодо самої дитини як суб'єкта ризику (розповсюджувача), лише активна форма поведінки утворює ризики отримання шкоди для інших. Такими формами поведінки є програвання, перегляд чи демонстрація інформаційної продукції спільно чи у присутності інших чи місцях, доступних іншим дітям, розміщенні контенту в Інтернеті. Бездіяльність дитини як суб'єкта ризику не призводить до утворення ризику отримання іншими дітьми шкоди інформації.

Характер ризикової поведінки, дії чи бездіяльності суб'єктів ризику і, відповідно, управлінського впливу щодо контентних ризиків залежить від особливостей контенту, які також є факторами ресурсоємності контентного ризику, тобто впливають на складність управління [140]. Це:

1. Ступінь локалізації інформаційної продукції в просторово-тимчасовому протязі. Продукція, що має просторові межі, це інформація, якимось чином виражена у формі матеріального об'єкта (друкована

продукція, видовищний захід тощо), демонстрація та обіг якого обмежений у просторі та часі (у залах). Управління ризиками, що походять від взаємодії з локалізованою продукцією, означає вплив на її просторову доступність через заборону на вхід або фактичне вилучення продукції. Ризик передбачає найменшу ресурсоемність.

2. Можливості автоматизації контентної фільтрації. Продукція, що піддається автоматичному фільтруванню шкідливого контенту, наприклад текст у цифровому вигляді, істотно знижує ресурсомісткість ризику. Продукція, яка не допускає автоматизації контентної фільтрації, потребує персональної участі оцінювачів контенту та їхніх компетенцій, необхідності залучення експертів та фінансування. Проте вразливість автоматичної контентної фільтрації перед конотаційними смислами та відеоконтентом проте вимагає розширених повноважень професійних оцінювачів та трансферу компетенцій щодо аналізу контенту.

3. Можливості персоніфікації відповідальності суб'єктів ризикової поведінки щодо інформаційної продукції. Ризики від споживання інформаційної продукції, поширення якої та адміністрування доступу до якої легко ідентифікується та персоніфікується, передбачають прості заходи профілактики у вигляді верифікації відповідальних осіб (наприклад, відповідальних за продаж друкованої продукції, теле - та радіопрограми). Підвищує ресурсомісткість ризику відсутності можливості встановлення зв'язку між розповсюджувачем контенту та власником майданчика для контенту в публічному інформаційному просторі, виявлення факту володіння інтернет-ресурсом (сервісом) та факту користування (наприклад, безкоштовність та анонімність).

4. Швидкість доставки медіасигналу, швидкість каналу доставки. Типи інформаційної продукції мають різний швидкісний потенціал з транспортування контенту до органів сприйняття. Найбільш «швидкісні» форми поширення інформаційної продукції скорочують час необхідного управлінського реагування, диктуючи збільшення вимог щодо ресурсності

суб'єктів управління. Темп збільшення аудиторії споживачів контенту визначає значення ідентифікації ризику на ранній стадії, тобто за першого явища контенту. Момент першого явища контенту найчастіше складно встановлено і передбачає наявність темпорального зазору між створенням контенту і попаданням у громадський інформаційний простір, тобто уповільнення потоку і технології обороту всередині громадського простору до потрапляння у групи (спільноти) користувачів, до придбання публічності.

5. Тиражованість (омніпрезентність) інформації. Ступінь «всюдисущість» інформації визначається типом інформаційної продукції та впливає на можливості управління ризиками, пов'язаними з її споживанням. Канал доставки контенту характеризується як швидкістю, а й обсягом, тобто можливостями охоплення аудиторії. Версійність продукції та широта варіативності формату її сприйняття ускладнюють реагування на ризики та превенцію ризиків, вимагають пошуку та виявлення всіх версій продукції, версій з різним ступенем просторової локалізації. Наприклад, обмеження обороту друкованої продукції з шкідливим контентом, яка зазнала цифрової та іншої репродукції, вимагає пошуку її версій. Легкість репродукованості контенту тягне за собою труднощі управління ризиками від нього, зумовлює вжиття заходів щодо лімітування тиражу продукції, можливостей її копіювання та відповідних технічних інструментів.

Позначені чинники ресурсоемності ризику взаємопов'язані і взаємозалежні, зміна одного може спричинити зміну інших [146]. Наприклад, локалізовані за часом телепрограми знижують локалізацію при придбанні ними своєї цифрової версії в мережі Інтернет, тобто підвищення тиражування продукції нівелює зусилля суб'єктів управління з тимчасового обмеження трансляції продукції, так званому «тимчасовому вододілу», девальвуючи їх, і тягне за собою підвищення ресурсомісткості ризику.

Ефективність зниження контентних ризиків, таким чином, орієнтується на пошук та впровадження заходів керування ризиками від справакалізованої, високотиражованої інформаційної продукції, зміст

(контент та контекст/конотації) якої потребує розширеної, а не автоматичної оцінки та фільтрації, оборот якої деперсоніфікований, а швидкість доставки до органів сприйняття гранично висока. Це означає, що ресурсність суб'єктів управління повинна включати доступність та широту експертної оцінки, технічні заходи з управління швидкістю та тиражністю, а також можливості офіціалізації та обговорення (артикуляції) необхідності цих заходів, можливості встановлення зв'язку (верифікацію користувача) творця контенту з майданчиком його розповсюдження (з власником майданчика). Саме ці фактори ресурсомісткості ризику вказують на необхідність інтенсивного розвитку управлінської системи замість екстенсивного.

Названі характеристики інформаційної продукції, ризику від якої вимагають найбільшої ресурсності управління, вказують на мережу Інтернет як головну субстанцію ризикогенного потенціалу, що забезпечує ділокалізацію, тиражність, анонімність створення девіантного контенту, миттєвість доставки [182]. Розуміння ризику шкоди, заподіяної інформацією здоров'ю та розвитку дітей, у вузькому діапазоні об'єкта управління, опосередковане усталеним значенням оприлюднення контенту, як доведення його до загальної інформації за допомогою різноманітних засобів та майданчиків. Однак на сьогоднішній день серед наукової спільноти та представників офіційної державної думки відсутній консенсус щодо соціальної природи інтернету як публічної арени, де «Громадське створюється і існує», або як «довкілля, що демонструє різноманітність реальностей аудиторії». «Загальнодоступність та невичерпність інформації», граничне зменшення комунікативного розриву забезпечують миттєву досяжність цієї різноманітності поза співвідношенням її з нормативністю соціального життя. Феноменологічно варіативність (різноманітність) набуває домінування над зразковістю соціальної статистики, плавно розмиваючи фундамент солідарності та паразитуючи на ірраціональних прагненнях у спостереженні за девіаціями, властивими тією чи іншою мірою акторам мережі, забезпечуючи цьому процесу латентність та добровільність [148].

Надання мережі Інтернет якостями публічного простору, подібно до поняття місць, доступних для дітей, відомому законодавству про захист дітей від інформації, можна розглядати як шлях мінімізації ризику. За задумом законодавця локалізовані у просторі та досяжні для дітей місця, включаючи всі види громадських місць, необхідно піддавати особливій фільтрації щодо забороненої для дітей інформації, оскільки доступом до цієї інформації, з її оприлюдненості і непідконтрольності батькам, вимагає публічного адміністрування. Місце, доступне для дітей, визначається, по-перше, через доступність інформації, що поширюється невизначеним колом осіб, по-друге, через дозвіл на перебування там дітей. Поширення дефінітивного значення місця, доступного для дітей, на інформаційно-комунікативний простір Інтернету вимагає скасування значення просторової локалізації як обов'язкової ознаки такого місця, але виправдано з точки зору доступності інформації, незалежно від просторово-часових меж. Нині у зв'язку із затребуваними можливостями мережі Інтернет девальвується значення тимчасових обмежень трансляції телерадіопрограм, так званого «тимчасового вододілу» [135]. Зонування часу взаємодії з медіасигналом знецінюється, оскільки цифрова версія інформаційної продукції доступна в Інтернеті в будь-який час і майже в будь-якому місці. Оскільки тепер немає сенсу встановлювати час, а також більшою мірою і місця, за винятком приміщень, куди вхід забороняється заходами прямого (реального) впливу (наприклад, видовища в залах), просторово-часова ознака доступності інформації втрачає значення. Як неможливо говорити про час, коли дитина не може «потрапити», так стає неможливим говорити і про місце, в якому у нього немає можливості зустрітися з небезпечним контентом.

Управління ризиками інформаційної безпеки як обмеження доступності – це завжди, вплив на явища простору і часу. Як у разі встановлення заборони на вхід до залів демонстрації інформаційної продукції чи вимог до території поширення забороненої для дітей інформаційної продукції, так і у випадку впливу на пристрій у частині встановлення

спеціальних програм захисту або обмеження фізичної доступності цього пристрою, вплив сфокусований на просторово-матеріальні аспекти доступності. Однак щодо мережного контенту ми маємо справу з відсутністю просторово-тимчасової локалізації інформаційної продукції, яка доступна дитині у будь-який час та в будь-якому місці [125]. Отже, використовуючи вищеназване правове формулювання, можемо сказати, що факт презентності інформації в мережі Інтернет, який уподібнює його місця, доступному для дітей, вимагає або загального (на вході) застосування технічних і програмно-апаратних засобів захисту, або повного виключення доступу дітей до мережі Інтернет, тобто створення неможливості їх присутності заборонено для дітей.

Логічний висновок у тому, що незастосування програмно-апаратних засобів, наприклад як автоматичної контентної фільтрації, робить весь простір інтернету, представлений за допомогою конкретного пристрої – смартфона, місцем, доступним для дитини, де його перебування не заборонено. І, навпаки, виключення потрапляння в простір інтернету інформації, забороненої для дітей, тобто лімітування всього простору інформацією не вище за вікову категорію «16+», знімає необхідність застосування цих заходів і виводить простір інтернету за рамки поняття місця, доступного для дітей. Це можна уподібнити купівлі алкогольної продукції, обмеження якої пов'язане, по-перше, з фактом міцності напою (у нашому випадку – «градусом» шкідливого контенту), по-друге, віком, який звернувся за покупкою.

Дифузія дитячої зони на весь публічний простір з наданням цьому простору вимог відповідності дитячій зоні є закономірним наслідком презентності мережного контенту [120]. Практична можливість реалізації цих вимог полягає у виборі однієї з двох альтернатив:

- 1) виведення всього контенту, що потрапляє під вікову категорію «18+», із зони досяжності для дітей, тобто ізолювання «дорослого» контенту через різноманітні заходи, наприклад платність, реальну (не віртуальну) верифікацію, видачу тимчасових ліцензій на споживання, заборону

(переглядів, взаємодій), заходи відповідальності;

2) організація недоступності використання дітьми пристроїв для входу до мережі Інтернет, смартфонів та персональних комп'ютерів тощо, на які не встановлені програмно-апаратні засоби захисту від шкідливого контенту.

Поки взаємодія з публічним інформаційним простором опосередкована взаємодією з пристроєм, що транслює, пристроєм введення і виведення інформації, найважливіше значення має володіння і використання дитиною цього пристрою. Забезпечення дітей захищеними пристроями може бути уподібнено забезпеченню їх навчальними (освітніми) матеріалами. Крім того, використання дитиною пристрою, що має доступ до мережі Інтернет, означає реалізацію батьками (особами, які їх замінюють) своїх обов'язків, невиконання яких тягне за собою відповідальність, яка встановлюється на основі договору з розповсюджувачем (провайдером) із зазначенням неповнолітнього користувача. Верифікація особи користувача здійснена сьогодні на основі даних інтернет-порталу державних послуг.

Позначений ризик, споживання дитиною шкідливої інформації, що розповсюджується в Інтернеті, відноситься до контентних ризиків [93]. Цей приклад демонструє роботу запропонованої моделі, зокрема, послідовність рівнів прийняття управлінських рішень, вертикалізацію суб'єктів відповідальності. Спочатку визначається тип ризику (мережевий контентний ризик), фактори ризику (доступність пристроїв та відсутність автоматичної фільтрації мережевого контенту) та ресурсоемність ризику, виявляються суб'єкти, відповідальні за існування даних факторів ризику що володіють ресурсами з впливу на дані фактори (інститут сім'ї, інститут юридичної відповідальності), виходу на вищий рівень прийняття управлінського рішення, у наведеному прикладі – від рівня організації недоступності пристрою (ресурси інституту сім'ї) через рівень обмеження обороту мережної інформації (інститути юридичної відповідальності та експертизи) на рівень доктринальної та концептуальної інформації [88].

Також механізм інтегральної ресурсно-векторної моделі можна у

спрощеному вигляді продемонструвати на наступному прикладі. Імовірність шкоди від споживання дитиною забороненої інформації як кінопродукції, що транслюється у вигляді онлайн-сервісів (онлайн-кінотеатру), може бути піддана управлінню на різних етапах комунікації з боку різних суб'єктів управління. На етапі створення фільму джерелом ризику є ризикова поведінка кінокомпанії, що має комерційний мотив, вона опосередкована попитом на цей контент.

Відповідно, зниження ймовірності ризику на даному етапі полягає у зменшенні попиту та потребує багато ресурсів, тобто ризик відрізняється високою ресурсомісткістю. Далі на етапі поширення ключову роль відіграють ризикову поведінку розповсюджувача, дистриб'ютора або провайдера і комерційний мотив за умов доставки, що технологічно забезпечуються. Управління ризиком на даному етапі є найбільш інтенсивним, ефективним і найменш ресурсозатратним, здійснюється з боку інституту юридичної відповідальності шляхом встановлення критеріїв шкоди та відповідних заборон в обороті. Оцінка контенту потребує участі іншого суб'єкта – експертів [89]. Тому на цьому етапі ймовірність шкоди доповнюється ризиковим поведінкою управляючих суб'єктів як неналежного визначення заходів юридичного впливу чи вигляді неякісної експертної оцінки контенту результаті дії відповідних мотивів. Громадянська активність проявляється в моніторингу інформаційної продукції, що перебуває в обороті. На наступному етапі комунікаційного ланцюга – при адмініструванні доступу до інформації – цей ризик знову підвищує ресурсомісткість, джерелом ризику стає поведінка членів сім'ї, включаючи їхні можливі потреби у девіантному контенті. Зниження ймовірності споживання дитиною забороненого контенту в домашньому просторі вимагає заходів з боку тих суб'єктів, кому може бути підконтрольно цей простір, тобто батьків (сім'ї) та окремих представників інституту юридичної відповідальності, структур соціального захисту дітей та профілактики бездоглядності. Відбувається дифузія статусу батьків, їх перехід із суб'єкта

управління до суб'єкта ризику. Затребуваними для зниження ризику ресурсами стають компетенції батьків в оцінці критеріїв шкоди від контенту та способів обмеження доступності, а також повноваження структур соціального захисту та профілактики бездоглядності, які значною мірою скорочені дією принципу невтручання у сім'ю та суверенітету батьків у сфері виховання дітей. інформації, особливо у домашньому просторі. На цьому етапі ймовірність шкоди досі залежить від якості управлінських дій, тобто включає управлінський ризик.

На етапі споживання контенту джерело ризику звужується до одного – ризикової поведінки членів сім'ї. Управлінські дії з боку інших інститутів, крім сім'ї, мало ймовірні і можливі лише у разі настання очевидних небезпечних наслідків. Це найскладніший для управлінських впливів етап, який у вигляді ресурсу потребує компетентну батьківську владу [85]. В умовах презумпції батьківської компетентності та сумлінності при одночасному визнанні публічного значення інформаційної безпеки кожної дитини подібний ризик повинен або усунутись до переходу на третій етап комунікативного ланцюга (організація доступу), або унеможливити технічну можливість переходу на цей етап. Другий варіант означає централізацію контентної фільтрації, подібної до централізованого очищення води в системах водопостачання. Апріорне твердження високої якості обізнаності батьків про критерії шкоди та її застосування звужує можливості інших суб'єктів управління, виключає контроль з боку держави та громадянського суспільства, залишаючи здоров'я та розвиток дитини віч-на-віч із сумлінністю виконання батьками обов'язки захищати дітей від шкідливої інформації [91].

На цьому прикладі можна проілюструвати трансфер ресурсів. Наприклад, з метою запобігання вад мотивації управляючих суб'єктів на етапі поширення інформації повноваження з оцінки шкоди від інформаційної продукції можна делегувати структурам громадянської активності, що діють поза ринковим зв'язком з розповсюджувачем. З метою подолання можливої

недостатності ресурсів сім'ї на етапі організації доступу до інформації, вони можуть бути доповнені ресурсами юридичної відповідальності у вигляді санкції за неприйняття заходів провайдером з обмеження доступності небезпечного контенту.

З наведеного прикладу випливає висновок про залежність ресурсомісткості ризику від етапу комунікативного ланцюга. Зміна етапів комунікативного ланцюга змінює ресурсомісткість ризику, його керованість, тому завданням управління є переривання «ланцюжка ризиків», припинення «ефекту доміно». Своєчасність управлінського впливу з боку суб'єкта, що має найбільший обсяг необхідних даному певному етапі повноважень і компетенцій, характеризує векторність управління. Мотив споживача виступає, своєю чергою, умовою реалізації мотиву суб'єкта ризикової поведінки.

Серед пропозицій, що надійшли з боку учасників громадянської активності, є встановлення відповідальності щодо всіх суб'єктів, причетних до появи забороненого контенту в мережі Інтернет, включаючи відповідальність споживача девіантного контенту як визначального попиту. Тому доцільною є офіціалізація існуючого фінансового зв'язку між споживачем контенту, його розповсюджувачем і рекламодавцем, що виступає таким чином замовником девіантного контенту. Ця офіціалізація можлива через встановлення правовідносин між творцем та розповсюджувачем контенту, тобто через розробку спеціального договору, який передбачає готовність споживача контенту вступити у певні правовідносини з розповсюджувачем [75].

Контроль використання мережного простору можливий через індивідуалізацію дій у мережі та організацію обліку користувачів подібно до безлічі держреєстрів, які сьогодні функціонують. Наприклад, створення реєстру користувачів мережі дозволить встановити правовідносини та формалізувати зв'язки користувача з усіма іншими учасниками мережі, а також забезпечити спадкоємність відповідальності. Також доречно провести

аналогію із законодавчими вимогами до відвідувачів ігрового закладу, якими не можуть бути неповнолітні особи.

3.3. Стратегічні напрями удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства

Мережа Інтернет є головне джерело контентних ризиків, зниження яких полягає у організації фільтрації у різних формах: автоматичної, «ручної», тобто, здійснюваної самостійно розповсюджувачами, експертною (професійною). Схематично систему фільтрації можна у вигляді воронки. Воронка являє собою модель фільтрації інформації відповідно до прийнятих вікових категорій, кожен рівень моделі постає в образі відсіку воронки з різним об'ємом вхідного та вихідного отворів та інструментами фільтрації, показаними у вигляді решітки, а шкідливий контент представлений у вигляді непросіяних елементів, які відрізняються відповідно до приналежності родової ознаки: наркотики, алкоголь, злочини та правопорушення, суїцид (і селфхарм), лайки, заперечення сімейних цінностей (гомосексуалізм). Розмір вхідного отвору кожного відсіку символізує обсяг потоку інформації або величину інформаційного простору, що зазнає фільтрації, а щільність решітки – ресурсомісткість управлінських заходів, зокрема оцінку через законодавчо сформульовані параметри [11].

Так, верхній рівень вирви представляє інформація, оборот якої в Україні заборонено. Відсік воронки має найбільший розмір і рідкісні ґрати, за допомогою яких відсівається найбільш небезпечний контент: порнографія, способи виготовлення та використання наркотичних засобів, місця їх придбання тощо, способи скоєння самогубства, а також заклик до скоєння самогубства, вчинення протиправних дій. потрапляє у відсік «18+», де підлягає відсіванню вже менший обсяг інформаційного потоку (простору) через щільніші ґрати – пластичніші критерії шкідливої інформації з

розширеним спектром вимог до поширення, арсеналом адміністративних, організаційних та технічних інструментів та засобів захисту.

Кожному відсіку властиві особливості аудиторії, насамперед, рівень сформованості психологічних структур особистості та мотиви споживання інформації. Так, відсік вирви «заборонена в обороті інформація» передбачає попит у аудиторії, яка має девіантні медійні потреби. Наступні відсіки мають на увазі відмінності, властиві певним віковим періодам. Пластичність критеріїв шкідливої інформації зростає з наближенням до відсіку «0+» і потребує більшої частоти ґрат, тобто найбільшої ресурсності управлінських заходів. Понад те, зниження вікової категорії означає зниження соціальної консенсусності щодо критеріїв шкоди. Якщо верхній відсік вирви – заборонена в обороті інформація – визнається більшістю громадян небезпечною та шкідливою, то видалення від цього відсіку вниз знижує ступінь згоди і вже, наприклад, на етапі «16+» викликає суперечки щодо належності контенту до цього відсіку [15].

Оперування заходами щодо фільтрації інформації передбачає зміну висоти вирви шляхом виключення відсіків – певних вікових категорій інформації із зміною частоти решітки перехідних відсіків. Наприклад, виключення двох верхніх відсіків для мережі Інтернет відповідно до вимог до публічності простору, вимог до місць, доступних для дітей означає збільшення розміру вхідного отвору відсіку «16+» до розміру відсіку, що виключається – «заборонено в обороті», оскільки весь потік інформації необхідно буде фільтрувати. Це означає різке зростання ресурсоемності ризиків, збільшення вимог до аналізу всіх численних критеріїв шкоди кожної вікової категорії, підвищення складності управління.

Скорочення висоти вирви також можливе за винятком «нижніх» відсіків. Наприклад, виключення відсіків «12+», «6+» та «0+» означає розширення вихідного отвору та попадання шкідливих елементів, що підлягають відсіюванню ґратами цих відсіків, у публічний простір, що, відповідно, породжує ризик щодо дітей віком до 6 років. Однак організація

контентної фільтрації всього інформаційного простору з метою забезпечення недоступності інформації, забороненої для споживання дітьми віком до 16 років, може, з урахуванням діючих критеріїв, вважатися рухом на шляху до інтенсифікації управління замість перманентного розширення переліку вікових категорій та критеріїв шкоди, що ускладнюють завдання фільтрації [24].

Виняток проміжних відсіків, наприклад «12+», означає, що дітям старше 12 років буде доступний лише контент, що відповідає параметрам шкідливості для дітей віком 6+, незважаючи на психологічну готовність до складного контенту та на його затребуваність підлітками, порівняно з дітьми 6–1. Це означає зайву фільтрацію, не адекватну психологічній готовності, мотивам та потребам.

Зміна ресурсності заходів, які вживаються зниження контентних і форматних ризиків, передбачає підвищення гнучкості системи управління ризиками і можливість делегування ресурсів суб'єктами управління. Факторами застосування трансферу ресурсів виступають:

- ✓ ступінь інституціалізації суб'єктів управління та ступінь публічності мотивів;
- ✓ їхній правовий статус стосовно суб'єктів ризику;
- ✓ форма ризикової поведінки суб'єктів ризику (пасивна чи активна) під час взаємодії з конкретним типом інформаційної продукції;
- ✓ показники обороту інформаційної продукції.

Серед принципів трансферу управлінських ресурсів [27]:

1. Відновлення браку ресурсів основного суб'єкта управління з боку інших суб'єктів. Пріоритетність суб'єкта управління визначається з доступності цьому суб'єкту управління оцінки мотивів суб'єкта даного ризику, а також умов ризикової поведінки.

2. Економія ресурсів системи управління. Звуження кількості суб'єктів управління конкретним ризиком за рахунок передачі повноважень та компетенцій суттєво економить організаційні та, відповідно, фінансові

ресурси системи управління, наприклад підвищення компетентності батьків, набуття ними знань та навичок оцінки інформаційної продукції.

3. Можливість та законність делегування ресурсів. Передача повноважень можлива лише у випадках, які не суперечать чинному законодавству та правовому статусу суб'єкта управління. Наприклад неможливий трансфер повноважень держави, застосування примусу (легального насильства), іншим суб'єктам. Однак передача компетенцій (знань та навичок, технічного оснащення) відкриває широкі можливості диверсифікації заходів управління. Так, можлива передача державою компетенцій, необхідних для моніторингу публічного інформаційного простору та аудиту заходів, іншим суб'єктам управління, наприклад, структурам громадянської активності, з адаптацією інструментів до статусу суб'єкта, їхнє спрощення та дебіюрократизація. Інститут громадянської активності може ділитися з інститутом юридичної відповідальності ресурсами масштабування проблеми та її артикуляції (обговорення) серед широких верств населення. Також можлива передача компетенцій щодо оцінки якості експертизи структурам громадянської активності.

4. Перерозподіл повноважень серед представників суб'єкта управління, тобто усередині суб'єкта. Наприклад, серед представників інституту юридичної відповідальності як органів, наділених необхідним організаційним функціоналом, це конкретизація повноважень органів та установ системи профілактики бездоглядності неповнолітніх з «виявлення та усунення причин та умов, що сприяють» «невиконанню або неналежному виконанню обов'язків з виховання з боку батьків чи інших законних представників чи посадових осіб», включаючи оцінку якості заходів захисту дитини від шкідливої інформації.

Відношення векторності та ресурсності як фундаментальних основ представленої моделі управління інформаційною безпекою дорослих та дітей виражається через спрощену аналогію з фізичною величиною – силою, де інтенсивність її дії залежить від напрямку, і найбільша при куті в 90° або

найкоротшій відстані від опори. Перекладаючи цю аналогію щодо нашого дослідження, сила символізує управлінський вплив і відповідні йому вектор і ресурсність, площа об'єкта впливу – область ризиків (тенденції), що розширюється, а опора – положення суб'єкта в системі суб'єктів управління. Найкоротша відстань – це пряма між суб'єктом управління та джерелом ризику. При дії на зону ризику під непрямым кутом, не на фактори ризику інтенсивність сили знижується, що образно виражено через витончення стріли [46]. Це означає, що заходи, які застосовуються до конкретних проявів (наслідків) ризику, а чи не до його джерела (чинникам ризикової поведінки) вимагають більше ресурсів і більшої кількості суб'єктів управління. Тому швидке та точне визначення джерела ризику має найважливіше значення. Наприклад, вектори ризику камуфлювання шкідливого контенту через конотаційні сенси явлені як зростання нативної реклами, мемування тексту, коннотативних значень і образів, специфічних кожному типу інформаційної продукції. Тенденції цієї зони ризику випливають із одного джерела, має суб'єктивну субстанцію – мотив уникнення відповідальності через створення розповсюджувачем неможливості віднесення контенту до забороненої за формальними ознаками, а також відповідних умов ризику у вигляді меж формальної (юридичної) параметризації шкоди. У разі управлінські заходи впливають на умови – підвищення пластичності законодавчих формулювань критеріїв шкоди й розширення повноважень особи, здійснює оцінку контенту, або вплив на мотив суб'єкта ризику – уникнення відповідальності. Друге неможливо, оскільки цей мотив є іманентним. Тому вектором сили тут виступає в дію у напрямі підвищення пластичності параметрів шкоди через законодавче встановлення, тобто найкоротша відстань – це шлях від умов ризику до суб'єкта управління, який має необхідну ресурсність.

Алгоритм роботи моделі полягає у послідовному сходженні рівнів прийняття управлінського рішення, кожному з яких визначається можливість застосування конкретних заходів управління ризиками: прогнозування, діагностики, зниження, профілактики ризику.

Наприклад, прогнозування здійснюється через моніторинг умов, що технологічно забезпечуються, реалізації мотивів суб'єктів ризикової поведінки, тобто результатів технологічного розвитку інформаційно-комунікативної сфери щодо кожної ланки комунікативного ланцюга, та оцінку ступеня їхньої безпеки суб'єктом, що володіє необхідною ресурсністю. Аудит технологічних новинок в інформаційній сфері полягає в аналізі можливості адаптації питомої потужності існуючої керуючої системи до їх питомої потужності, яка може бути розрахована на основі, наприклад, таких критеріїв як темпоральні характеристики (швидкість) технології, ступінь наближення до свідомості користувача (скорочення моменту рефлексії), ступінь ізольованості/зв'язаності з іншими фільтрації та попередньої модерації. Технологія, що детермінує ризики, полягає в підвищенні комфортності та спрощення комунікативних процесів (одного чи кількох) – створення повідомлення (контенту, сигналу), поширення, доступності, споживання, отже, у можливості опосередкувати чиясь ризикову поведінку через створення умов реалізації мотивів [62]. Моніторинг технологічних результатів як міра управління ризиками, прогнозування відповідають ресурсності інституту громадянської активності та інституту експертизи.

Іншими словами, управління реалізується, по-перше, через підвищення рівня управлінського рішення шляхом відповідної цього рівня інтерпретації (оптики) ризику та, по-друге, послідовністю управлінських дій. Завданням підвищення рівня прийняття управлінського рішення щодо конкретного ризику виступає збільшення поля управлінського впливу, охоплення їм більшої кількості дітей, потенційно схильних до цього ризику. Проілюструємо розв'язання цієї задачі на таких прикладах. Так, вплив на ризикову поведінку батьків при спільному перегляді з дітьми фільму, що містить контент, визнаний шкідливим для дітей, є прийняття рішення на рівні споживання і є індивідуальним випадком. Вплив на ризикову поведінку кінотеатру у разі демонстрації ним цього фільму є рішенням на рівні

організації доступу до інформації та врегулює проблему ризику для кола осіб – аудиторії даного кінотеатру. Вплив на ризикову поведінку власника віртуальної соціальної мережі (власника аудіовізуального сервісу) у разі розміщення даного фільму на підконтрольному йому віртуальному майданчику є рішення на рівні створення та поширення інформації, що знижує ризик для ще ширшого кола дітей – всіх користувачів цього майданчика (мережі, сервісу). Однак на кожному позначеному рівні прийняття рішення можуть виникнути перешкоди, пов'язані з відсутністю ясного розуміння (інтерпретації) ризику або недоліками концептуально-нормативного характеру, що виключають можливість чи результативність цих рішень. В цьому випадку потрібно рішення лише на рівні доктринально-концептуального обґрунтування, що знижує ймовірність шкоди у межах національної громадської освіти [63].

Послідовність управлінських дій реалізується на кожному рівні й у порядку фіксації ризику, й у порядку застосування ресурсу зниження через:

- 1) віднесення ризику до певного етапу інформаційно- комунікативного процесу;
- 2) визначення суб'єкта управління, що володіє необхідною ресурсністю;
- 3) визначення необхідності та можливості запозичення ресурсів;
- 4) застосування заходу;
- 5) виведення до наступного рівня прийняття рішення та застосування заходів на даному рівні.

Отже, моделювання системи управління інформаційною безпекою сконструйовано на основі наявних у науці теоретико-методологічних підходів до феномену безпеки, конвергенції ризикологічного, інституційного та ресурсного підходів, специфічності суб'єктного складу, а також особливостей вікової диференціації об'єкта шкоди – здоров'я та розвитку. Пропонована модель демонструє управлінську парадигму постановки та вирішення проблеми захисту дітей від інформації, здатної завдати їм шкоди,

та має на меті опис цілісного практико-орієнтованого концепту. Динаміка технологічного розвитку визначає «кінетичну» енергію керуючих суб'єктів, рух у напрямі мотивів та умов ризикової поведінки із застосуванням подальших заходів реагування.

Правовий фундамент запропонованої моделі складають дефінітивні конструкції базових категорій інформаційної безпеки дорослих та дітей, принципи правового універсалізму системи національної безпеки, системи захисту дітей та профілактики їхньої бездоглядності, а також суб'єктний склад, який визначається на основі національних стратегічних документів.

Результати виконаних автором досліджень та практик забезпечення інформаційної безпеки, аналіз висновків сторонніх досліджень та міжнародних практик забезпечення інформаційної безпеки, а також положення про ризики медіазашумлення наповнюють предметним змістом елементи механізму запропонованої нової моделі управління.

Стратегічні завдання кожного суб'єкта управління спрямовані на вирішення специфічних проблем, що індукують безліч ризиків. Так, до завдань інституту юридичної відповідальності входить виключення «гасіння відповідальності» та забезпечення її спадкоємства, наприклад при переході повноважень адміністрування доступу до інформації від розповсюджувача до абонента, яким найчастіше виступає батько, або при передачі повноважень оцінки контенту від розповсюджувача експерту внаслідок договору на експертизу; завдання інституту сім'ї входить нарощування компетенцій з оцінки шкоди від інформації; завдання інституту громадянської активності – інтенсифікація діяльності за рахунок впровадження технологій збору, аналізу та узагальнення громадської думки; завдання інституту експертизи – організація контролю якості результатів експертизи [72].

Почате моделювання використовує аналогію з роботою асинхронного двигуна, що дозволяє продемонструвати пристрій і режим реалізації управлінської діяльності та шляхи досягнення мети – синхронізацію динаміки зони ризику, детермінованої факторами ризикової поведінки, з

динамікою зони управління, тобто збіг траєкторій управлінських впливів (моменту обертання статора). перенаправлення ресурсів з одного суб'єкта управління на інший, які, у свою чергу, залежать від правильного визначення, по-перше, факторів ризикової поведінки та ресурсомісткості ризику, а по-друге, управлінських суб'єктів, які мають необхідну ресурсність. При цьому і фактори ризикової поведінки, і ресурсність управлінських суб'єктів детерміновані рівнем ухвалення управлінського рішення та етапом комунікативного ланцюга.

Суб'єктний склад системи управління ризиками при отриманні інформації дітьми характеризується диференціацією статусних позицій у залежно від ступеня інституціалізації, регламентованості та довільності діяльності, необхідності інтеграції (співвіднесення) дій з діями інших суб'єктів відповідного рівня. Виявлено можливу мінливість статусних позицій суб'єкта ризику та суб'єкта управління, коли поведінка другого сама є ризиковою і потребує реакції суб'єкта вищого рівня. Необхідність у гнучкості системи керуючих суб'єктів викликана розбіжністю ресурсності керуючого суб'єкта, з обсягом його адміністративної влади та можливою дифузією його статусної ролі, та суб'єкта ризику [88]. Відхилення мотиву управлінського суб'єкта від громадського інтересу є умова появи так званого управлінського ризику.

Подана система керуючих суб'єктів, незважаючи на всю умовність і досить укрупнений підхід, демонструє ресурсний потенціал щодо «звуження простору довільного вибору» суб'єктів ризикової поведінки. Обговорюється проблема відповідальності споживача девіантно-орієнтованої (забороненої) інформації, особливо актуальна у зв'язку з поширенням практик прямої трансляції контенту (стримів), що наразі реалізується без урахування вимог законодавства про захист дітей від інформації під час прямого мовлення. Оскільки створення та розповсюдження такого контенту породжується попитом на неї, стверджується її опосередковане субсидування через знаки схвалення та прийняття, що сигналізують рекламодавцю про затребуваність

континенту та можливість його використання як рекламний стоппер. З метою персоніфікації відповідальності, зниження та превенції ризику потрібна офіціалізація відносин між споживачем, творцем, розповсюджувачем та інвестором контенту (рекламодавцем).

Усі суб'єкти управління, соціальні інститути можна зарахувати до основного і допоміжного залежно від своїх функцій в системі управління. Основними виступають інститути сім'ї та юридичної відповідальності, а допоміжними, що підтримують та обґрунтовують управлінські заходи перших – інститути громадянської активності та експертизи. Сім'я та держава (представлена ядром інституціалізації – юридичною відповідальністю) задають режими соціалізації: сім'ї через виховання та турботу, державі – через заборону та зобов'язання, охорону через регулювання конфліктів. Для ефективності першого має значення пріоритет соціалізації підходу до розуміння дитинства, а другого – визнання соціальності ризику шкоди інформації [91].

Загальною умовою ризику виступає становище дитини на полі ризикового поведінки, тому завданням управління є виведення його з цього поля, забезпечення недосяжності дитини (реальної недосяжності лише на рівні споживання інформації та потенційної – лише на рівні доступності та обороту інформації). Це можливо або через встановлення кордонів між полем ризикової поведінки та дитиною, або нівелюванням самої ризикової поведінки без зміни положення дитини. У першому випадку це різні заходи організації недоступності споживання, тоді як у другому – виключення явища (презентації, оприлюднення) шкідливої інформації у реальності, в інформаційному просторі.

Надається важливим перегляд принципу нейтральності технології у зв'язку з атрактивністю мережевих інтеракцій, можливостями виключення моменту часу фільтрації в миттєвому трафіку сигналу та, загалом, у зв'язку з декларацією плюралістичної антиідеологічності інформаційного обміну, що нівелює різницю, у тому числі вікову, між його учасниками. Скасування

просторово-часової локалізації як ознаки доступності інформації означає девальвацію значення тимчасових та просторових обмежень щодо цифрових версій інформаційної продукції, що спочатку локалізована і, відповідно, контрфактивність екстенсивної стратегії управління ризиками [93].

Двоскладова природа шкоди від інформації, означає різноманітність та інтеграцію заходів управління щодо контентних і форматних ризиків. У широкому значенні перші припускають механізми контентної фільтрації, у тому числі автоматичної та експертної, а другі – нормування та екологізацію середовища життєдіяльності. Загальним результируючим ефектом інтегральної ресурсно-векторної моделі реалізації інформаційної безпеки дітей є подолання технологічної зумовленості ризиків від інформації через перехід від екстенсивної до інтенсивної стратегії управління ризиками та конвергенцію керуючої та керованої систем.

Таким чином, представлене в цьому розділі моделювання управління інформаційною безпекою дітей здійснено через структурування компонентів системи управління, що наповнюються змістом прийнятих методологічних параметрів ефективності керуючої системи, що зазнали емпіричного аналізу [96].

Суб'єкти управління розглянуті стосовно ризикової поведінки, виявлено субстанційну основу (умови) їх ресурсності. В інституті юридичної відповідальності це невідворотність несприятливих наслідків (санкцій) у разі порушення заборон та невиконання обов'язків суб'єктами ризикової поведінки; в інституту громадянської активності – солідаризація щодо загального страху та загрози щодо загального блага – здоров'я та розвитку дітей, що забезпечує ініціацію заходів юридичної відповідальності, вимоги до них та/або їх підтримку; в інституті експертизи – специфічні компетенції з діагностики ймовірності шкоди та наукове обґрунтування управлінських заходів інших суб'єктів; в інституту сім'ї – монопольні повноваження щодо виховання дітей та піклування про них, щодо контролю споживання інформації дітьми у просторі будинку.

Ризик розуміється як результат поведінки суб'єктів на різних етапах інформаційно-комунікативного процесу, що підвищує ймовірність заподіяння шкоди, пов'язаної з низькою якістю змісту інформації або режиму її споживання. Низька якість змісту інформації означає наявність девіантного контенту, а низька якість формату споживання інформації – медіашумове навантаження простору життєдіяльності, тобто фонове та вимушене споживання медіасигналу.

Ресурсність та векторність визнаються метафакторами ефективності управління інформаційною безпекою дорослих та дітей. Векторність є правильне визначення факторів ризикової поведінки та її суб'єкта, ресурсність – визначення управлінських заходів та суб'єкта, що володіє ресурсами для реалізації цих заходів (ресурсністю) [122]. Механізм роботи моделі полягає у порядку підвищення рівня прийняття управлінських рішень, тобто у формулюванні ризику для вищого рівня з метою розширення простору дії управлінського заходу, кола соціальних відносин, де може реалізуватися ризикова поведінка, з метою збільшення соціальності проблематизації ризику.

Інтегральна ресурсно-векторна модель є трансформацією теоретичної концепції управління ризиками в систему практико-прикладних інструментів процесу управління на рівні конкретних управлінських дій. Зазначена трансформація заснована на прийнятих методологічних підходах (ризикологічному, інституційному та ресурсному), що дозволяють визначити комплекс методологічних ознак керуючої системи та на постійній основі реалізовувати її емпіричний аналіз.

Висновки до третього розділу

Інформаційна безпека, стаючи багатовимірною, у суспільстві включає завдання задоволення потреб у інформації. Починає формуватись нова

нерівність у доступі до джерел знань: з'являється проблема цифрової нерівності, доступу до оцифрованого знання. При цьому в інформаційному суспільстві безпека як суб'єкта, так і системи суспільства може залежати від наявності або відсутності відомостей і бути обумовленою «зростаючою швидкістю старіння інформації» та зростанням інтенсивності комунікацій. Так, мережеві комунікації впливають на вразливість суспільства, ускладнюючи вирішення традиційних завдань, ведуть до того, що соціальна нерівність набуває нової якості.

Вразливості мережевих комунікацій вимагають постійного моніторингу та аналізу, що, з одного боку, представляється дуже складним завданням, адже такі властивості, які виявляють їх «симптоми» – глобальні ризики в сучасному соціумі як справакалізованість, незліченність, поява безлічі інсценованих ризиків, що мають силу реальних висновки, служать лише невеликими сигналами змін, що відбуваються саме в даний момент і можуть швидко втрачати свою актуальність. З іншого боку, фіксованість мережевих комунікацій на цифрових носіях надає дослідникам безпрецедентну можливість доступу до експресії внутрішнього світу та спільного життя користувачів. В цілому, визначення природних властивостей основних вразливостей, що проявляють себе, можуть допомогти створити алгоритм, яким можна дотримуватися при моніторингу і класифікації нових вразливостей мережевих комунікацій, що розуміються через призму збільшеної складності сетевізованого світу, побудованого в результаті взаємодії ресурсних і просторових потоків різного штибу.

Проведене дослідження означило місце інформаційної безпеки дітей та дорослих у системі наукового знання та соціологічної думки, показало шлях вирішення проблеми, досягнення мети підвищення «якості дитинства» через гарантування захищеності дітей із застосуванням як відомих інструментів, так і нових механізмів, що інтегрують потужності суб'єктів керуючої системи, механізмів, адаптованих до природи гіпермережевої реальності

Вікова диференціація наслідків взаємодії людини з інформацією вказує

на самостійне значення порядку денного у проблемі інформаційної безпеки, як забезпечення стійкості соціального порядку в умовах послаблення адміністративних засобів. Особливості завдань інформаційної безпеки дитячої групи полягають у специфіці мотиваційної сфери, залежності мотивів поведінки від властивостей ситуативності та імпульсивності, мотивів, що «швидко актуалізуються, негайно «спрацьовують» під впливом найближчої – внутрішньої або зовнішньої – безпосередньої дійсності» та «найближчої перспективи». Це і визначає проблему вразливості стану захищеності від загроз з боку медіатехнологій, що інтенсивно розвиваються.

Практична реалізація пропонованої моделі передбачає крім удосконалення нормативно-концептуальних основ інформаційної політики модернізацію порядку експертизи інформаційної продукції та реклами, реформування системи соціального захисту дитинства та профілактики бездоглядності у напрямку забезпечення права дітей на сприятливе інформаційне середовище (включаючи домашній простір) дефінітивних норм, що розкривають значення здатності учасника інформаційного обміну нести відповідальність та виконувати обов'язків, тобто так званої «інформаційної дієздатності» у контексті захисту від інформації.

У представленому дослідженні запропоновано бачення реалізації інформаційної безпеки у комплексному методологічному підході з опорою на соціально-управлінські концепції як процесу втілення виключно важливого результату – благополуччя дітей в умовах технологічно обумовленої несприятливої інформаційно-екологічної обстановки.

У роботі формулюється адаптація ресурсного потенціалу керуючої системи до сучасних технологічних викликів, та підхід до забезпечувальних механізмів, що орієнтуються на динаміку глобальних технологічних процесів, що забезпечують умови реалізації мотивів девіантної поведінки. Нами пропонується розвинути існуючі теорії та моделі забезпечення інформаційної безпеки, акцентуючи увагу на результатах наявної практики соціальних інститутів, що відображає їх управлінський потенціал та ступінь

морфологічної тотожності нових ризиків. Ефективність вибудовування перешкод загрозам від інформації визначається їхньою симетрією, іншими словами, адекватністю реагування на загрози.

На основі аналізу природи інформаційного сигналу запропоновано класифікацію шкоди від інформації, рівневу типологізацію факторів ризикової поведінки, елементів системи контентної фільтрації.

Важливим є офіційне визнання публічного значення стану захищеності кожної дитини, гарантування такої захищеності будь-якій дитині, що вимагає демонополізації та деприватизації прийняття рішень у сфері захисту від шкідливої інформації. Пандемічний характер інформаційних загроз людству демонструє значення реакції на них з боку соціальних структур, виправдовує аналогію та застосування відповідної термінології боротьби з епідеміологічними ризиками як такої, що довела свою ефективність. Паралель з управлінням епідеміологічними ризиками дає змогу інтегрувати підходи до розбудови стратегій захисту від інформаційних загроз. Так, всі розглянуті нами процеси управління ризиками від інформації можна віднести або до бар'єрних засобів, або дистанціюванню від джерела шкоди, або до підвищення індивідуальної стійкості (імунітету), або до особистої гігієни та пропаганди особистої гігієни. Механізм передачі інфекції (девіації) уподібнюється до комунікативного ланцюга. Якщо враховувати таку аналогію, то стає очевидною обґрунтованість заборони на свободу індивідуального прийняття рішень щодо засобів захисту дітей від інформації (особливо в громадських місцях), виправданість нормативного закріплення вимог та зобов'язань щодо застосування доступних заходів захисту кожної дитини від інформації, де б вона не перебувала (будинок чи громадський простір), оскільки природа інформаційної дії тягне за собою соціальні наслідки.

Опис гіпермережевої природи медіапростору вказує на необхідність відповідних досліджень з подальшим їх впровадженням у практику управління обігом інформації та в принципі інформаційної та соціальної

політики. Ці завдання можна досягти, а дослідження, спрямовані на всебічне вивчення можливостей захисту від колишніх та нових загроз, виконують найважливіше завдання наукового обґрунтування управлінських та політичних рішень.

Представлений досвід наукового осмислення особливого типу зашумлення потребує подальших міждисциплінарних досліджень та застосування наявних засобів діагностики та оцінки. Медіазашумлення життєвого простору, потребує подальшого вивчення, що синтезує інструментарій різних галузей наукового знання, розробки трансдисциплінарної методології виявлення закономірностей та динаміки технологічного розвитку, їх впливу на стан індивідуальної та національної інформаційної безпеки як єдиного концепту інформаційно-технологічної безпеки людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання з розвитку теоретичних засад та обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства.

За результатами проведеного дослідження зроблені наступні висновки.

1. Охарактеризовано сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства. У результаті проведеного дисертаційного дослідження було здійснено узагальнення існуючих науково-теоретичних підходів до вивчення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства. Аналіз наукової літератури засвідчив еволюцію поглядів на роль комунікації в системі державного управління, починаючи від традиційних моделей інформування до сучасних концепцій інтерактивної взаємодії та електронної участі громадян. Виявлено, що цифровізація суттєво трансформує комунікаційний механізм, зумовлюючи появу нових каналів, інструментів та форм взаємодії між органами влади та суспільством.

2. Систематизовано зарубіжний досвід регулювання обігу інформації з метою захисту дітей в сучасному суспільстві. Виявлено універсальні компоненти світових практик забезпечення інформаційної безпеки дітей та дорослих: змістовний (ціннісний, світоглядний) та процедурний (технології оцінки інформації та обмеження її обігу з метою захисту дітей). У взаємозв'язку з цими компонентами виділено закономірності динаміки затребуваності ресурсів соціальних інститутів.

Визначено необхідність подальшої гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері інформаційної відкритості та захисту даних. Обґрунтовано важливість прийняття нових законодавчих актів та внесення змін до існуючих для врегулювання питань, пов'язаних з використанням соціальних мереж органами влади, захистом персональних даних в цифровому середовищі та протидією кіберзагрозам.

3. Оцінено організаційний механізм інформаційних комунікацій

сучасного суспільства. Реалізація функцій суб'єктів управління та їх управлінський потенціал щодо конкретного ризику залежать від рівня прийняття управлінського рішення, типу ризику, ступеня їхньої інституціалізації (варіативності дій), особливостей соціально-правового зв'язку з суб'єктом ризикової поведінки, етапу комунікативного ланцюга, на якому проявляється ризикова поведінка. Серед джерел дисфункцій соціальних інститутів, суб'єктів управління, виділяються слабкий консенсус щодо соціального значення ризиків та критеріїв шкоди від інформації, вразливості порядку спадкоємності відповідальності за ризикову поведінку та недоліки організації контролю якості управлінських рішень, переважання екстенсивної стратегії мінімізації ризиків над інтенсивною, технологічно обумовленою емансипацією.

4. Окреслено методичні основи формування механізмів управління інформаційною безпекою дітей. Змістовний (ціннісний, світоглядний) та процедурний (технології оцінки та обмеження обігу інформації) компоненти систем захисту дітей від ризиків, пов'язаних з інформацією, є універсальними для світових практик. Параметрами цих компонентів є: наявність спеціального законодавства щодо захисту дітей від шкідливого контенту; чіткість правового формулювання дефініцій шкідливого контенту та його асортимент; діапазон чутливих тем (уразливостей, «больових точок») у публічних дискусіях; визнання невідчужуваності права на вільний доступ до інформації; ступінь консенсусності щодо можливості обмеження інформаційних свобод на користь дітей. Особливості поєднання цих параметрів та ступінь прихильності населення до культурно-ціннісних універсалій дають підстави для рівневого розподілу світових систем забезпечення інформаційної безпеки дітей. Кожен із чотирьох рівнів передбачає різну затребуваність ресурсного потенціалу соціальних інститутів та його різні пропорції у технологіях мінімізації ризиків від інформації. Виявлено, що зниження прихильності населення до ціннісних орієнтирів тягне за собою зниження затребуваності ресурсів соціальних інститутів відповідно до ступеня їх інституціалізації в наступній послідовності: ресурси

інституту сім'ї, ресурси інституту громадянської активності, ресурси інституту експертизи, ресурси інституту юридичної відповідальності.

5. Визначено напрями управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства. Розвиток медіа-технологій виступає стимулом інтенсифікації процесів управління інформаційною безпекою, оскільки одночасно сприяє реалізації ризикової поведінки та реалізації функцій соціальними інститутами як суб'єктами управління, збільшуючи їх ресурси та забезпечуючи новими технологічними засобами контролю, внутрішніх та зовнішніх комунікацій, збору та акумуляції даних. Технологізація ризиків полягає у можливостях надшвидкого, легкого та ефективного створення, поширення, доставки та споживання інформації, а також у нормативності та безальтернативності використання медіа-технологій, у посиленні варіативності поведінки.

6. Обґрунтовано стратегічні напрями удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства, через методологічні принципи побудови теоретичної концепції управління інформаційною безпекою які виходять з ризикологічного, інституційного та ресурсного підходів та представлені принципом урахування поведінкової основи джерела ризику, та альтернативності. Окреслено, що управління інформаційною безпекою сприймається як дія соціальних інститутів, які мають функцію мінімізації ризиків заподіяння інформацією шкоди здоров'ю та розвитку дітей та дорослих та впливають на фактори ризикової поведінки з метою зниження ймовірності шкоди від контенту інформації та формату її споживання через додаток. Ризик розуміється як результат поведінки суб'єктів на різних етапах інформаційно-комунікативного процесу (створення, розповсюдження, організації доступу та споживання інформації), що підвищує ймовірність заподіяння шкоди, пов'язаної з низькою якістю змісту інформації та/або режиму (формату) її споживання. Низька якість змісту інформації означає наявність шкідливого контенту, а низька якість формату споживання інформації – медіа-шумове навантаження, тобто фонове та вимушене споживання медіа сигналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Л. В., Антонов А.В. Електронне урядування як сервісноорієнтований інструмент державного управління соціальною сферою. *Публічне управління та регіональний розвиток*. Миколаїв : Вид–во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. Вип. 7 С. 37–56. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2020.07.02>
2. Антонова Л., Мохова Ю. Удосконалення механізмів електронного урядування в Україні в умовах цифрових перетворень. *Публічне управління та регіональний розвиток*. Миколаїв : Вид–во ЧНУ ім. Петра Могили. 2022. №15. С. 10–29. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.01>
3. Бойко Л. Сутність та особливості застосування цифрових інструментів владно-громадської взаємодії. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 9. С. 167–180. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9\(15\)-167-180](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-167-180).
4. Бондарчук Н. В. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства: стан та перспективи розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2023_9_5
5. Биркович Т.І., Биркович В.І., Кабанець О.С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019 №9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1488> (дата звернення: 13.02.2023).
6. Васьків С. Мобільні додатки та соціальні мережі в публічному управлінні: зміна взаємодії з громадянами. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. вид. ГО «Асоц. дослідн. держ. упр.»*, ГО «Одес. ін-т соц. технол.». 2023. Вип. 29. С. 158–160. DOI: 10.35432/tisb292023289494. 191
7. Використання кібернетичного підходу в організаційній модернізації органів публічного управління / Н. В. Грицяк, В. Д. Демченко // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 10.

8. Войнов М. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyyintelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnologii-zaminytysuddiv/?utm_source=chatgpt.com
9. Волошин В. Г. Сутність діяльності комунікаційного та інформаційного характеру органів державної влади. *Держава та регіони*. 2017. № 1. Запоріжжя: КПУ. С. 115-119.
10. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
11. Гаєк, Фрідріх. Шлях до рабства / пер. з англ. Київ: Наш Формат, 2022. 208 с.
12. Гайдук О., Зверев В. Аналіз кіберзагроз в умовах стрімкого розвитку інформаційних-технологій. *Кібербезпека : освіта, наука, техніка*. 2024. Т. 3, No 23. С. 225-236. URL: <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/552>
13. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic and legal aspects: a scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 868-872. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>
14. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>
15. Голованова Н. Інформаційна політика. України в умовах війни (архетипний підхід). *Наукові перспективи*. 2022. № 6(24). С. 57-70. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-57-70](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-57-70).
16. Гринь Д.В. Роль соціальних мереж у діяльності органів публічної влади. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє*: зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 474–476.
17. Гуржій С.В. Особливості використання штучного інтелекту у питаннях забезпечення кібербезпеки. *Інформація і право*. 2023. No. 4(470). С.

207-216. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291669](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291669) URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/291669>

18. Дезінформація та штучний інтелект: (не)видима загроза сучасності. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dezinformatsiya-shtuchnyiintelekt/>

19. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua>

20. Детектор медіа презентував дослідження «Індекс медіаграмотності українців – 2024». URL:

<https://detector.media/infospace/article/240625/2025-05-06-detektor-mediaprezentuvav-doslidzhennya-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2024/>

21. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Н.С. Орлової. Харків: ВД «Право», 2020. 262 с.

22. Дегтяр О. А. Застосування штучного інтелекту в кібербезпеці під час дії воєнного стану. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2025. № 3(44) 2025. стр. 998-1008. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3\(44\)-998-1008](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-3(44)-998-1008).

23. Дегтяр О. А. Розвиток штучного інтелекту в умовах сучасних викликів. «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та Задміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. 2025. № 2(42) 2025. Стр. 47-53 [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2\(42\)-47-53](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2(42)-47-53)

24. Дегтяр О. А. Розвиток штучного інтелекту в системі публічного управління інформаційної безпеки. Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2024. № 2(10) 2025. Стр. 549-560 [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-549-560](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-549-560)

25. Дегтяр О. А. Сучасні підходи до забезпечення інформаційної безпеки в публічному управлінні електронними послугами: світовий досвід. Наукові перспективи: журнал. 2025. № 1(55) 2025. Стр. 218-230 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1\(55\)-218-230](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-1(55)-218-230)

26. Дзюндзюк Б. В. Зарубіжний досвід взаємодії органів влади з громадянами в інформаційному суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 185–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_22

27. Дзюндзюк В. Б. Вплив глобалізації на сучасну державу. *Державне будівництво*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2018_2_3

28. До прозорості через публічні консультації та комунікацію. Урядовий кур'єр. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/do-prozorosti-cherezpublichni-konsultaciyi-ta-kom/>

29. Древаль В. Ю. Електронні петиції як засіб реалізації принципів народовладдя та ресурс вдосконалення державного владарювання. *Державне будівництво*. 2023. No1(33). С. 197–202. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-1-17>

30. Древаль В. Ю. Зарубіжний досвід подання електронних петицій як засобу впливу громадськості на діяльність органів державної влади. *Державне будівництво: Електронне наукове фахове видання / ХарPI НАДУ*. 2021. № 1.

31. Дрешпак В. М. Комунікативна діяльність державних службовців у світлі етичних принципів / Дрешпак Валерій Михайлович. *Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. праць*. 2009. Вип.1(1). URL: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-01/DreshpakStat.Pdf>

32. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.

33. Електронна демократія: навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. К.: НАДУ, 2015 66 с. URL: <http://school26.edukit.mk.ua/Files/downloads/455b986a-6273-409a-bb70-b391d5c660a3.pdf>

34. Енциклопедичний словник з державного управління / Бакуменко А. М. та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

35. Енциклопедія державного управління. [Текст] у 8 т. Т. 1. *Теорія*

державного управління / наук.-редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. 747 с.

36. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / [гол. ред. О. С.Мельничук]. К.: Наук. думка, 1985. Т. 2.

37. Єдина система місцевих петицій. *Єдина система місцевих петицій*. URL: <https://petition.e-dem.ua/>.

38. Жданов С. Не маєте балів – уряд не випустить вас із дому. Що таке режим соціального рейтингу made in China та чи варто нам боятися «цифрового рабства»? URL: <https://zaborona.com/shho-take-rezhymsoczialnogo-rejtyngu-made-in-china/>

39. Зв'язки з громадськістю (базовий курс): навч. посіб. / Є.В. Ромат, І. О. Буцацька, Т. В. Дубовик. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 284 с.

40. Івашова Л. М., Івашов М.Ф. Особливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для запобігання та протидії корупції в системі публічного управління. Модернізація публічного управління в умовах глобальних змін світового простору: колективна монографія. 2021. Львів-Торунь: Ліга -Прес, 2021 С. 29–54

41. Індекс медіаграмотності: Українці 66+. Аналітичний звіт за результатами спеціального дослідження ГО «Детектор медіа». URL: <https://detector.media/infospace/article/229111/2024-07-04-indeksmediagramotnosti-ukrainsi-66/>

42. Інформаційна безпека у системі публічного управління: виклики та перспективи / М. М. Нагорняк // *Часопис публічного права*. 2024. № 1

43. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / Соловйов С. Г., та ін. / заг. ред. Грицьак Н. В. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ: К. І. С., 2015. 320 с.

44. Інформація / В. Ф. Погорілко, Т. Я. Любива // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL:

<https://esu.com.ua/article-12485>.

45. Карлов Т. В. Вдосконалення механізмів управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості в Україні: регіональний підхід. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць*. 2018. Вип. 3(38). С. 69–74.

46. Квіт С. Масові комунікації: підручник. К.: Вид.-дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 206 с.

47. Кількість інтернет-користувачів в Україні збільшилась (інфографіка). URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/443742/kilkist-internetkorystuvachiv-v-ukrayini-zbilshylas-infografika>

49. Кириченко Г. В. Державне управління інформаційною сферою: теоретичні та практичні аспекти. Київ: НАДУ, 2020.

50. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / Е. А. Афонін та ін. Київ: НАДУ, 2010. 299 с.

51. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

52. Курило А.Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення права особи на інформаційну безпеку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2022. № 2 (15). С. 17-124

URL:<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/14591/1/Kurilo.pdf>

(дата звернення: (22.04.2024).

53. Курило А.Г. Місце інформаційної безпеки в системі національної безпеки. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2022. № 1 (14).

URL:<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13266/1/Kurilo.pdf>

(дата звернення: (24.04.2024).

54. Крюков О., Луценко С. Інформаційна складова публічного управління в сучасних умовах . *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія Державне управління. Збірник наукових

праць. Вип. 1 (20) С.3-13 DOI 10.52363/2414-5866-2024-1-1

55. Легкий С. В. Розвиток цифрової інфраструктури України: регіональний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.1.15>

56. Лешик С.В. Особливості інформаційної політики в процесі євроінтеграції України. *Політологічний вісник*. 2024. № 92. С. 198-210. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.92.198-211>

57. Лобойко С., Гречко О., Медведенко О., Томкова Й., Ємельянова А., Літвінова К. Е-консультації, як елемент публічних консультацій: практичне дослідження. URL: <http://surl.li/dicwh>

58. Лопатченко І. С. Використання новітніх інструментів комунікації органів влади і громадськості. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 2 (58). С. 127-132. DOI: 10.34213/ap.20.02.14

59. Лопатченко І. С. Застосування досвіду США у використанні штучного інтелекту в забезпеченні національної інформаційної безпеки України. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 247–257. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-18>

60. Лопатченко І. С. Сутність та можливості застосування медіа комунікативної складової державної інформаційної політики в умовах демократизації публічного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1 (82). С. 122–126. DOI: <https://doi.org/10.35432/1993-8330arpa1822021229156>

61. Ліпкан В .А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан, О. О. Яковенко. Київ: Текст, 2011. 256 с.

62. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. Київ : КНТ, 2009. 574 с.

63. Лопатченко І.М., Помаза-Пономаренко А.Л., Батир Ю.Г. Державне регулювання у сфері інформаційної безпеки України в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Державне управління*. 2024. №1 (20). С. 14-25. DOI 10.52363/2414-

5866-2024-1-2

64. Лопушинський І.П. «Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: <http://www.srbss-nbuiv.ua/>

65. Мазуренко Л.І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології». 2022. № 42. С. 50-57. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>.

66. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Атіка, 2005. 240 с.

67. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика : монографія. Київ : Наша культура і наука, 2010. 368 с.

68. Методичні рекомендації щодо протидії поширенню неправдивої інформації та дезінформації в інтернеті через перевірку фактів та розробку рішень для платформ з дотриманням прав людини. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/cdmsi2023015-msi-inf-guidancenote_uk.pdf

69. Михайловська О . В., Михайловський І. М., Пилипенко О. О. Вплив комунікацій на ефективність публічного управління в умовах криз. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Право, публічне управління та адміністрування*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-07>

70. Найдьонова, Л. А., Череповська, Н. І. (Ред.). (2020). Медіапсихологія: кіберсоціалізація в умовах гібридної війни: монографія. Київ: Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/mediapsyhologiya-kibersotsializatsiya-vumovah-gibrydnoyi-vijny-monografiya/>

71. Недбай В. В. Народні петиції в політико-правовій системі: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 25-28. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2014/6.pdf

72. Нерубашенко І. А. Глобальне громадянське суспільство як нова

модель світоустрою. *Політикус*. 2017. Вип. 5. С. 26-29.

73. Нестерович В. Інституційне утворення електронних петицій в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Віче*. 2015. № 22. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/5005/> (Дата звернення – 05.11.2020 р.)

74. Нестерович В. Ф. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.

75. Ніжегородцев В.О. Використання інтернет-технологій в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Цифрова трансформація фінансової системи України та країн V-4 в умовах євроінтеграції: збірник тез III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дубляни, 26 квітня 2023 р.). Частина I. Дубляни: ЛНУП, 2023. С. 255–259.

76. Ноель-Нойманн Е. Громадська думка // Публіцистика. Масова комунікація: Медіа-енциклопедія / За загал. ред. В. Ф. Іванова. К.: АУП, ЦВП, 2007. с. 74-87.

77. Новак В.М. Палюх В.В. Уразливості інформаційних комунікацій в умовах гібридних загроз: механізми державної протидії. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2025. Вип. 2 (22)

78. Новак Механізми державного протистояння вразливостям інформаційно-комунікаційних систем в умовах гібридної війни. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 1(18). С. 364-374. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27837/1/Novak231%20%281%29.pdf>

79. Новак В. М. Трансформація механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережових комунікацій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 2(11). С. 579-588. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27792/1/Novak.pdf>

80. Новак В., Мамка О., Місюра А. Захист критичної інфраструктури України, як складова національної стійкості. Національна стійкість (резилієнтність) як ключовий елемент національної безпеки: архітектура, виклики та шляхи посилення : матеріали I-ї Міжнародної науково-практичної конференції (ІваноФранківськ, 27 листопада 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. доц. Л. С. Мосора. ІваноФранківськ : ІФНТУНГ, 2025. С.163-166

81. Новак В. М. Державна політика захисту інформації. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика»ю Черкаси. 2025. С.110-112.

82. Новак В. М. Інформаційна безпека суспільства в сучасних умовах. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2025 року) / упоряд. Д. В. Починок. Київ 2025. С.177-179.

83. Новак В. М. Інструментарій забезпечення цифрової безпеки суспільства. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 19 лютого 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. 200 с.

84. Ожеван М. А. Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 3. С. 118–126.

85. Оболенський О. Ю. Публічне управління : цивілізаційний тренд, наукова теорія і напрям освіти. *Публічне управління: шляхи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 листопада 2014 р. Київ: НАДУ, 2014. Т. 1. С. 150-160.

86. Онлайн-платформа «Дія. Цифрова освіта» запустила курс навчання для державних службовців. URL: <https://moz.gov.ua/uk/onlajnplatforma-dija->

[cifrova-osvita-zapustila-kurs-navchannja-dlja-derzhavnihsluzhbovciv](#)

87. Онуфрієнко Г. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» 2010. № 675. С. 154–160.

88. Орлов О. В. Інноваційні процеси в державному управлінні: монографія. Харків: “Магістр”. 2012. 248 с.

89. Орлов О.В., Дунаєв І.В. Національне правове регулювання цифрової економіки і інформаційних платформ // Актуальні проблеми державного управління, Х. : ННІ “Інститут державного управління”Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2023, No 1 (62) с. 6-20. ISSN 1684-8489 DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-1-01>

90. Олійник О. В. Державна політика інформаційної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2012. №4(25). С.65–69.

91. Олійник О. В. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави. *Держава і право*. 2001. Вип. 13. С. 34–41.

92. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

93. Пархомчук О.С. Штучний інтелект як мегатренд глобального розвитку. *Науковий журнал «Політікус»*. 2023. Вип. 4. С. 191-196. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.29>

94. Парафійник Н.І. Новітні інформаційно-комунікаційні технології як основа функціонування електронного врядування. *Гуманітарний часопис*.2016. № 1. С. 97–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2016_1_14.

95. Писаренко, Л.М. Фейки як інструменти інформаційної війни. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»: у 2 т.: м-ли Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022.

№ 1. С. 859-861.

96. Політична наука: Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька та ін.; [за ред. Б. Л. Кухти]. Львів: Кальварія, 2003. 498 с.

97. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник. 3-тє вид., випр. і доп. / уклад. В. М. Піча. Львів: Новий світ-2000, 2014. 516 с.

98. Посібник з протидії дезінформації. Центр протидії дезінформації робочого органу Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://cpd.gov.ua/announcement/posibnyk-z-protydiyi-dezinformacziyi/>

99. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ, ВД «Києво-Могилянська академія». 2015. 497 с.

100. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник довідник. Київ: Каравела, 2012. 328 с.

101. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-

VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/889-19>

102. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

103. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

104. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 36. С. 275. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

105. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах. Закон України від № 80/94-ВР від 05.07.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

108. Про інформацію. Закон України від 02. 10. 1992 №2657-XII (з усіма змінами та поправками). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657->

12/ed20170101

109. Про медіа. Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

110. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

111. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

112. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади. Постанова КМУ. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text>.

113. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

114. Про рекламу. Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>

115. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

116. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України. Закон України від 17.04. 2014 N 1227-VII. URL: <https://comin.gov.ua/npas/zakonukraini-vid-1704-2014-n-1227-vii-pro-suspilne-telebachennya-i-radiomovlennyaукраїні>

117. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

118. Публічне управління: термінологічний словник. Куйбіда В.С., Білинська М.М., Петрос О.М. URL: https://epidruchniki.com/book/15_publichne_upravlinnya_terminologichnii_slovnik

120. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посіб. / вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

121. Равлюк А. Г. Зміст поняття органу державної влади. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. 2019. Вип. 84. С. 54-62.

122. Рачинська О. Вплив громадської думки на оптимізацію комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2020. 8 (2). 98–108 DOI: <https://doi.org/10.15421/152024>

123. Регулювання штучного інтелекту в Україні: Мінцифри презентувало дорожню карту. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehuliuвання-shtuchnoho-intelektu-vukraini-mintsyfri-prezentuvalo-dorozhniu-kartu>

124. Ржевська Н. Сучасна інформаційна політика: досвід США для України. *Політичні дослідження*. 2024. № 1(7). С. 68-85.

125. Серенок А.О. Концептуальні аспекти забезпечення інформаційної безпеки в умовах глобальних трансформацій / О. Паршина, І. Куспляк, А. Серенок, “Національні інтереси України”: науково-практичний журнал. 2025. № 1(6) 2025. С. 240-253. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-1\(6\)](https://doi.org/10.52058/3041-1793-1(6))

126. Серенок А.О. Напрями вдосконалення надання адміністративних та публічних електронних послуг в умовах воєнного стану / А. Серенок, Г.Куспляк, І. Куспляк // Теоретичні та прикладні питання державотворення : зб.наук. пр. - Одеса: 2023. Вип № 30 (2023). С. 103-114.<https://doi.org/10.35432/tisb302023>

127. Серенок А.О. Роль відкритих даних та штучного інтелекту сучасних умовах розвитку цифрової інфраструктури держави. Теоретичні та прикладні питання державотворення : зб. наук. пр. Одеса: 2024. - Вип № 32 (2024). С. 68-82. <https://doi.org/10.35432/tisb322024319534>

128. Скіцько О., Складанний П., Ширшов Р., Гуменюк М., Ворохоб М. Загрози та ризики використання штучного інтелекту. *Електронне фахове наукове видання «Кібербез-пека: освіта, наука, техніка»*. 2023. No 2(22). С. 6–18. DOI: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.22.618> URL:<https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/520>

129. Статівка Н.В. Наукові аспекти комунікативної взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства. Наукові перспективи № 7(49).

2024. С. 563-575. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/13553>

130. Статівка Н.В. Моделі взаємодії органів державної влади та структур громадянського суспільства. Суспільство та національні інтереси. 2024 №4(4). С. 1329-1341. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/13993/14060>

131. Статівка Н.В. Роль інклюзивних комунікацій та стратегічного наративу в публічному управлінні в умовах воєнного стану і умовах надзвичайних ситуацій. Державне будівництво. 2024. №2. URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/view>

132. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.

133. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України / за ред. О. В. Теліженко. Київ: НАДУ, 2020.

134. Стратегія Міністерства культури та інформаційної політики України з розвитку медіаграмотності на період до 2026 року. URL:<https://mcsc.gov.ua/news/strategiya-ministerstva-kultury-ta-informacziynoyipolityky-ukrayiny-z-rozvytku-mediagramotnosti-na-period-do-2026-roku/>

135. Теорія медіа та суспільства / Ніна Зражевська. Київ: 2022. 280с.

136. Торічний В. О. Дослідження методів оцінки результативності державної інформаційної політики у контексті забезпечення державної безпеки. *Держава та регіони*. 2019. № 3 (67). С. 200–203.(Серія «Державне управління»).

137. Торічний В. О. Інформаційне забезпечення безпеки держави в умовах інформаційного суспільства: державно-управлінський аспект: Монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 274 с.

138. У "Дії" запрацює чат-бот на основі штучного інтелекту "Надія".
URL: <https://rubryka.com/2024/03/01/u-diyi-zapratsyuyue-chat-bot-na-osnovishtuchnogo-intelektu-nadiya-fedorov>
139. Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlenniata-dovira-2023r.pdf>
140. Управління комунікаціями в публічному управлінні та адмініструванні / за ред. Н. М. Ткачової, О. Є. Балаби. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024.
141. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування: Наук. вісн.* 2008. Вип. 1. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-1-2008/klasifikaciyamehanzimiv-derzhavnogo-upravlinnya>
142. Цифрова грамотність в Україні 2023. URL: https://hromada.gov.ua/research/cifrova-gramotnist-v-ukrayini-2023?utm_source=chatgpt.com
143. Чадько Т.С. Інформатизація органів державного управління: українські проблеми та зарубіжний досвід. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/itis%20seminar%202015/pdf/18.pdf.
144. Чальцева О. М., Швець К. А. Досвід впровадження публічних еконсультацій у європейських країнах. *Політичне життя*. 2021. С. 62–68.
145. Чукут С. А. Інформаційна політика та національна безпека: виклики сучасності. Харків: Право, 2021.
146. Шаповал Р. В. Вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. *Наше право*. 2014. № 6. С. 5–9.
147. Шатило О.А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») Житомир : Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

148. Юдін О. К. Інформаційна безпека держави : навч. посіб. Харків : Консул, 2011. 576 с.

149. Як штучний інтелект використовується у сфері відкритих даних? URL: <https://diia.data.gov.ua/info-center/aiod>

150. Яковлев П.О. Досвід державного регулювання забезпечення інформаційної безпеки зарубіжних держав (на прикладі Сполучених Штатів Америки, Канади, Німеччини, Франції). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. Вип. 30. С. 106-113.

151. Яцкевич І.В. Інноваційна політика України у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*, Вип. (39). 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1392/1342>

152. Ящик О.Б., Симонов В.В., Іваненко Р.О. Забезпечення кібербезпеки в еру штучного інтелекту: аналіз технологічних підходів та стратегій для захисту інформації. *Бізнес Інформ*. 2024. No 1. С. 81-86. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-81-86> URL: https://www.businessinform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-81_86.pdf

153. Aderibigbe A., John O., John O. (2014). Towards A Theoretical Definition of Public Administration. *Journal of Management*. Volume 16. P.65-70

154. AI Act enters into force. URL: https://commission.europa.eu/news/aiact-enters-force-2024-08-01_en

155. Andrii Hachkevych. Sphere of AI in the Japanese Soft Law Acts. Part 1: Overview of Sources and Tendencies. April 2024/DOI:10.13140/RG.2.2.11593.15209

156. Announcing The Stargate Project. URL: <https://openai.com/index/announcing-the-stargateproject/>

157. Artificial Intelligence (AI). U.S. Department of State. URL: https://www.state.gov/artificial-intelligence/#nav_primary-nav

158. Artificial Intelligence and Democracy. URL: <https://il.boell.org/en/2022/01/06/artificialintelligence-and-democracy>

159. Artificial intelligence and its impact on public administration national

academy of public administration. Standing panel on technology leadership's working group on artificial intelligence and robotics and the impact on public administration. URL:

https://napawash.org/uploads/academy_studies/9781733887106.pdf

160. Artificial intelligence and foreign policy decision-making. URL: <https://calhoun.nps.edu/handle/10945/7993>

161. Artificial Intelligence and Politics. URL: <https://vocal.media/futurism/artificialintelligence-and-politics>

162. Baudrillard J. Ecstasy of Communication // The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Ed. H.Foster. – Port Townsend: Bay Press, 1983. P. 126-133

163. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality, 1966

164. Boyd, D., & Crawford, K. (2012). *Critical Questions for Big Data: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon*.

165. Castells M. The Rise of the Network Society, 1996.

166. Donnelly Drew. China Social Credit System Explained – What is it & How Does it Work? URL: <https://joinhorizons.com/china-social-credit-systemexplained/>

167. E-democracy. Andrew Chadwick. Britanica. URL: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy>

168. Eric Schmidt // National Security Commission on Artificial Intelligence. URL: <https://www.nsc.gov/about/commissioners/schmidt>

169. Ethical guidelines for the development, application, and use of reliable and responsible artificial intelligence. URL: <http://surl.li/bumrfd>

170. For an extensive discussion of the Suining trial see Mac Sithigh, Daithi and Siems, Mathias. (2019). 'The Chinese Social Credit System: A Model for Other Countries?'. *EUI Department of Law Research Paper No. 2019/01*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=331008>.

171. For further discussion see Mo Chen and Jens Grossklags (2020). 'An Analysis of the Current State of the Consumer Credit Reporting System in China'. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*. (4):89–110.

172. Framing Theory. Mass Communication Theory. <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory/> Goffman, Erving. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press, 1986.

173. Gerbner G. Mass media and human communication theory // *Human Communication Theory* / Dance F.E.X. (ed.). – N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1967. P. 40-57.

174. Gerbner G., Gross L., Singorelly N., Morgan M., Jackson-Beeck M. *The Demonstration of Power: Violence Profile No 10* // *Journal of Communications*. – 1979. 29. P. 177-196.

175. Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media*.

176. Government AI Readiness Index. URL: <https://oxfordinsights.com/aireadiness/ai-readiness-index/>

177. Gunter B.G. The leisure experience: Selected properties // *Journal of leisure research*. 1987. P. 115-130.

178. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. - Oxford-Cambridge, 1987.

179. Harris H., Spark D. *Practical newspaper reporting*. London, 1966. P. 103.

180. Hennessey, Z. (2023). *Israel and the UAE join forces to accelerate AI innovation in Abu Dhabi*. The Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/business-andinnovation/article-742509>

181. Novak V.M. Interaction between local government bodies and public associations in the field of civil protection: legal mechanisms and implementation practice / Public administration and state security aspects Vol.2/2025 p.

182. Kriukov O. Facilities of mass communication in informative society *Public administration and state security aspects* 2022 № 1 // <http://passa.nuczu.edu.ua/archive/52-kriukov-o-facilities-of-mass-communication-ininformative-society>

183. Lasswell H.D. *Propaganda* // Jackall R. *Propaganda*. – N.Y.: University

Press, 1995.

184. Lasswell H.D., Leites and associates. Language of politics. – N.Y.: Studies in quantitative semantics, 1949

185. Lazarsfeld P., Berelson B., Gaudet H. The People's Choice. How the Voter Makes up his Mind in the Presidential Campaign. – New-York: Free Press, 1944.

186. Lippmann W. Public Opinion. – N.Y.: MacMillan Company, 1957.

187. Manson, K. (2024, February 28). AI Warfare Is Already Here. Bloomberg.com. URL: <https://www.bloomberg.com/features/2024-ai-warfareproject-maven/>

188. Markelius, A., Wright, C., Kuiper, J., Delille, N., & Kuo, Y.-T. (2024, April 2). The mechanisms of AI hype and its planetary and social costs. AI and Ethics (Print). <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00461-2>

189. Mass communication: A Book of Reading / W.Schramm (Ed.).2 ed.Urbana: University of Illinois Press, 1960. P. 201.

190. McCombs M.E., Shaw D.L. The agenda setting function of mass media // Public Opinion Quarterly. 1972. Vol. 36. P. 176-187.

191. McQuail D. Mass Communication Theory. An Introduction. – London, Thousands Oaks, New Delhi, 1994.

192. McQuail D. Mass Communication Theory: An Introduction.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
 Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Формування дієвих механізмів публічного управління у сфері національної безпеки в умовах впливу цифрових технологій: Монографія: С.М. Домбровська, Н.М. Карпеко, С.Г. Порока, В.М. Новак: НАУ «ХАІ», 2026. 257с.

Особистий внесок: визначено сутність та вразливість нових форм комунікації інформаційного суспільства.

Статті у фахових наукових виданнях з державного управління:

2. Палюх В. В., Новак В. М. Вразливості інформаційних комунікацій в умовах гібридних загроз: механізми державної протидії. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2025. Вип. 2(23). С. 102-107. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27296/1/14.pdf>

Особистий внесок: визначено вразливості інформаційних комунікацій в умовах гібридних загроз.

3. Новак В. М. Механізми державного протистояння вразливостям інформаційно-комунікаційних систем в умовах гібридної війни. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2023. Вип. 1(18). С. 364-374. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27837/1/Novak231%20%281%29.pdf>

4. Новак В. М. Трансформація механізмів соціальної консолідації в умовах розвитку мережових комунікацій. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 2(11). С. 579-588. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27792/1/Novak.pdf>

5. Novak V., Burtovyi R. Resource potential of social institutions in the state information security management system in Ukraine. Public administration and state security aspects. 2025. Vol.2/2025. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27615/1/Novak.pdf>

Особистий внесок: визначено ресурсний потенціал соціальних установ у системі управління інформаційною безпекою держави в Україні

6. Novak V. Risks of information communications and mechanisms for their regulation under martial law conditions. Public administration and state security aspects. 2023. Vol.2/2023. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27745/1/NovakP232.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Новак В., Мамка О., Місюра А. Захист критичної інфраструктури України, як складова національної стійкості. Національна стійкість (резилієнтність) як ключовий елемент національної безпеки: архітектура, виклики та шляхи посилення : матеріали І-ї Міжнародної науково-практичної конференції (ІваноФранківськ, 27 листопада 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. доц. Л. С. Мосора. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. С.163-166

Особистий внесок: визначено ключові елементи національної безпеки.

8. Новак В. М. Державна політика захисту інформації. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» м. Черкаси. 2025. С.110-112.

9. Новак В. М. Інформаційна безпека суспільства в сучасних умовах. Теоретико-практичні засади управління, економіки та природокористування: аспекти реінтеграції Криму в господарський комплекс України : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2025 року) / упоряд. Д. В. Починок. Київ 2025. С.177-179.

10. Новак В. М. Інструментарій забезпечення цифрової безпеки суспільства. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 19 лютого 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. 200 с.

МІНІСТЕРСТВО ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ
(Міненерго)

вул. Хрещатик, 30, м. Київ, 01601, тел.: (044) 531-36-93; 206-38-45
E-mail: kanc@mev.gov.ua, сайт: <https://www.mev.gov.ua>, ідентифікаційний код 37552996

На № _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Новака Валерія Миколайовича
на тему: «Механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства»
на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за
спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Новака Валерія Миколайовича на тему: «Механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства» здійснювалось протягом 2024-2025 років на базі Міністерства енергетики України.

Сформульовані в межах дисертаційного дослідження методичні основи механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства та систематизований зарубіжний досвід регулювання інформаційного обігу набувають особливої актуальності в контексті активної протидії агресії в інформаційному та кіберпросторі.

Узагальнення автора в частині теоретико-методичних засад щодо визначення напрямів управління ризиками інформаційних комунікацій сучасного суспільства є важливими для врахування центральними органами виконавчої влади.

Запропоновані в дослідженні стратегічні напрями вдосконалення механізмів інформаційних комунікацій, сформовані на основі методологічних принципів теоретичної концепції управління інформаційною безпекою⁸ та засновані на ризикологічному, інституційному й ресурсному підходах, мають суттєве значення для підвищення інформаційної безпеки на державному рівні.

Науково-методологічні та практичні результати дисертаційного дослідження Новака В. М. використовувались під час підготовки аналітичних матеріалів у рамках розробки нормативно-правових актів, що спрямовані на підвищення рівня інформаційної та кібербезпеки об'єктів паливно-енергетичного сектору критичної інфраструктури.

З огляду на вищезазначене, результати дисертаційного дослідження Новака Валерія Миколайовича доцільно враховувати центральним органам виконавчої влади під час реалізації державної політики у сфері захисту інформації та здійснення заходів з підвищення інформаційної безпеки.

Заступник Міністра

Олександр В'ЯЗОВЧЕНКО

UB Міністерство енергетики України
№269/9-14-269 від 06.01.2026

АДМІНІСТРАЦІЯ ДЕРЖСПЕЦЗВ'ЯЗКУ

Департамент державного контролю
у сфері захисту інформації та кіберзахисту
ДДК Адміністрації Держспецзв'язку

вул. Солом'янська, 13, м. Київ, 03110
тел. (044) 281-88-50
e-mail: ddk@cip.gov.ua
web: cip.gov.ua
Код ЄДРПОУ 34620942

від 06.01 2026 р. № 11/24/22/2026/120

На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Новака Валерія Миколайовича

на тему: «Механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства»

на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Новака Валерія Миколайовича на тему: «Механізми інформаційних комунікацій сучасного суспільства» здійснювалось протягом 2024-2025 років на базі Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Окреслені в дослідженні методичні основи механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства, а також систематизований зарубіжний досвід регулювання обігу інформації набувають особливої актуальності в умовах активної протидії агресії у інформаційному та кіберпросторі.

Обґрунтовані в дослідженні стратегічні напрями удосконалення механізмів інформаційних комунікацій сучасного суспільства через методологічні принципи побудови теоретичної концепції управління інформаційною безпекою, які ґрунтуються на ризикологічному, інституційному та ресурсному підходах, є важливими інструментами удосконалення державної політики у сфері захисту інформації.

Визначено необхідність подальшої гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері інформаційної відкритості та захисту персональних даних. Обґрунтовано важливість прийняття нових законодавчих актів та внесення змін до існуючих для врегулювання питань, пов'язаних з використанням соціальних мереж органами влади, захистом персональних даних в цифровому середовищі та протидією кіберзагрозам.

Теоретичні, науково-методологічні та практичні результати дисертаційного дослідження Новака В.М. використані під час підготовки аналітичних матеріалів у рамках розробки програмних та стратегічних документів Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

У подальшому планується використовувати результати дисертаційного дослідження в процесі вдосконалення нормативно-правових актів з метою підвищення рівня інформаційної безпеки України.

Результати дисертаційного дослідження Новака Валерія Миколайовича доцільно враховувати центральними органами виконавчої влади під час формування та реалізації державної політики у сфері захисту інформації.

Директор Департаменту

Ігор СТЕЛЬНИК